

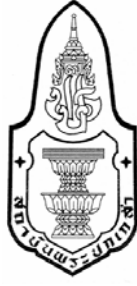

วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า

การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถาน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สาयันต์ ไพรัชญาจิตร

การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ
ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถาน
โดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

โดย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์สายันต์ ไพเราะญจิตร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จัดพิมพ์โดย
วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น
สถาบันพระปกเกล้า

การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน
โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สงวนลิขสิทธิ์ © 2548
ลิขสิทธิ์ของสถาบันพระปกเกล้า

พิมพ์ครั้งที่ 1
สิงหาคม 2548 จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ
ISBN = 974-449-207-4

จัดพิมพ์โดย
สถาบันพระปกเกล้า
อาคารศูนย์สัมมนา 3 ชั้น 5 ในบริเวณสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน (ก.พ.)
ถนนติวานนท์ ตำบลตลาดขวัญ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี 11000
โทรศัพท์ 02-527-7830-9 โทรสาร 02-968-9144
<http://www.kpi.ac.th>

คณะผู้จัดทำ
รองศาสตราจารย์วุฒิสาร ตันไชย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์สายันต์ ไพรัชญาจิตร
นางสาวธีรพรรณ ใจมั่น

พิมพ์ที่
บริษัท ศูนย์การพิมพ์แก่นจันทร์ จำกัด
โทรศัพท์ 02-2766713, 02-2766721 แฟกซ์ 02-2778137

ราคา 140 บาท

สารบัญ

บทนำ.....	1
ทรัพยากรทางโบราณคดี คืออะไร และสำคัญต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างไร.....	9
คุณค่าของโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและ ศิลปวัตถุ	17
ทรัพยากรทางโบราณคดีเป็น “ทุนวัฒนธรรม”	23
พิพิธภัณฑ์สถานกับการพัฒนาท้องถิ่น	26
พิพิธภัณฑ์ตามแบบมาตรฐานสากลเป็นอย่างไร	33
ปัจจัยที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น	34
แนวโน้มของการใช้ “พิพิธภัณฑ์” ในการพัฒนาประเทศไทย	35
พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นอย่างไร	37
พัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างไร จึงจะสอดคล้องกับการกระจายอำนาจ	39
การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ทำไมต้องรวมศูนย์ที่ส่วนกลาง	44
การอนุรักษ์ทรัพยากรทางโบราณคดีไว้เป็นหลักฐานอ้างอิงทาง ประวัติศาสตร์ของชาติ	44
การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีตามกฎบัตรนานาชาติแห่ง เมืองเวนิสว่าด้วยการสงวนรักษา บุรณะอนุสรณ์สถานและ แหล่งที่ตั้ง ค.ศ. 1964.....	47
การจัดการแบบอุทยานประวัติศาสตร์.....	50
แนวคิดและแบบแผนการจัดการมรดกโลก	52

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะจัดการทรัพยากร	
ทางโบราณคดีได้อย่างไร.....	55
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการประยุกต์ใช้แบบแผน	
การจัดการแนวโบราณคดีชุมชน	59
การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในท้องถิ่นต้องทำอะไรบ้าง	
และทำอย่างไรจึงจะดี	69
การเสริมสร้างศักยภาพและเตรียมความพร้อมขององค์กร	
ปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี	77
การศึกษาวิจัยคือ หัวใจของการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี	
ในท้องถิ่น	80
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมด้วยการทำแผนที่ทาง	
โบราณคดีท้องถิ่น.....	82
ใครควรเป็นผู้วิจัยจัดทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่น	
และต้องทำอะไรบ้าง.....	87
การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีโดยองค์กรปกครอง	
ส่วนท้องถิ่น.....	91
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการเองโดยอิสระ.....	91
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการร่วมกับหน่วยงาน	
เชี่ยวชาญมีอำนาจตามกฎหมาย (กรมศิลปากร).....	92
กรณีตัวอย่าง : การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีโดยองค์กร	
ปกครองส่วนท้องถิ่น.....	92
กรณีที่ 1 : การจัดการแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์	
บ้านโป่งมะนาว.....	102

กรณีที่ 2 : การจัดการพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งเรือเสม็ดงาม	
จ.จันทบุรี.....	121
กรณีที่ 3 : การจัดการแหล่งโบราณคดีตอยภูซาง จ.น่าน.....	127
บรรณานุกรม.....	137

คำนำ เลขาธิการ

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นองค์กรของประชาชนในท้องถิ่น มีความใกล้ชิดกับปัญหาและความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นมากที่สุด ฉะนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องมีหน้าที่หลักในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นสำคัญ และหนึ่งในภารกิจที่สำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่การทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมงานด้านศิลป วัฒนธรรม จารีต ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ดังนั้นวิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า จึงได้มอบหมายให้ผู้ช่วยศาสตราจารย์สายันต์ ไพเราะชญิตร์ อาจารย์ประจำภาควิชา การพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้ซึ่งมีความรู้ ความสามารถและความเชี่ยวชาญในด้านการจัดการเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์เป็นผู้จัดทำเอกสารวิชาการ เรื่อง “การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”

สำหรับเอกสารวิชาการฉบับนี้เป็นเอกสารที่จะช่วยให้องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นทราบว่าสามารถที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานได้ด้วยวิธีการและเทคนิคใดได้บ้าง และนอกจากนี้ยังได้มีการยกตัวอย่างกรณีศึกษาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและ ชุมชนท้องถิ่นที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในประเด็นดังกล่าวด้วย สำหรับสถาบันพระปกเกล้าเองหวังเป็นอย่างยิ่งว่าองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นจะเป็นองค์กรหลักที่สำคัญในการสืบทอดและสืบสานวัฒนธรรม

ท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นด้านโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์ชุมชน
ลูกหลานหลานต่อไปตราบนานเท่านาน

หนังสือ พระครูสุวิมล

(รองศาสตราจารย์นฤนิติ เศรษฐบุตร)

เลขาธิการสถาบันพระปกเกล้า

สิงหาคม 2548

คำนำผู้เขียน

ทุกวันนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่มีความเข้มแข็งจนสามารถกำหนดแนวทางในการบริหารจัดการกิจการงานพัฒนาได้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของตนเองมากขึ้นตามลำดับ เห็นได้จากการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งลดกิจกรรมการก่อสร้างวัตถุ และเริ่มให้ความสำคัญต่อการเตรียมความพร้อมที่จะจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประเภทโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานที่มีคุณลักษณะพิเศษเฉพาะทางกันมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งถือว่าเป็นนิมิตหมายที่ดีต่อการพัฒนาท้องถิ่น แต่ก็อาจจะยังมีข้อจำกัดที่ยังไม่สามารถดำเนินงานในภาคปฏิบัติได้คล่องตัว เนื่องจากเป็นงานที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่มีควมคุ้นเคยมาก่อน

ผู้เขียนได้รับเกียรติจากวิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า ให้เขียนเอกสารทางวิชาการสำหรับเป็นแนวทางให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ใช้ศึกษาและทำความเข้าใจเป็นพื้นฐาน ซึ่งผู้เขียนยอมรับว่าไม่สามารถสร้างแบบปฏิบัติที่สำเร็จรูปหรือเขียนเป็นคู่มือให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำไปปฏิบัติได้โดยตรง เนื่องจากลักษณะของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ซึ่งเรียกรวมๆว่า “ทรัพยากรทางโบราณคดี” และมีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นมีความหลากหลาย จึงได้นำเสนอแนวคิดและประสบการณ์การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีอันเป็นประสบการณ์โดยตรงที่ผู้เขียนได้ดำเนินการร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่ง และกิจกรรมที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งดำเนินการร่วมกับหน่วยงานราชการอื่นๆ เพื่อเป็นแนวทางให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละแห่งนำไปพิจารณาปรับประยุกต์ให้เหมาะสมแก่สภาพทางวัฒนธรรมและสภาพทรัพยากรทางโบราณคดีในท้องถิ่นของตนในลักษณะค่อยเป็นค่อยไปมากกว่าจะเร่งดำเนินการตามแบบแผนหรือคู่มือสำเร็จรูปที่อาจจะ

ไม่สอดคล้องกับวิถีท้องถิ่นและอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรที่ทรงคุณค่า หายาก และไม่สามารถหามาทดแทนได้อีกหากต้องสูญเสียหรือเสื่อมสภาพไป

ผู้เขียนหวังว่าเอกสารเรื่อง “การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” เล่มนี้ จะช่วยจุดประกายให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเกิดความคิดและมองเห็นแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการสร้างกระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่ปกครองให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาท้องถิ่นอย่างแท้จริง และหากว่าเอกสารนี้จะมีข้อผิดพลาดบกพร่องอยู่บ้างก็เป็นความบกพร่องของผู้เขียนที่ขอน้อมรับเอาไปปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไป

ขอขอบคุณวิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า ผู้สนับสนุนทุนในการเขียนเอกสาร รวมทั้งการจัดพิมพ์เผยแพร่ ซึ่งนับว่าเป็นเกียรติอย่างยิ่งแก่ผู้เขียน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สายนต์ ไพรัชญจิตร)

16 สิงหาคม 2548

การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถาน โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สายันต์ ไพเราะจูจิตรี
โครงการโบราณคดีชุมชน ภาควิชาการพัฒนชุมชน
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทนำ

พลเมืองไทยในฐานะเจ้าของวัฒนธรรม จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปะได้รับการคุ้มครองและรับรองสิทธิในการจัดการวัฒนธรรม จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และศิลปะไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในหลายสถานภาพด้วยกัน ทั้งในสถานภาพของบุคคล และสถานภาพของผู้บริหาร สมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการเป็นประชาชนพลเมืองในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ (ซึ่งในเอกสารนี้จะเรียกรวมๆว่า ทรัพยากรทางโบราณคดี) พิพิธภัณฑสถาน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายมาตรา ได้แก่

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดี

ของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

มาตรา 78 รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจใน กิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและระบบสาธารณสุขปึกและ สาธารณูปการตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่า เทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น

หมวด 9 การปกครองส่วนท้องถิ่น

มาตรา 289 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

จากบทบัญญัติดังกล่าว แสดงให้เห็นว่ารัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน มุ่งหวังให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้ ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขได้ เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในท้องถิ่น ของตนเอง ส่งผลให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ ทรัพยากรทางโบราณคดีทุกประเภท ต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารจัดการ อนุรักษ์และพัฒนาที่เคยดำเนินมาแบบสั่งการจากศูนย์อำนาจที่กรม กระทรวง มาเป็นการจัดการแบบมีส่วนร่วม และส่งเสริมการริเริ่มงานจากภาคประชาชน ในชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น

คุณลักษณะสำคัญของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในชุมชน ท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนา คือ *เป็นการมีส่วนร่วม ในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการหรือกิจกรรม ซึ่งได้แก่ การร่วมกันค้นหาศักยภาพของท้องถิ่นทั้งที่เป็นข้อดีและส่วนที่เป็นปัญหาหรือ ข้อจำกัด ร่วมกันการวางแผน การร่วมกันตัดสินใจเลือกแนวทางที่เหมาะสม*

ที่สุด การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผลและปรับปรุงแก้ไขแผนปฏิบัติการระหว่างการทำงานและเมื่อสิ้นสุดโครงการ การรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ รวมทั้งการรับผิดชอบต่อความบกพร่องผิดพลาดในกิจกรรมที่ดำเนินการไปแล้วและนำไปสู่การแก้ไขร่วมกันด้วย โดยกระบวนการทำงานจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน และอยู่บนฐานคิดการพึ่งตนเองให้มากที่สุด

การปฏิบัติให้เป็นไปตามสาระสำคัญในมาตรา 46 และ มาตรา 289 ดังกล่าวในระยะสองสามปีที่ผ่านมายังไม่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนนัก เนื่องจากการจัดการบำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ได้ถูกบริหารจัดการโดยกรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาเป็นเวลานานเกือบ 100 ปี จึงอาจจะทำให้การเปลี่ยนแปลงแบบแผนการทำงานเป็นไปได้อย่างช้าๆ

แม้ว่าในปัจจุบันพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ พ.ศ. 2542 ที่อนุวัติขึ้นตามมาตรา 289 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 จะกำหนดให้หน่วยราชการส่วนกลางดำเนินการถ่ายโอนภารกิจด้านศิลปะ วัฒนธรรม จารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยในกรณีนี้กำหนดให้กรมศิลปากรต้องถ่ายโอนภารกิจสำคัญ 2 ภารกิจ คือ

1. การจัดการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ และ
2. การจัดการดูแลพิพิธภัณฑสถานและหอจดหมายเหตุ ให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ในปี พ.ศ. 2546 กรมศิลปากรก็ได้ดำเนินการถ่ายโอนภารกิจด้านการดูแลรักษาโบราณสถาน 2 ภารกิจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย

(1) ภารกิจการบำรุงรักษาโบราณสถานขั้นพื้นฐาน ได้แก่ กิจกรรมการรักษาความสะอาด ถากถางวัชพืชและกำจัดสิ่งกีดขวาง และการปกป้องคุ้มครองรักษาความปลอดภัยโบราณสถานทั้งโบราณสถานที่มีความสำคัญระดับชาติและระดับท้องถิ่น และ

(2) ภารกิจการดูแลรักษาโบราณสถานตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กรมศิลปากรกำหนด โดยอนุญาตให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินการกิจกรรมการซ่อมแซมเบื้องต้นตามรูปแบบ วัสดุ และวิธีการดั้งเดิม การค้ำยันโบราณสถาน การสงวนรักษา การเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประกอบคืนสภาพด้วยวิธีอนัสติโลซิส และการประยุกต์ใช้สอยเฉพาะโบราณสถานที่มีความสำคัญในระดับท้องถิ่นเท่านั้น มิได้ถ่ายโอนภารกิจเกี่ยวกับโบราณสถานที่มีความสำคัญในระดับชาติให้ด้วย

พร้อมกันนี้กรมศิลปากรได้จัดทำคู่มือสำหรับปฏิบัติการการดูแลรักษาโบราณสถานขั้นพื้นฐาน คู่มือพิพิธภัณฑสถาน และจัดการอบรมวิธีการทำงานให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำไปปฏิบัติมาตั้งแต่ พ.ศ. 2547 แต่มิได้ถ่ายโอนภารกิจการจัดการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุแห่งชาติในความดูแลของกรมศิลปากรที่ตั้งอยู่ในเขตการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ ให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่อย่างใด โดยให้เหตุผลว่าพิพิธภัณฑสถานและหอจดหมายเหตุที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากรเป็นสถาบันระดับชาติ (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติ) เป็นสถานที่เก็บรักษาและจัดการหลักฐานสำคัญของชาติไม่ใช่ของท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งเป็นการเฉพาะ และในการดูแลจัดการต้องใช้นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางที่มีประสบการณ์หลายสาขา ไม่สามารถถ่ายโอนภารกิจทั้งสองส่วนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ยังไม่มีความพร้อมด้านประสบการณ์และไม่มี

บุคคลากรเชี่ยวชาญเฉพาะทางไปจัดการโดยลำพังได้ในระยะนี้ แต่หากว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใดจะจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรือหอจดหมายเหตุท้องถิ่นในความรับผิดชอบของตนเองขึ้นมาก็สามารถดำเนินการตามแนวทางและวิธีการที่กำหนดไว้ในคู่มือที่กรมศิลปากรจัดทำให้ได้

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว จะเห็นว่าประเด็นปัญหาสำคัญที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑ์สถานและหอจดหมายเหตุ น่าจะอยู่ที่กรมศิลปากรไม่เชื่อมั่นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะสามารถจัดการดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติได้มีประสิทธิภาพเท่ากับที่กรมศิลปากรดำเนินการ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองก็ยังไม่มีความพร้อมด้านวิชาการและคนทำงานที่มีประสบการณ์ในเรื่องดังกล่าว

แต่ด้วยเหตุที่การถ่ายโอนภารกิจด้านนี้มีกฎหมายบังคับให้ดำเนินการ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2546 กรมศิลปากรจึงเริ่มถ่ายโอนภารกิจเฉพาะการอนุรักษ์รักษาขั้นพื้นฐานในพื้นที่โบราณสถานทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เช่น การรักษาความสะอาด ถากถางวัชพืชและกำจัดสิ่งกีดขวางในบริเวณโบราณสถาน และการปกป้องคุ้มครองรักษาความปลอดภัยโบราณ ซึ่งหากเปรียบเทียบภาระงานดังกล่าวก็เปรียบได้กับงานของภารโรงและยามรักษาความปลอดภัยที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่อาจจะไม่ค่อยยินดีกับภารกิจดังกล่าวเท่าไรนัก และแม้ว่ากรมศิลปากรจะยินดีถ่ายโอนภารกิจการดูแลรักษาโบราณสถานที่มีความสำคัญระดับท้องถิ่นให้อีกภารกิจหนึ่งที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินการในรูปแบบและวิธีการต่างๆ เช่น การซ่อมแซมเบื้องต้น การค้ำยันโบราณสถาน การสงวนรักษา การเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประกอบคืนสภาพหรืออนัสติโลซิส และการประยุกต์ใช้สอยในโบราณสถานที่มีความสำคัญระดับท้องถิ่นได้ แต่ก็มี การกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้อง ปฏิบัติมากมายและยุ่งยากจนแทบจะมองไม่เห็นความเป็นไปได้ว่าองค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่นจะดำเนินการในลักษณะพึ่งตนเองได้อย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงื่อนไขที่กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องมีบุคลากรเชี่ยวชาญเฉพาะทางถึง 7 กลุ่มเพียงเงื่อนไขเดียว ก็เป็นอุปสรรคที่ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการดูแลรักษาโบราณสถานใด ๆ ได้เลย ตำแหน่งบุคลากรเชี่ยวชาญเฉพาะทางที่กรมศิลปากรกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องมีให้ครบจึงจะสามารถบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีได้ ประกอบด้วย นักโบราณคดี สถาปนิก วิศวกร นักวิทยาศาสตร์ นักวิชาการช่างศิลป์ ช่างสำรวจ ช่างศิลปกรรม ช่างโยธา และช่างเขียนแบบ ที่ต้องเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการทำงานอนุรักษ์โบราณสถาน และจะต้องมีผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปกรรมท้องถิ่นอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย (กรมศิลปากร 2547, น. 41)

ในระยะเริ่มต้นของการพัฒนาและสร้างความเข้มแข็งขององค์กรในทศวรรษนี้ เราคงต้องยอมรับว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนมากคงไม่สามารถบรรจุข้าราชการหรือลูกจ้างในตำแหน่งต่าง ๆ ดังกล่าวได้ครบถ้วน ที่สำคัญองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่คงจะไม่มียกงบประมาณเพียงพอที่จะจ้างบุคคลในตำแหน่งเชี่ยวชาญมาทำงานประจำในองค์กรได้แม้แต่ตำแหน่งเดียว ยกเว้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ที่มีงบประมาณมาก และมีโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีสำคัญที่จะสร้างรายได้ให้มากจนคุ้มกับการลงทุนจ้างบุคลากร ดังกล่าว อย่างเช่น กรุงเทพมหานคร องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ฯลฯ เป็นต้น แต่ถึงกระนั้นก็ยังไม่เห็นความจำเป็นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับโอนภารกิจจัดการดูแลรักษาโบราณสถานระดับท้องถิ่นเพียงไม่กี่แห่งจะต้องมีบุคลากรเชี่ยวชาญประจำหน่วยงานแต่อย่างใด เพราะการจัดการซ่อมแซมบูรณะหรือปฏิสังขรณ์โบราณสถานไม่ได้ทำกันตลอดทั้งปี หรือทุกปี ส่วนมากแล้วหลายสิบปีจึงทำกันครั้งหนึ่ง ดังนั้นข้อกำหนดและเงื่อนไขดังกล่าวจึงไม่มีเหตุผลเพียงพอที่จะสร้างภาระการจ้างบุคลากรเชี่ยวชาญเฉพาะทางไว้เป็น

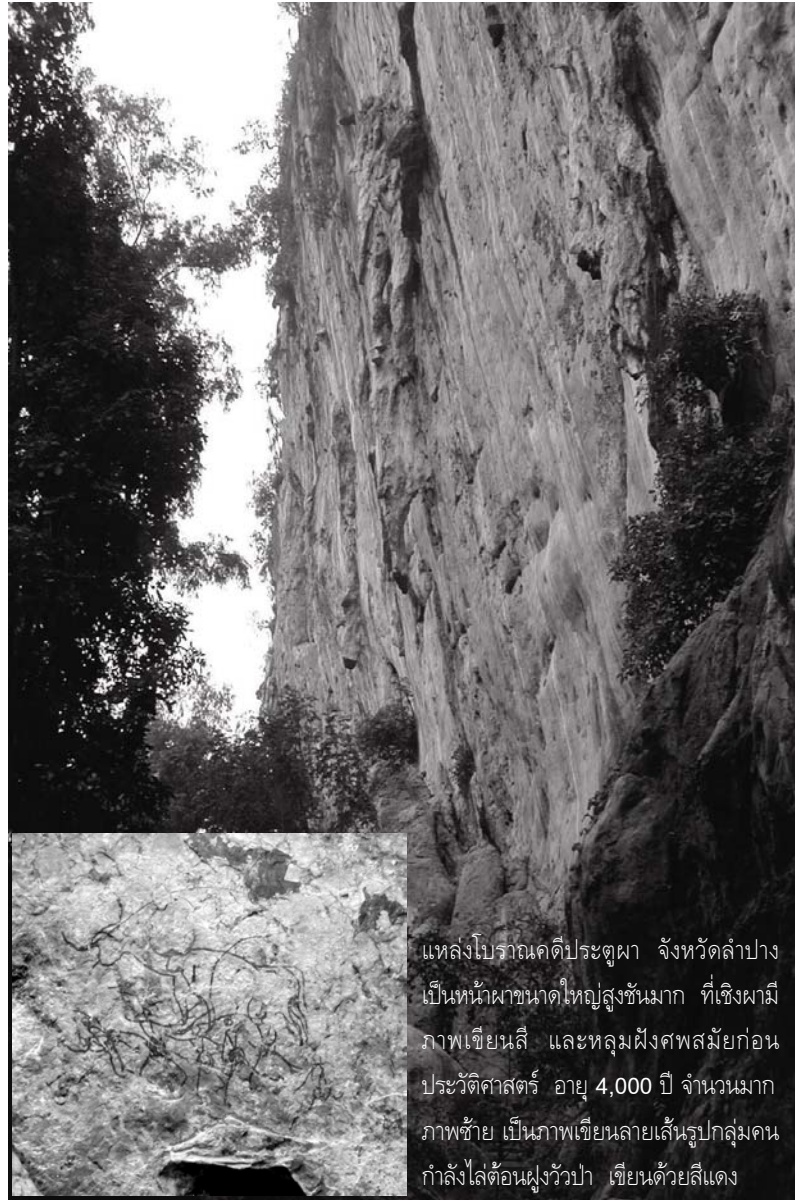

พนักงานประจำขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่อย่างใด นอกจากนี้การถ่ายโอนภารกิจด้านการดูแลรักษาโบราณสถานระดับท้องถิ่นที่มีข้อกำหนดและเงื่อนไขให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องปฏิบัติและรับภาระมากมายเช่นนี้จึงไม่น่าจะมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติมากนัก

ในความเป็นจริงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นองค์กรพัฒนาระดับพื้นฐานที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนและประชาชนในระดับท้องถิ่น และก็มีสถานะเป็นเจ้าของทรัพยากรทางโบราณคดีในท้องถิ่นนั้นด้วยเช่นเดียวกับประชาชนคนไทยอื่นๆ ซึ่งโดยหลักการที่กำหนดไว้ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีสิทธิและหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆที่มีอยู่ในพื้นที่ปกครองของตนเอง ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจำนวนมากก็ตระหนักในสิทธิและหน้าที่ดังกล่าวและมีความต้องการที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีร่วมกับกรมศิลปากรมากขึ้นตามลำดับ แต่ติดอยู่ที่ว่ากรมศิลปากรถ่ายโอนภารกิจที่ไม่สำคัญให้ดำเนินการและกำหนดเงื่อนไขให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องรับภาระมากมายจนไม่สามารถปฏิบัติตามข้อกำหนดและเงื่อนไขทั้งหมดได้ในระยะเวลาสั้น

ประเด็นที่จะต้องขบคิดและช่วยกันหาทางออกกันในขณะนี้ก็คือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ยังไม่สามารถปฏิบัติตามข้อกำหนดและเงื่อนไขของกรมศิลปากรในเรื่องการมีบุคคลากรเชี่ยวชาญเฉพาะทางประจำหน่วยงาน รวมทั้งยังไม่มีความพร้อมด้านอื่นๆ เช่น ความรู้ทางวิชาการ ประสบการณ์ และงบประมาณจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และสามารถดำเนินการกิจการพิพิธภัณฑสถานและหอจดหมายเหตุของตนเอง หรือเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ปกครองขององค์กรได้อย่างไรทั้งในปัจจุบันและในอนาคต

1

ทรัพยากรทางโบราณคดี คืออะไร มีความสำคัญต่อชุมชนท้องถิ่นอย่างไร

โบราณสถาน โบราณวัตถุ และ ศิลปวัตถุ เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมประเภทจับต้องได้ มีฐานะเป็น “ทรัพย์สินของแผ่นดิน” ประเภทหนึ่ง และในทางวิชาการเรียกรวมๆว่า ทรัพยากรทางโบราณคดี ซึ่งหมายถึงสถานที่ สิ่งก่อสร้าง รวมทั้งวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมในอดีตทุกยุคทุกสมัย และเป็นสิ่งที่มีคุณค่าความสำคัญสามารถนำมาจัดการให้เป็นคุณประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนสมัยปัจจุบันและส่งผ่านไปให้คนรุ่นต่อไปได้ใช้ประโยชน์ในอนาคตได้ (สายันต์ ไพรชาญจิตร 2548, น.7)

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 มิได้กำหนดค่าและความหมายของ ทรัพยากรทางโบราณคดี เอาไว้ แต่ให้ความสำคัญกับคำว่า โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ กับมิได้กำหนดเกณฑ์อายุของทรัพยากรทางโบราณคดีเอาไว้ว่าต้องมีอายุกี่ปีจึงจะมีสภาพเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุตามกฎหมายได้ นอกจากนี้การกำหนดว่าสิ่งใดมีสภาพเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุนั้นมิได้ถือเอาเกณฑ์เรื่องอายุเพียงอย่างเดียว แต่ยังพิจารณาเรื่องลักษณะการก่อสร้าง ประวัติความเป็นมาของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุนั้นว่าเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือ

โบราณคดีมากขึ้นเพียงใด หากมีคุณสมบัติด้านใดด้านหนึ่งโดดเด่นมากเป็นพิเศษแต่อาจจะมีอายุไม่เก่ามากก็จัดเป็นโบราณสถาน โบราณวัตถุ หรือ ศิลปวัตถุตามกฎหมายฉบับนี้ได้ ดังความในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 ต่อไปนี้

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัตินี้

“**โบราณสถาน**” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

“**โบราณวัตถุ**” หมายความว่า สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

“**ศิลปวัตถุ**” หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลปะ

ในพื้นที่ประเทศไทยทุกท้องถิ่นมีหลักฐานการอยู่อาศัยและตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่เมื่อหลายแสนปีเรื่อยมาจนถึงเมื่อไม่กี่สิบปีมานี้ ในทุกท้องถิ่นจึงมีทรัพยากรทางโบราณคดีหลงเหลือเป็นมรดกสืบทอดอยู่มากมาย เก่าบ้างใหม่บ้าง สภาพดีบ้าง ซ้ำรูดเสียหายบ้าง ได้รับการขุดค้นศึกษาวิจัยอนุรักษ์และพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ไปแล้วบ้าง และยังมีที่ฝังจมอยู่ใต้ดิน ในถ้ำ และใต้ท้องน้ำอีกมากมายยังไม่ได้จัดการอะไรให้เป็นประโยชน์ ทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทสำคัญ ๆ ที่มีอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ ได้แก่ โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ซึ่งมีความหมายทั่วไปและตัวอย่างดังต่อไปนี้

(1) โบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่เกิดจากคนทำขึ้นโดยใช้วัสดุต่างๆทั้งที่คงทนถาวร เช่น หิน อิฐ ดินเผาไฟ และวัสดุที่ผุสลายได้ง่าย เช่น ไม้ไผ่ ไม้จริง ดินเหนียว สถานที่ธรรมชาติประเภทถ้ำและเพิงผาที่คนสมัยโบราณได้ดัดแปลงก่อสร้างต่อเติมเป็นอาคาร โรงเรียนเพื่อใช้ประโยชน์เป็นบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เป็นศาสนสถาน สถานที่ประกอบพิธีกรรม โรงเรียนหรืออาคารที่ประกอบกิจการงานอาชีพ (บ้นหม้อ ทอผ้า จักสาน หล่อโลหะ ทำลูกปัด ตีเหล็ก ชำแหละสัตว์ โรงสีข้าว ฯลฯ) ที่ประชุม บ่อน้ำ สนามกีฬา อ่างเก็บน้ำ สระ บาราย เขื่อนกั้นน้ำ ฝาย ลำเหมือง ถนน คู คลอง สะพาน กำแพงเมือง ป้อมปราการ ท่าเรือ สุสานฝังศพ ป่าช้าเผาศพ สวนป่า สมุนไพร ศาลาทำน้ำ ศาลาพักผ่อน โรงพยาบาล หอดูดาว พระเนียดคล้องช้าง โบสถ์ วิหาร หอไตร กุฏิ เจดีย์ พระปรางค์ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ศาลเจ้า ศาลผีต่างๆ เสาอินทขิล เสาเฝ้าบ้าน มัสยิด โบสถ์คริสต์ วัดฮินดู ปราสาทหิน คูก ตะแลงแกง เสาชิงช้าพราหมณ์ อนุสาวรีย์ ส้วมพระ (ถาน) ฯลฯ ที่มีสภาพติดที่ไม่สามารถเคลื่อนย้ายได้

รอยพระพุทธรูปคู่มัยหาวาวดี สลักลงบนพื้นศิลาแลงธรรมชาติ พบที่โบราณสถานสระมรกต ต. โศกไทย อ. โศกปิบ จ. ปราจีนบุรี

(2) แหล่งโบราณคดี มีความหมายในทางวิชาการโบราณคดีสากล หมายถึง สถานที่ที่เคยมีคนในอดีตเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในการดำรงชีวิตหรือกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นการถาวร หรือเป็นครั้งเป็นคราว อาจจะมีสิ่งก่อสร้างหรือไม่มีสิ่งก่อสร้างก็ได้ และมักจะเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางวิชาการเหมาะสมแก่การศึกษาค้นคว้าในทางโบราณคดี เช่น พื้นที่เพาะปลูก คอกสัตว์ เหมืองแร่โบราณ แหล่งผลิตเครื่องมือหิน แหล่งถลุงโลหะ บ่อเกลือและเตาต้มเกลือโบราณ สุสานฝังศพ แหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามหม้อไห (แหล่งเตาโบราณ) แหล่งผลิตแก้ว-หล่อลูกปัด หลุมดักสัตว์ ถ้ำและเพิงผาที่เป็นที่พักอาศัยหรือประกอบพิธีกรรมวาดภาพและฝังศพ ย่านตลาดเก่า โรงสีข้าว ทำเรือ ฯลฯ ซึ่งในบริเวณแหล่งโบราณคดีมักจะพบหลักฐานที่เป็นวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ของคนสมัยโบราณ เช่น เศษเครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด เครื่องมือหิน อิฐ กระจูดสัตว์ เปลือกหอย ถ้ำถ่าน ชิ้นส่วนเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆอยู่ตามผิวดิน หรือทับถมอยู่ในดินระดับต่างๆ ในบางพื้นที่อาจจะมีกระดูกสัตว์ หรือกระดูกคนที่มีสภาพกลายเป็นหิน หรือซากฟอสซิลที่ฝังซ่อนอยู่ในชั้นหินตะกอนบางประเภทด้วย หรือในบางพื้นที่อาจจะเป็นเพิงผาที่มีภาพเขียน ภาพวาด หรือภาพแกะสลักที่เป็นงานศิลปะเชิงพิธีกรรมของคนสมัยโบราณปรากฏอยู่ แหล่งโบราณคดีบางประเภทอาจจะจมอยู่ใต้น้ำ เช่น เรือสำเภาโบราณ เรือรบโบราณ เรือสินค้า เรือประมงหรือแหล่งโบราณคดีที่เคยอยู่บนบกแต่ต่อมาน้ำท่วมก็จมอยู่ใต้น้ำเรียกกันว่า แหล่งโบราณคดีใต้น้ำ ซึ่งมีทั้งที่อยู่ในทะเล ในแม่น้ำ-ลำคลองหนอง บึง ทะเลสาบธรรมชาติ และในทะเลสาบที่เกิดจากการสร้างเขื่อนเก็บกักน้ำขนาดใหญ่ ซึ่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 มาตรา 4 กำหนดให้ แหล่งโบราณคดีทุกชนิดทุกประเภทเป็นโบราณสถาน ด้วย

(3) โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ หมายถึง วัตถุ สิ่งของ เครื่องมือ เครื่องใช้ ที่เกิดจากการประดิษฐ์ด้วยฝีมือคน หรือเกิดจากการดัดแปลงจาก

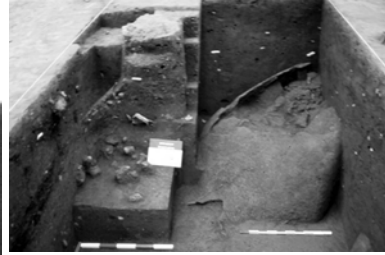

วัสดุที่มีอยู่ตามธรรมชาติตามภูมิปัญญาความรู้ของคนในยุคสมัยต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ (การทำมาหากิน) การศึกษา (การอบรมสั่งสอน) การรักษาพยาบาลและป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในวาระต่างๆของชีวิต เฉพาะบุคคลในช่วงวัยและช่วงเวลาต่างๆ และพิธีกรรมของกลุ่มคน ชุมชนและสังคม การค้าพาณิชย์ การอุตสาหกรรม หัตถกรรม การเดินทาง การขนส่ง และการสื่อสาร การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การขุดแร่ ถลุงโลหะ หล่อเครื่องมือ ทำเครื่องประดับ ตีเหล็กทำมีดพัวอาวุธและเครื่องมือการเกษตร ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับหิน ทำเครื่องมือ-ภาชนะ-เครื่องประดับแก้ว ทำเครื่องมือ/เครื่องประดับด้วยโลหะสำริด ทองเหลือง ทองแดง เงินหรือทองคำ เครื่องมือจับหรือดักสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ปีก เครื่องมือและผลผลิตในการปั่นด้าย-ทอผ้า เครื่องมือ/อุปกรณ์และผลผลิตในการปั่นหม้อ การสร้างเตาเผา ถ้วยชาม เครื่องมือและอุปกรณ์ในการทำเกลือ จักสานภาชนะใส่ข้าวและพืชผัก ภาชนะตักน้ำ-ใส่น้ำ ภาชนะและอุปกรณ์ในการเตรียม-การปรุง-การถนอม-การแปรรูป-การบรรจุอาหาร เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการสร้างงานศิลปะและชิ้นงานศิลปะประเภทแกะสลักไม้ แกะสลักหิน ภาพวาด ปูนปั้น หล่อโลหะ หนังสือ ศิลาจารึก คัมภีร์ใบลาน สมุดข่อย หนังสือปี่สา สมุดธรรมปี่หลั่น เงินเหรียญ วัตถุสมมติแทนเงินตรา ธนบัตร เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย รูปเคารพ ในศาสนาและระบบความเชื่อต่างๆ ธรรมาสน์ อาสนะ ยานพาหนะและเครื่องจักรกล เครื่องยนต์กลไกส่วนประกอบรถยนต์ รถถีบ รถลาก เรือชนิดต่างๆ เกวียน ล้อลาก เลื่อน ราชยาน คานหาม เสลียง ครกตำข้าว โกร่งบด ยา แท่นบดยา เครื่องชั่ง ตวง วัด เฟอร์นิเจอร์ ตู้ โต๊ะ เติง เก้าอี้ มุ้ง หมอน ที่นอน เสื่อ สาด วัสดุก่อสร้าง เครื่องดนตรี กล้องถ่ายภาพ เครื่องพิมพ์ดีด วิทยุ โทรทัศน์ ขวดเหล้า ไหสาโท เครื่องมือและอุปกรณ์ อาวุธ ยุทโธปกรณ์ในการทำสงคราม ปืนใหญ่ ปืนสั้น ปืนยาว ลูกกระเบิด เครื่องกระสุน หน้ำไม้ หอก ดาบ โล่ แหวน หลาว ฯลฯ รวมทั้งสิ่งของสำหรับเด็ก

เล่น และอุปกรณ์การกีฬาที่เคยมีอยู่ในชุมชนต่างๆในอดีตทั้งที่มีอายุเก่าแก่มาก และที่มีอายุไม่กี่สิบปีที่ผ่านมา ซึ่งวัดอุโบสถในที่นี้มีความหมายรวมถึงวัตถุ สิ่งของที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์อีกด้วย

ภาพถ่ายทางอากาศของชุมชนโบราณบ้านเมืองสรวง อ. สุวรรณภูมิ จ. ร้อยเอ็ด ผังเมืองรูปวงกลมมีคูน้ำล้อมรอบหลายชั้น เป็นหลักฐานที่ยืนยันความสามารถของชาวทุ่งกุลาร้องไห้ในการจัดการทรัพยากรน้ำเมื่อราว 2,000 ปีมาแล้ว ทรัพยากรทางโบราณคดีลักษณะนี้มีอยู่มากมายหลายร้อยแห่งในภาคอีสานและภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถเข้าไปจัดการให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาท้องถิ่นของตนได้

เตาเผาเครื่องถ้วยชามสมัยล้านนา ชนิดเตา
โครงสร้างดินก่อแบบเตาล้านนา ในแหล่ง
เตาอินทขิล อ.แม่แตง จ. เชียงใหม่ ชุดค้น
ศึกษาและอนุรักษ์หลุมชุดค้นทำเป็น
พิพิธภัณฑ์แหล่งเรียนรู้เมื่อ พ.ศ. 2540
ขณะนี้เทศบาลตำบลอินทขิลซื้อที่ดินที่ตั้ง
หลุมชุดค้นและเตาเผาเป็นกรรมสิทธิ์ของ
เทศบาลและวางแผนจะพัฒนาพัฒนาแหล่ง
โบราณคดีแห่งนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

ภาพถ่ายโครงสร้างเตาเผาห้องเดี่ยวแบบ
ระบายลมร้อนแนวนอนก่อด้วยอิฐขนาด
ใหญ่ ความยาว 16.50 เมตร ที่แหล่งเตา
แม่ น้ำน้อย ต. เชียงก๊าด อ. บางระจัน
จ. สิงห์บุรี เป็นแหล่งอุตสาหกรรมผลิต
เครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่งประเภทไห อ่าง
โอ่ง ขวด โถทั้งชนิดเคลือบ และไม่
เคลือบขนาดต่างๆเพื่อส่งขายทั้งภายใน
ราชอาณาจักรและนอกราชอาณาจักรกรุงศรี
อยุธยา

นอกจากนี้ในปัจจุบันมีการค้นพบซากฟอสซิลของสัตว์ดึกดำบรรพ์ในตระกูลไดโนเสาร์ ช้าง เต่า จระเข้ หอย และสัตว์อื่นๆที่เคยมีชีวิตอยู่เมื่อหลายสิบล้านปีก่อนที่จะมีมนุษย์เกิดขึ้นในโลกเป็นจำนวนมากในพื้นที่ประเทศไทย และถือกันว่าซากฟอสซิลเป็นหลักฐานที่มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ธรรมชาติ และประวัติศาสตร์ของโลก (Earth History) ซึ่งแต่ก่อนนี้ไม่มีกฎหมายคุ้มครองและไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบดูแลรักษาซากฟอสซิล จึงมีการขุดเอาบรรดาซากฟอสซิลดังกล่าวไปจำหน่ายและเก็บสะสมกันเป็นจำนวนมาก ต่อมาเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2548 คณะกรรมการกฤษฎีกา ครั้งที่ 8 ได้แถลงคำวินิจฉัยว่าบรรดาซากฟอสซิลของสัตว์ดึกดำบรรพ์มีสถานะเป็น “โบราณวัตถุ” ตามมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นผลให้ซากฟอสซิลสัตว์ดึกดำบรรพ์ทุกชนิดทุกประเภทเป็นทรัพยากรทางโบราณคดี ประเภทโบราณวัตถุที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายอีกชนิดหนึ่งด้วย (มติชนรายวัน 7 มี.ค. 2548)

เครื่องถ้วยชามที่ชำรุดแตกหัก และจานกตพิมพ์ลายรูปสิงห์ พบในการขุดค้นศึกษาแหล่งเตาเผาเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณอายุราว 800 ปี ที่บ้านเวียงบัว ต.แม่กา อ.เมือง จ.พะเยา เมื่อต้นปี พ.ศ. 2548 ชุมชนและสมาชิก ต.แม่กา ร่วมกันพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น

คุณค่าของโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ

ในมิติของการพัฒนา เรากำหนดคุณค่าของโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ หรือที่เรียกรวมๆว่า “ทรัพยากรทางโบราณคดี” ไว้ในฐานะที่เป็น *ทรัพยากร* ก็เพราะเรามองเห็นศักยภาพและโอกาสที่จะใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ได้ในปัจจุบันและต่อเนื่องไปในอนาคต ซึ่งศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีชนิดนั้นๆ อาจจะไม่ใช้ศักยภาพดั้งเดิมในสมัยถูกสร้างขึ้นมาในครั้งแรกก็ได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระราชทานกระแสพระราชดำริสองคำสำคัญไว้เมื่อ พ.ศ. 2506 ในวโรกาสที่เสด็จพระราชดำเนินประพาสโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทรงชี้ให้เห็นถึงคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ว่า

.....การก่อสร้างอาคารสมัยนี้ คงจะเป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างคนเดียว แต่เรื่องโบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อัญญาเก่าๆแผ่นเดียวก็มีค่า ควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสุโขทัย อยุธยาและกรุงเทพฯแล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย.....

พระราชดำริสองคำนี้ เป็นแนวคิดทฤษฎีที่ยิ่งใหญ่มากสำหรับการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับ เพราะพระองค์ทรงระบุอย่างชัดเจนว่าการก่อสร้างอาคารเมื่อ พ.ศ. 2506 นั้น เป็นเกียรติสำหรับผู้สร้างหรือผู้ที่เป็นเจ้าของ ผู้ออกเงินสร้างเพียงคนเดียว เป็นเกียรติเฉพาะปัจเจกชน ซึ่งเมื่อ พ.ศ. 2506 ถือเป็นสมัยใหม่ที่ผู้คนในสังคมมีความเป็นปัจเจก และเริ่มมีความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่า

ส่วนรวม เราจึงพบว่าในเวลาจะสร้างอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอะไรขึ้นมาก็มีชื่อของคน ๆ เดียว ซึ่งอาจจะลงทุนด้วยคน ๆ เดียวหรือระดมทุนจากมหาชนก็ตาม แต่ผลประโยชน์หรือชื่อเสียงและความอึดอ้อมใจที่ได้รับกลับเกิดแก่คน ๆ เดียว หรือคนกลุ่มเล็ก ๆ เท่านั้นเอง ทรงชี้ให้เห็นว่าสังคมระดับต่าง ๆ มีการจัดการแบบปัจเจกชน เพื่อปัจเจกชนสูงมาก ไม่ได้มีวัตถุประสงค์เพื่อส่วนรวมหรือมหาชน แล้วพระองค์ก็ทรงชี้ว่า ...แต่โบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ... ซึ่ง ชาติ ก็คือ ทุกคน คือ มหาชนและชุมชน ซึ่งโดยทั่วไปท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ก็คือ ชุมชนหนึ่งที่ประกอบเข้าด้วยกันกับท้องถิ่นอื่น ๆ รวมกันเป็นชาติ ดังนั้น โบราณสถานจึงเป็นเรื่องของชุมชนท้องถิ่นเป็นเกียรติของชุมชนท้องถิ่นด้วย

ส่วนองค์ที่ว่า ...อิฐเก่า ๆ แผ่นเดียวก็มีค่า... นั้น เป็นแนวพระราชดำริที่ทรงให้ความสำคัญกับทุกชิ้นทุกส่วนไม่ได้ละเลยเลือกปฏิบัติแก่สิ่งใดอันใดเป็นพิเศษ ทรงชี้ให้เห็นสาระสำคัญว่าแม้เป็นแต่เพียงอิฐก้อนเดียว แต่ถ้าเป็นอิฐเก่า ก็มีคุณค่าที่แสดงนัยของอดีตในตัวเองในฐานะเป็นของเก่าแท้ดั้งเดิม เพราะฉะนั้นควรจะช่วยกันรักษาไว้ เพราะว่าถ้าเราขาดสุโขทัย ขาดอยุธยา ขาดกรุงเทพฯ แล้วประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย... คือ ถ้าขาดเรื่องราวและหลักฐานที่เป็นรูปธรรมของช่วงแห่งกาลเวลาช่วงใดช่วงหนึ่งไป ก็คือ การขาดประวัติศาสตร์ของชาติ ประวัติศาสตร์ของชุมชนท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่งคือ องค์ประกอบสำคัญของประวัติศาสตร์ชาติ และในท้องถิ่นเองหากขาดหลักฐานยืนยันความเป็นมาที่เป็นวัตถุสิ่งของและเรื่องราวเกี่ยวกับสิ่งของนั้นชุมชนท้องถิ่นนั้นก็จะไม่มีความหมายอะไรเลย เพราะว่าขาดประสบการณ์ ไม่รู้ผิดรู้ถูกว่าเป็นมาอย่างไร วัตถุสิ่งของแม้เพียงเป็นเศษอิฐหรือเศษเครื่องถ้วยชามเพียงชิ้นเดียวแต่ถ้าเป็นของเก่าจริงแท้ก็ช่วยยืนยันประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้น ๆ ได้แน่นอนน่าเชื่อถือได้มากกว่าการที่ไม่มีอะไรเป็นวัตถุพยานยืนยันเลย

กระแสพระราชดำรัสสองครั้งนี้มีประเด็นสำคัญในเรื่องความมุ่งหมายของการจัดการโบราณสถาน และการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่างๆ ที่จะต้องให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน

เพราะโบราณสถานถือเป็นสมบัติของส่วนรวมหรือมหาชนไม่ใช่ของปัจเจกชน และการจัดการจะต้องให้ความสำคัญกับทุกสิ่งทุกส่วน ทุกชั้นทุกอันไม่เลือกปฏิบัติ ซึ่งเป็นหลักการของการยอมรับความแตกต่างหลากหลายที่มีอยู่ทั้งในทางธรรมชาติและในทางวัฒนธรรมนั่นเอง

ศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล (2547, น.124-127) ประชาญ์ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะผู้ล่วงลับกล่าวไว้ว่าทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบราณสถานและโบราณวัตถุ มีคุณค่า ความสำเร็จและคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติและท้องถิ่นต่าง ๆ ดังนี้

1. ช่วยสอบสวนเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์ให้แน่นอนยิ่งขึ้นทั้งนี้ เพราะการศึกษาประวัติศาสตร์นั้นย่อมต้องอาศัยเอกสารเป็นสำคัญ เอกสารต่าง ๆ บางชิ้นอาจเขียนขึ้นจากความทรงจำที่เล้าสืบทอดกันลงมาเป็นเวลานาน ทำให้อาจมีการผิดพลาดจากความเป็นจริง หรือเขียนขึ้นด้วยความลำเอียงด้วยเหตุนี้การใช้โบราณวัตถุสถานซึ่งเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในขณะนั้นเข้าช่วยสอบสวนเอกสารจึงอาจทำให้ทราบถึงความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ดีขึ้นได้

2. ทำให้ประชาชนในชาติเกิดความรักชาติ เนื่องจากการที่เราได้ไปเห็นโบราณวัตถุสถานที่สวยงามหรือใหญ่โตย่อมทำให้เราอดนึกไม่ได้ว่าบรรพบุรุษของเรามีความสามารถสร้างสิ่งซึ่งงดงามได้เช่นนั้น จึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องทำนุบำรุงสงวนรักษาสีสิ่งนั้นไว้ให้คงอยู่ต่อไปตลอดกาล หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งการรักษาโบราณวัตถุสถานไว้ย่อมเป็นการช่วยรักษาอิสรภาพของชาติไว้ให้มั่นคง การที่ดินแดนของเราแสดงให้เห็นว่าเป็นที่ตั้งของวัฒนธรรมอันสูงส่งมาแต่โบราณกาลก็เป็นการช่วยให้เราเกิดความรักหวงแหนพยายามรักษาที่ดินแดนนี้ไว้ให้เป็นของเราตลอดไปจนตราถึงสมัยลูกหลาน

ในระบบความรู้สากล ทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น มีคุณค่าและความสำคัญ 4 แบบ ด้วยกัน (W.D.Lipe 1984, p.2-10, สายันต์ ไพรชาญจิตร 2548, น.6) ดังต่อไปนี้

(1) คุณค่าที่แสดง ความเก่าแก่ดั้งเดิมหรือนัยของอดีต (associative/symbolic value) ทรัพยากรทางโบราณคดีทุกแห่งทุกชิ้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงมีขึ้นจริงในห้วงเวลาต่างๆในอดีตทั้งสิ้น โดยเฉพาะโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้าง โดยที่ สิ่งก่อสร้าง สถานที่ และวัตถุสิ่งของนั้นเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ใช้อยืนยันเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตได้ด้วยสภาพของตัวมันเอง ในขณะที่หลักฐานเอกสาร หรือข้อเขียนทางประวัติศาสตร์ที่แต่งขึ้นไม่สามารถใช้อยืนยันได้ดีเท่าหลักฐานที่เป็นวัตถุจริง ๆ เพราะไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่บ้านทีกไว้ เรื่องเล่า ตำนาน นิทาน ก็เป็นเพียงบันทึกหรือเล่าว่าเคยมีอะไรเกิดขึ้นบ้าง แต่สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นไม่ได้ปรากฏอยู่จริง ณ เวลานี้แล้ว ทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นสิ่งก่อสร้างและเป็นวัตถุ สิ่งของจริง ๆ สามารถจับต้องได้ พิสูจน์ทราบได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ กายภาพย่อมมีน้ำหนักและความสำคัญในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีตที่เชื่อถือได้มากกว่า แต่ก็มิได้หมายความว่าตำนาน นิทาน บันทึก วรรณกรรม เรื่องเล่าหรือนิทานปรัมปราจะไร้คุณค่า เพราะในปัจจุบันวิทยาศาสตร์เชิงจิต (spiritual science) ก็เริ่มเป็นที่ยอมรับมากขึ้นและเชื่อว่าจะสามารถใช้ในการอธิบายเรื่องราวของอดีตผ่านการแปลความได้อีกมิติหนึ่ง และหากความรู้ที่ได้จากทั้งสิ่งก่อสร้างและวัตถุสิ่งของสอดคล้องและรับรองต่อกันกับความรู้ที่ได้จากเรื่องเล่า ตำนาน นิทาน ก็จะทำให้คุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดีในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์หรือตัวบ่งชี้ความเป็นจริงของอดีตและเป็นความทรงจำของอดีต มีพลังสูงในการสื่อสารถึงคนสมัยปัจจุบันให้สามารถทำความเข้าใจเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของมนุษย์ในท้องถิ่นต่างๆได้โดยง่าย ในสังคมตะวันตกทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบสถ์โบราณ สนามรบสำคัญในประวัติศาสตร์ รูปปั้นหรือบ้านของบุคคลสำคัญมักถูกใช้เป็นสื่อในการปลูกจิตสำนึกให้ผู้คนในสังคมตระหนักถึงระบบความคิด ความเชื่อที่ยึดถือสืบกันมาเป็นเวลานาน หรือเตือนให้ระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญๆในประวัติศาสตร์ที่เป็นต้นตอก่อให้เกิดความมั่นคงของสังคมและชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบัน แหล่ง

ประวัติศาสตร์สำคัญๆ เช่น พุทฺธเขาทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พุทฺธสำริด จังหวัดนครราชสีมา พุทฺธลาดหญ้า จังหวัดกาญจนบุรี ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี หาดไม้ขาว จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ อุทฺธเรือพระเจ้าตาก จังหวัดจันทบุรี ฯลฯ ที่เป็นสมรภูมิสำคัญในประวัติศาสตร์ หรือสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ประเด็นอื่นๆ ก็มักถูกนำมาอ้างอิงและมีการพัฒนาเป็นสถานที่สำคัญในการปลูกจิตสำนึกด้านความมั่นคงของชาติและเป็นเกียรติประวัติแก่ท้องถิ่นปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป

(2) **คุณค่าทางวิชาการ (informational value)** ในขณะที่ทรัพยากรทางโบราณคดี มีคุณค่าในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีตโดยตัวของมันเองแล้ว ตัววัสดุที่นำมาสร้างรูปแบบ คติความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังการออกแบบก่อสร้าง กระบวนการสร้างและผลิต ประวัติการสร้าง การผลิต การใช้ประโยชน์ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลง รวมทั้งสาระแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับวัตถุอื่นๆ ก็เป็นแหล่งข้อมูลที่ชวนให้สนใจเรียนรู้เรื่องราวที่ได้มาจากไหน ได้มาอย่างไร ซึ่งโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุไม่ว่าจะมีขนาดเล็ก ขนาดย่อม หรือขนาดใหญ่ กว้างขวาง หรือเล็กแคระอย่างไรก็ล้วนแต่มีพลังในการบอกให้เราารู้เรื่องราวในอดีตได้ทั้งสิ้น แต่การจะรู้เรื่องราวต่างๆ ที่ถูกต้องตามที่เป็จริง หรือใกล้เคียงกับความเป็นจริงที่เคยเกิดขึ้นในอดีตได้นั้น จำเป็นจะต้องผ่านกระบวนการตั้งคำถามและมีวิธีการหาคำตอบที่เหมาะสมที่เราเรียกว่า *การศึกษาวิจัย* ซึ่งการวิจัยพื้นฐานที่นิยมใช้หาคำตอบเกี่ยวกับอดีตได้แก่ การวิจัยทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์ศิลปะ ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภูมิประวัติศาสตร์ ธรณีวิทยา ดึกดำบรรพ์วิทยา ชาติพันธุ์วิทยา ประวัติศาสตร์ คติชนวิทยา ฯลฯ ซึ่งเป็นการศึกษาในรูปแบบสหวิทยาการ (interdisciplinary) ที่ใช้ทั้งวิธีการพิสูจน์เชิงประจักษ์ด้วยวิทยาศาสตร์เชิงปริมาณเชื่อมโยงกับการแปลความจากหลักฐานแวดล้อมที่เป็นนามธรรมในแบบแผนวิทยาศาสตร์เชิงคุณภาพที่อาจจะต้องอธิบายด้วยระบบความเชื่อ ศาสนา จิตวิทยา และระบบความสัมพันธ์ที่มีต่อกัน

(3) **คุณค่าด้านความงาม (aesthetic value)** โบราณสถาน แหล่งโบราณคดีบางแห่ง โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุบางชิ้น มีรูปทรง ลักษณะพื้นผิว สีสันและคุณลักษณะภายนอกอื่น ๆ ที่เมื่อมองเห็นแล้วเกิดความรู้สึกชื่นชอบ ถูกใจเพราะว่ามีความงดงามกว่าชิ้นอื่น ๆ สวยงามกว่าแห่งอื่น ๆ ในมุมมองของผู้คนในวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ที่มีมาตรวัดและเกณฑ์กำหนดคุณค่าของความสวยงามแตกต่างกันออกไปซึ่งเป็นเรื่องที่ค่อนข้างซับซ้อน คุณค่าด้านความงามอาจจะไม่ได้เกิดหรือมีอยู่ในตัววัตถุทางวัฒนธรรมนั่นเองเพียงอย่างเดียว แต่อาจจะถูกกำหนดจากปัจจัยอื่น ๆ ได้แก่ แบบแผนและความงามที่เป็นประเพณีนิยมในสังคมและช่วงเวลาวัตถุชิ้นนั้นถูกสร้างขึ้น หรืออาจจะเกิดจากข้อวิจารณ์ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ หรือไม่ก็เป็นไปตามความนิยมของตลาดซื้อขายชิ้นงานทางศิลปะก็ได้

(4) **คุณค่าทางเศรษฐศาสตร์ (economic value)** ทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นมรดกตกทอดอยู่ทุกวันนี้ถือเป็นส่วนประกอบของวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของสังคมในปัจจุบัน มีทั้งส่วนที่ยังคงถูกใช้สอยสืบทอดต่อเนื่องเรื่อยมา และส่วนที่กำลังถูกละทิ้งไม่ได้ใช้สอยหรือจัดการให้เป็นประโยชน์ ปัจจุบันไม่ว่า ณ แห่งหนใดในโลก ทรัพยากรทางโบราณคดีกำลังถูกนับรวมเป็นปัจจัยนำเข้าสู่กระบวนการสร้างมูลค่าในทางเงินตราตามกระแสนิยมของโลกสมัยใหม่ซึ่งเป็นมาตรวัดที่มีมิติทางเศรษฐศาสตร์เข้ามากำกับ คุณค่าในทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรทางโบราณคดีอาจจะเกิดจากมูลค่าของตัวสิ่งก่อสร้าง หรือวัตถุสิ่งของที่สามารถใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของคนปัจจุบันได้ เช่น อาคารสถานที่ สิ่งก่อสร้างใช้เป็นที่อยู่อาศัย เป็นที่ทำงาน เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น นอกจากนี้คุณค่าพื้นฐานด้านอื่น ๆ ทั้งด้านที่เป็นตัวแทนของอดีต ด้านความสวยงามก็ถูกนำมาคิดคำนวณเป็นมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ที่เป็นปัจจัยพื้นฐานสำหรับผู้บริโภคที่จะเต็มใจหรือไม่เต็มใจในการจ่ายเงินเป็นค่าเข้าไปชม ซื้อมาเป็นเจ้าของลงทุนใดๆ เพื่อให้เกิดกำไร หรือเพื่อการอนุรักษ์เอาไว้ตามคุณค่าและ

ความสำคัญที่มีอยู่ในทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นๆ ปัจจุบันมีการให้คุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดีในฐานะใหม่ที่เป็น “ทุนวัฒนธรรม : cultural capital” ที่เป็นปัจจัยในกระบวนการสร้างผลได้ทางเศรษฐกิจในทุกๆ ระดับตั้งแต่ชุมชน สังคม และประเทศ มีการนำเอาโบราณสถาน แหล่งโบราณคดีมาพัฒนาเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากตัวทรัพยากรโดยตรง และการนำเอาเอกลักษณ์ สัญลักษณ์ หรือคุณค่าในเชิงนามธรรม เช่น ชื่อเสียง ความเก่าแก่ ความโดดเด่นด้านต่างๆ ของโบราณสถาน เมืองโบราณ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และทรัพยากรทางโบราณคดีต่างๆ ในแต่ละท้องถิ่นมาสร้างเป็นตราหรือสัญลักษณ์ทางการค้า เพื่อเพิ่มมูลค่าของสินค้าหรือบริการ ซึ่งในปัจจุบันทุกประเทศทั่วโลกกำลังส่งเสริมให้นำเอาคุณค่าในทางเศรษฐศาสตร์ของทรัพยากรทางโบราณคดีมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจในลักษณะดังกล่าวเพิ่มมากขึ้น และมีผลต่อการกระตุ้นให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทยต่างก็พยายามค้นหาทรัพยากรทางโบราณคดี รวมทั้งเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีในท้องถิ่นของตนเองมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่นกันมากขึ้นตามไปด้วย

ทรัพยากรทางโบราณคดีเป็น “ทุนวัฒนธรรม”

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยได้ใช้การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักในการพัฒนาประเทศ ทำให้แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้กลายมาเป็นวิถีปฏิบัติร่วมกันที่สำคัญของคนในสังคมไทยโดยรวม

ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ได้มีการนำเอาทรัพยากรทางโบราณคดี เข้ามาเกี่ยวข้องใน 2 ลักษณะที่สำคัญ (วสันต์ เทพสุรียานนท์ 2546) คือ

1. การใช้มรดกทางวัฒนธรรมเป็นเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของ “ยี่ห้อสินค้า” และกระบวนการ “ตีตราสินค้า” (brand and branding) ที่ได้จากระบบ

การผลิตแบบอุตสาหกรรม เพื่อรับประกันแก่ผู้บริโภคว่าสินค้าดังกล่าวเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ ผ่านองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตมาอย่างต่อเนื่องและยาวนานนับจากอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งสามารถสร้างความพึงพอใจสูงสุดแก่ผู้บริโภคได้หากเลือกใช้ประโยชน์หรือบริการจากสินค้าที่มียี่ห้อดังกล่าว เช่น ความพยายามของรัฐบาลที่กำลังสร้างความหมายของสินค้าที่ผลิตจากท้องถิ่นในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศในโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ให้เป็นเสมือนสินค้าที่สืบทอดมาจากภูมิปัญญาไทยในอดีตที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่าทางวัฒนธรรมทั้งด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม และคุณประโยชน์ในการใช้สอย เพื่อให้ผู้บริโภคทั่วโลกใช้เป็นข้อมูลหนึ่งในการตัดสินใจเลือกที่จะซื้อและบริโภคสินค้าดังกล่าว

2. การใช้ทรัพยากรทางโบราณคดีเป็น “ทุน” สำหรับสินค้าบริการและการท่องเที่ยว จากการศึกษาพบว่าในห้วงเวลาที่ผ่านมากกระบวนการผลิตสินค้าประเภทบริการและการท่องเที่ยวส่วนมากใช้ “ทุน” ที่มาจากทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ในปัจจุบันทรัพยากรประเภทนี้ได้เสื่อมโทรมและสูญสิ้นลงไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันยังมีความพยายามสร้างการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ต่อเนื่องและเพิ่มสูงขึ้นตลอดเวลา รัฐบาลและผู้ลงทุนจึงหันมาให้ความสำคัญกับทรัพยากรทางโบราณคดีที่ได้พิสูจน์ตัวเองผ่านการจัดการอุทยานประวัติศาสตร์มาแล้วว่าสามารถสร้างรายได้และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้ประเทศไทยได้ และเป็นทุนทางเศรษฐกิจที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจสูง เป็นทรัพยากรที่ต้องการการลงทุนในการจัดการไม่มาก แต่ให้ผลได้ทางเศรษฐกิจสูงและต่อเนื่องยาวนานมากกว่าการลงทุนในกิจการอุตสาหกรรม หรือกิจการหวังผลกำไรชนิดอื่น ๆ ที่มักจะมีความเสี่ยงสูงและอายุทางเศรษฐกิจสั้น

ดังนั้นนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) เป็นต้นมารัฐบาลจึงเริ่มให้ความสำคัญกับการใช้ทรัพยากรทางโบราณคดีในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้นเห็นได้จากการมีแผนอนุรักษ์

และพัฒนาศิลปวัฒนธรรมในเรื่องการจัดการโบราณสถานเมืองเก่าสุโขทัยเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ และโครงการพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์และเมืองเก่าอื่นๆ อีกสิบลกว่าแห่งในปัจจุบัน

รัฐบาลปัจจุบันก็ให้ความสำคัญต่อทรัพยากรทางโบราณคดีในฐานะทุนทางเศรษฐกิจ ดังได้ประกาศนโยบายอย่างชัดเจนในเรื่องวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจที่ว่า

1. ส่งเสริมให้นักเรียน นักศึกษา ได้สืบค้นและศึกษาเรื่องราวของมรดกศิลปวัฒนธรรมไทย เพื่อการอนุรักษ์ เผยแพร่และสืบสานศิลปวัฒนธรรมไทย
2. พัฒนาแหล่งวัฒนธรรม ศิลปวัตถุ และโบราณสถาน ให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งรายได้ของประชาชน
3. ประสานให้ประชาชนและเยาวชน มีบทบาทและกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมร่วมกับสถานศึกษา ครอบครัว และชุมชน
4. สนับสนุนให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิดชู และเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทยอย่างสมศักดิ์ศรีและสร้างสรรค์

2

พิพิธภัณฑ์สถานกับการพัฒนาท้องถิ่น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานกระแสพระราชดำริไว้ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 2504 เกี่ยวกับความจำเป็นที่ประเทศชาติและท้องถิ่นหนึ่ง ๆ จะต้องมี “พิพิธภัณฑ์สถาน” เพื่อเป็นสถานที่เก็บรักษาและจัดแสดงทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา แสดงความเป็นมาของ “ชาติ” ที่หมายถึง ส่วนรวม มหาชน และชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เพราะถ้าไม่มีที่เก็บที่จัดแสดงให้เป็นกิจลักษณะเฉพาะที่เฉพาะแหล่งก็เห็นว่าการซื้อขายวัตถุโบราณส่งออกไปต่างประเทศเสียหายดอีกหน่อยคนไทยก็ต้องเดินทางไปชมหรือไปศึกษาของของเราที่ต่างประเทศ มีพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่แสดงว่าทรงเป็นห่วงและย้ำถึงความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ว่า

.... ก็คงเป็นเรื่องที่น่าเศร้าและน่าอัปยศมาก เราจึงควรจะช่วยกันหาทางรวบรวมโบราณวัตถุและศิลปวัตถุของเรา แล้วจัดสร้างพิพิธภัณฑ์สถานเก็บรักษาไว้จะเป็นการดีที่สุด.....

ความในกระแสพระราชดำรัสที่อัญเชิญมาดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตระหนักในพระราชหฤทัยว่าพิพิธภัณฑ์สถานเป็นสิ่งจำเป็นไม่แต่เฉพาะในระดับประเทศเท่านั้น เมื่อพิจารณาให้ถ่องแท้ก็จะเห็นว่าพิพิธภัณฑ์เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับสังคมในทุกระดับ เพราะในสังคมของแต่ละท้องถิ่น แต่ละกลุ่มคน แต่ละวัฒนธรรมต่างก็มีโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุซึ่งเป็นผลิตผลทางวัฒนธรรมที่มีสภาพเป็นทรัพยากรทางโบราณคดี เป็นมรดกสืบทอดอยู่มากมาย พระองค์ท่านทรงชี้ให้เห็นว่าวัตถุทั้งหลายเหล่านั้นมีประโยชน์ในทางการศึกษา และเป็นวัตถุพยานแสดงความเป็นมาของสังคมระดับนั้น ๆ ผู้คนและสมาชิกของสังคมหรือชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ ก็ควรจะต้องชวนช่วยกันรวบรวมโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุเอามาเก็บรักษาและจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานที่ช่วยกันสร้างขึ้นมา ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีต่อสังคมและท้องถิ่นนั้น ๆ ในระยะยาว

นอกจากกระแสพระราชดำรัสข้างต้นที่ให้ความสำคัญกับพิพิธภัณฑ์ โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุแล้ว ยังมีพิพิธภัณฑ์ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการในลักษณะ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และทรงเรียกว่า “พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต” หรือ “พิพิธภัณฑ์ธรรมชาติที่มีชีวิต” (Living Museum) ที่มีเป้าหมายทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นโดยตรง โดยมีพระราชประสงค์ให้ศูนย์ฯ ดังกล่าวเป็นแหล่งทดลอง ค้นคว้า ศึกษา ด้าน การพัฒนาการเกษตร การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เป็นแหล่งเรียนรู้ดูงานของราษฎร พสกนิกรสามารถเข้าไปเรียนรู้ทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวของการพัฒนามิติต่าง ๆ ที่ดำเนินการในรูปแบบสหวิทยาการ ซึ่งในปัจจุบันมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่เป็นเสมือน “พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต” ดำเนินการเป็นแบบอย่างกระจายอยู่ในส่วนภูมิภาคทั่วประเทศ 6 แห่ง ประกอบด้วย ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอชะอำ

จังหวัดเพชรบุรี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอกำแพง จังหวัดจันทบุรี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทองอันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา และมีอยู่ที่ใจกลางกรุงเทพมหานครอีกแห่งหนึ่ง คือที่พระราชวังสวนจิตรลดา ซึ่งแม้ว่าพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิตในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริดังกล่าวจะยังไม่ได้มีเรื่องการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีเป็นประเด็นหลักให้เห็นเป็นตัวอย่าง แต่ก็ถือได้ว่าเป็นแบบแผนการดำเนินงานที่ดีงามเหมาะสมต่อการนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการจัดการโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุที่มีอยู่มากตามท้องถิ่นต่างๆ ได้ตามแนวคิดเรื่อง “ คนอยู่ร่วมกับทรัพยากรทางโบราณคดี ” ได้ในทุกๆ พื้นที่

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (อัญเชิญมาอ้างใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2547, น.3) ทรงกล่าวถึงความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ในพระราชดำริสเป็คการประชุมสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างประเทศ ณ กรุงโซล ประเทศเกาหลี เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2547 ว่าในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลกนั้น ดินแดนต่างๆ มีระยะทางกว้างไกล แต่ทรงมีเวลาน้อย พิพิธภัณฑ์จึงช่วยให้ทรงรู้จักเรื่องราวเกี่ยวกับผู้คนในภูมิภาคและท้องถิ่นต่างๆ มากมายหลายด้าน ทั้งด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภาษา ชีวิตประจำวัน ศิลปะ ดนตรี คติความเชื่อ ฯลฯ ทำให้ได้ความรู้กว้างไกลด้วยหนทางที่ย่นย่อ ซึ่ง ดร. ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันต์กุล ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) กล่าวว่าหัวใจของงานพิพิธภัณฑ์ตามพระราชดำริดังกล่าวนี้ คือ การเล่าเรื่องราวชีวิตของคนกลุ่มหนึ่งให้คนกลุ่มอื่นได้รับรู้ และกระบวนการเล่าเรื่องนี้ทำให้สมาชิกชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมกันทบทวนเรื่องราวความรู้จากอดีต และนำมาเป็นกำลังสำหรับปัจจุบันและอนาคตต่อไป

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตร ผลการดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาเรื่องการระบายน้ำ โดยเฉพาะบริเวณคันกั้นน้ำเค็มที่เสียหายโดยทรงสอนและทรงอธิบายถึงวิธีการจัดการน้ำให้แก่เด็กนักเรียนโรงเรียนวังไกลกังวล จำนวน 16 คน ที่บริเวณทางน้ำล้นราชประชานุเคราะห์ 13 บ้านโดนน้อย ต.มิกเดีย อ.ท่ายาง จ.เพชรบุรี

พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (Living Museum) ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่นอกจากจะได้ประโยชน์ด้านการแก้ปัญหาเรื่องน้ำและทรัพยากรธรรมชาติที่เกี่ยวข้องโดยตรงแล้ว ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านของราษฎรและนักเรียนนักศึกษาที่สามารถเรียนรู้จาก “ของจริง” ได้อย่างมีคุณค่า โครงการพัฒนาในพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวล้วนทำหน้าที่พิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิตเหมาะแก่การเป็นแบบอย่างให้ราษฎรไปศึกษาและเอาประสบการณ์ที่พบไปปรับประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นของตนๆ

ดร. พิสิฐ เจริญวงศ์ (2538) ผู้ทรงคุณวุฒิทางโบราณคดีและการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ปัจจุบันเป็นผู้อำนวยการศูนย์โบราณคดีและวิจัยศิลปแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SPAFA) บอกว่า พิพิธภัณฑ์หมายถึง แหล่งรวมความรู้ทั้งหลายของมนุษย์ ในขณะที่ เกราลด์ จอร์จ (Gerald George) และ ซินดี แชเรล-เลียว (Cindy Sherrell-Leo 1989, p.25) ผู้เขียนหนังสือแนะนำแนวทางการวางแผนพิพิธภัณฑ์ ชื่อ Starting Right : A Basic Guide to Museum Planning ระบุว่า พิพิธภัณฑ์ คือ องค์กรที่ทำ

หน้าที่ในการดูแลจัดการวัตถุที่มีความสำคัญให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา
ปัญหาของมนุษยชาติ และ จอร์จ บี. กู๊ด (George B. Goode) นักพิพิธภัณฑ์
วิทยาผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สมัยโซเนียน ประเทศ
สหรัฐอเมริกา กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์ คือ *สถานอภิบาลความคิดที่มีชีวิต ไม่ใช่*
สุสานเก็บของเก่า : *Museum is a nursery of living thoughts, not as a*
cemetery of bric-a-brac.

สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ หรือ ICOM (International Council of
Museums) (อ้างใน จิรา จงกล 2532, น.4) ให้ความหมายของคำว่า
พิพิธภัณฑ์สถาน หรือ Museum คือ *สถาบันบริการสังคมที่ไม่มุ่งสร้างกำไร*
ทำหน้าที่ในการรวบรวม สงวนรักษา ศึกษาวิจัย ให้ความรู้ และจัดแสดงสิ่ง
ที่เป็นหลักฐานสำคัญของมนุษย์และธรรมชาติแวดล้อมเพื่อประโยชน์ทางด้าน
การค้นคว้า การศึกษา และความเพลิดเพลิน ซึ่งสิ่งสำคัญนั้นประกอบด้วย
โบราณวัตถุ โบราณสถาน สิ่งมีชีวิต พืชและสัตว์ วัตถุตามธรรมชาติ ดังนั้น
พิพิธภัณฑ์จึงมีความหมายรวมไปถึง สวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์
สถานอภิบาลและแสดงสัตว์น้ำ วนอุทยาน ศูนย์วิทยาศาสตร์และศูนย์แสดง
ทางดาราศาสตร์ ฯลฯ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักๆ คือ (1) แสวงหาให้ได้มาซึ่งวัตถุ
ในการจัดแสดง (2) ดูแล รักษาอนุรักษ์วัตถุที่จัดแสดงให้อยู่ครบคงทนยาวนาน
(3) ศึกษาค้นคว้าทั้งส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุสิ่งของที่จัดแสดงและการบริหารจัดการ
พิพิธภัณฑ์ และ (4) การสื่อความหมายและการจัดแสดง

กิจการพิพิธภัณฑ์ และพิพิธภัณฑ์สถานถูกใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนา
สังคมและชุมชนระดับต่างๆของโลกมาเป็นเวลานานแล้ว ในประเทศฝรั่งเศส
หลังการปฏิวัติประชาธิปไตย พิพิธภัณฑ์ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่
ประชาธิปไตย เป็นเครื่องมือในการสร้างวัฒนธรรมชาติและสร้างแรงจูงใจใน
การสร้างประชาธิปไตย ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศพัฒนาแล้ว
อย่างเช่น ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส อังกฤษ ออสเตรเลีย เดนมาร์ก
เยอรมนี ฯลฯ ได้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทัศนศึกษาที่สร้างรายได้ให้กับ

หน่วยงาน องค์กร มหานคร เทศบาล เมือง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
ชุมชนท้องถิ่น หรือบุคคลที่เป็นเจ้าของเป็นจำนวนมาก

พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยเกิดขึ้นในราชสำนักและแวดวงราชการมา
ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็ไม่ได้แพร่หลายลง
ไปสู่ระดับชุมชน เพราะพิพิธภัณฑ์ไม่ใช่วัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวสยาม
โดยทั่วไป ผู้คนในสังคมไทยแต่เดิมไม่มีใครนิยมทำและไม่ค่อยคุ้นเคยกับการ
สะสมเพื่ออวดโชว์ และก็จะเห็นได้ว่าแม้ในปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถานส่วนใหญ่
โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติให้ความสำคัญกับวัตถุและสาระความรู้ทาง
โบราณคดีและประวัติศาสตร์นั้นยังถูกจัดการโดยผู้คนในภาคราชการ(หน่วย
ราชการ)และภาควิชาการ(สถาบันการศึกษา) โดยมีวัตถุประสงค์ในการสงวน
รักษาสมบัติทางวัฒนธรรมไว้สำหรับรัฐชาติแทบทั้งสิ้น เพิ่งจะมีการก่อตั้ง
พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน พิพิธภัณฑ์ระดับท้องถิ่นต่างๆ เมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมาเอง

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จทัศนศึกษา ณ พิพิธภัณฑ์เรือนบ้านสวก
แสนชั้น ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่ ต. สวก อ. เมือง จ. น่าน เมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2544

พิพิธภัณฑ์เรือนบ้านสวกแสนชื่น เป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นตั้งอยู่ในบริเวณแหล่งเตาเมืองน่าน บ้านป่อสวก หมู่ที่ 10 ต. สวก อ.เมือง จ. น่าน ตัวอาคารสร้างขึ้นตามแบบเรือนพื้นถิ่นของชาวตำบลสวก ภายในอาคารจัดแสดงเรื่องราวการขุดค้นแหล่งเตาเผาเครื่องถ้วยชามอายุ 750 ปี และจัดแสดงวัตถุสิ่งของตามวิถีวัฒนธรรมของชาวน่านในชนบท พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแห่งนี้เป็นเปิดให้เข้าชมโดยไม่เรียกเก็บค่าธรรมเนียมมาตั้งแต่ พ.ศ. 2544 และจนถึงปัจจุบันมีผู้เข้าไปเยี่ยมชมแล้วมากกว่า 40,000 คน

ไหเคลือบสีเขียว มีลายพระนาม "สิรินธร" เป็นมงคลวัตถุที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงลงลายพระนามไว้ให้เป็นที่ระลึกในวโรกาสเสด็จทัศนศึกษา ณ พิพิธภัณฑ์เรือนบ้านสวกแสนชื่น เมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544 ซึ่งมงคลวัตถุเช่นนี้มีเพียงชิ้นเดียวในประเทศไทย และจัดแสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแห่งนี้

พิพิธภัณฑ์ตามแบบมาตรฐานสากลเป็นอย่างไร ?

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและพิพิธภัณฑ์ของหน่วยราชการ พิพิธภัณฑ์ในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาส่วนใหญ่มีแบบแผนการจัดการที่พยายามใช้มาตรฐานสากล มีภารกิจและขั้นตอนการทำงานที่เป็นระบบค่อนข้างตายตัวได้แก่ (สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร 2547)

- (1) การเสาะแสวงหาเก็บรวบรวมวัตถุเพื่อการจัดแสดง
- (2) การอนุรักษ์วัตถุให้คงทน
- (3) การศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่องราวของวัตถุที่รวบรวมมาได้
- (4) การบันทึกข้อมูลและการจัดทำทะเบียนวัตถุสิ่งของ
- (5) การจัดแสดง
- (6) การให้บริการการศึกษาและการประชาสัมพันธ์พิพิธภัณฑ์
- (7) การรักษาความปลอดภัย

พิพิธภัณฑ์กลุ่มนี้มีการจัดโครงสร้างองค์กรที่มีคนทำงานแยกส่วนไปตามความชำนาญตามระบบสากล ประกอบด้วย ภัณฑารักษ์ (Curator) นักวิทยาศาสตร์หรือนักอนุรักษ์วัตถุ (Conservation Scientist) เจ้าหน้าที่ฝ่ายนิทรรศการ (Exhibition Staff) เจ้าหน้าที่บริการการศึกษา (Education Staff) เจ้าหน้าที่ธุรการ (Administrative Staff) และเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย (Security Staff) ซึ่งในแต่ละกลุ่มงานมีคนทำงานจำนวนมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดของพิพิธภัณฑ์ นอกจากข้อกำหนดดังกล่าวแล้ว พิพิธภัณฑ์แบบมาตรฐานยังมีข้อกำหนดสัดส่วนพื้นที่ใช้สอยในอาคารพิพิธภัณฑ์ออกเป็นส่วนต่างๆ ซึ่งพิพิธภัณฑ์สถานต่างๆจะต้องมี ได้แก่ (1) ส่วนเบื้องหน้า ประกอบด้วยส่วนจัดแสดงหรือส่วนนิทรรศการ ส่วนบริการ สถานที่จอดรถ ห้องจำหน่ายบัตรเข้าชม โถงต้อนรับและประชาสัมพันธ์ สถานที่รับฝากของ ห้องบรรยาย ห้องอาหาร/ภัตตาคาร ร้านขายหนังสือและของที่ระลึก ห้องสันทนาการสำหรับเด็ก ห้องสารสนเทศ ห้องน้ำ และ (2) ส่วนเบื้องหลัง

ได้แก่ สำนักงานบริหาร อาคาร/ห้องปฏิบัติการอนุรักษ์วัตถุ ส่วนปฏิบัติการ
ด้านเทคนิคจัดแสดง คลังเก็บวัตถุ

ปัจจัยที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

เนื่องจากแบบแผนพิพิธภัณฑ์ที่เป็นมาตรฐานค่อนข้างตายตัวในลักษณะดังกล่าวต้องดำเนินการโดยผู้ที่ได้รับการศึกษาอบรมวิชาการพิพิธภัณฑ์สมัยใหม่และวิชาชีพเฉพาะทางหลายด้าน ทำให้หน่วยงาน องค์กร สถาบันชุมชนท้องถิ่นที่ไม่มีความพร้อมด้านความรู้ ประสบการณ์งบประมาณ ไม่มีเจ้าหน้าที่เชี่ยวชาญเฉพาะทาง ขาดความมั่นใจไม่กล้าที่จะสร้างและพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานของตนเองขึ้นมาเพราะกลัวว่าจะไม่ได้มาตรฐาน กลัวว่าจะไม่ได้รับการยอมรับ และที่ผ่านมามีความเข้าใจคลาดเคลื่อนกันไปว่าถ้าบุคคลใด หน่วยงานใด องค์กรใดจะสร้างพิพิธภัณฑ์หรือสถานที่จัดแสดงวัตถุสิ่งของที่เรียกว่า “พิพิธภัณฑ์” จะต้องได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร หากไม่ได้รับอนุญาตก็ไม่สามารถดำเนินการได้ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วกรมศิลปากรมีอำนาจในการควบคุมดูแลเฉพาะพิพิธภัณฑ์ประเภทที่เรียกว่า พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (National Museum) เท่านั้น เพราะกฎหมาย (พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504) กำหนดว่าการจะให้สถานที่ใดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้จะต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษา หรือการจะถอนสภาพสถานที่ใดจากการเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติต้องประกาศในราชกิจจานุเบกษาซึ่งเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบของกรมศิลปากรโดยตรง แต่กรมศิลปากรไม่มีอำนาจในการอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้ใครสร้างหรือไม่สร้างพิพิธภัณฑ์ประเภทอื่นๆ ที่ไม่ใช่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ คนไทยโดยทั่วไป ชุมชนท้องถิ่นต่างๆ รวมทั้งหน่วยงาน องค์กรอื่นๆ ในประเทศไทยไม่ทราบข้อมูลเรื่องนี้ และเกิดความเข้าใจและความเชื่อที่คลาดเคลื่อนมาโดยตลอด จึงไม่มีใครกล้าลงมือพัฒนาพิพิธภัณฑ์ของตนเองขึ้นมา

ด้วยความเข้าใจผิดว่ากรมศิลปากรมีอำนาจหน้าที่เรื่องการดูแลกิจการพิพิธภัณฑ์ทุกอย่างทุกประเภทดังกล่าว ทำให้กิจการพิพิธภัณฑ์ถูกผูกขาดอยู่ใน

แวดวงกรมศิลปากรมาเป็นเวลาหลายสิบปี แต่ปัจจุบันผู้คนในสังคมไทยเริ่มเข้าใจแล้วว่าไม่ว่าใคร องค์กรใด หน่วยงานใด ชุมชนใด วัด โรงเรียน สถานประกอบการใดๆ ฯลฯ ก็สามารถสร้างและพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานของตนเองขึ้นมาได้ และก็ไม่จำเป็นจะต้องเป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีคุณลักษณะถูกต้องตามแบบแผนมาตรฐานของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติก็ได้ แต่ในบางกรณีก็อาจจะต้องดำเนินการขออนุญาตและปฏิบัติตามเงื่อนไขที่กรมศิลปากรกำหนดไว้ในประกาศกรมศิลปากร เรื่อง กำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขในการแสดงโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุโดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ลงวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2535 คือ ถ้าหากว่าที่พิพิธภัณฑ์สถานี่สร้างและพัฒนาขึ้นนั้นจัดแสดงโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุ ที่มีคุณสมบัติตามนิยามความหมายในมาตรา 4 แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504 และมีการเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นในการเข้าชมเป็นปกติธุระ เจ้าของพิพิธภัณฑ์สถานี่นั้นต้องยื่นเรื่องขออนุญาตและจัดทำบัญชีแสดงรายการโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุยื่นต่ออธิบดีกรมศิลปากรด้วย

แนวโน้มของการใช้ “พิพิธภัณฑ์” ในการพัฒนาประเทศไทย

ในระยะหลังนี้ ความสนใจต่อการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทยได้แพร่หลายกระจายเข้าไปมีบทบาทอยู่ในองค์กรทุกประเภท เช่น รัฐสภาก็มีพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่ในสังกัด นอกจากนี้กระทรวงทบวงกรมอื่นๆก็สร้างและพัฒนาพิพิธภัณฑ์รูปแบบต่างๆ ขึ้นมาอีกมากมาย ทั้งพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์ พิพิธภัณฑ์การเกษตร พิพิธภัณฑ์ไดโนเสาร์ พิพิธภัณฑ์ผ้า พิพิธภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา พิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์/ชนเผ่า พิพิธภัณฑ์ผีเสื้อ พิพิธภัณฑ์ธรณีวิทยา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลปัจจุบันก็ให้ความสนใจกับการลงทุนพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานขนาดใหญ่ตามแบบแผนของพิพิธภัณฑ์สมิธโซเนียน ประเทศสหรัฐอเมริกาด้วยงบประมาณจำนวนมากในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ เพื่อใช้เป็นแหล่งรวมความรู้สำหรับการจัด

การศึกษา และใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของกรุงเทพมหานคร ซึ่งขณะนี้ได้เริ่มดำเนินการไปบางส่วนแล้ว

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ก็ให้ความสำคัญต่อพิพิธภัณฑ์สถานในฐานะที่เป็นแหล่งเรียนรู้ (learning sources) สำหรับการจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ (formal education) การศึกษานอกระบบ (non-formal education) และการศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาตลอดชีวิต (life-long learning) เห็นได้จากการที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความสำคัญต่อการวิจัยและพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานรูปแบบต่างๆ ในระยะที่ผ่านมา และมีการส่งเสริมให้เกิดความตื่นตัวของชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ที่จะสร้างและพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานรูปแบบต่างๆ

ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) สํารวจพบว่าปัจจุบันในประเทศไทยมีพิพิธภัณฑ์สถานอยู่หลายรูปแบบและหลายเจ้าของรวม ๆ กันแล้วมีมากกว่า 700 แห่ง เฉพาะพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ (National Museums) ที่ถือเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแบบมาตรฐานที่จัดแสดงโบราณวัตถุและศิลปวัตถุในทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ มีกระจัดกระจายอยู่ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัดจำนวน 44 แห่ง นอกนั้นเป็นพิพิธภัณฑ์เอกชน พิพิธภัณฑ์ของสถาบันการศึกษา วัด โบสถ์ หน่วยราชการอื่นๆ และที่น่าสนใจคือในระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมา มีพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์ขนาดเล็กดำเนินงานโดยบุคคลและองค์กรชุมชนในท้องถิ่นต่างๆ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก แสดงให้เห็นว่าคนไทยใส่ใจกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาในอดีต และพยายามจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นหลักฐานของอดีตในรูปแบบพิพิธภัณฑ์กันมากขึ้น และทำให้เกิดความเข้าใจโดยทั่วกันว่าพิพิธภัณฑ์ก็ไม่ได้เป็นเรื่องที่ผูกขาดทำได้แต่เฉพาะหน่วยราชการ องค์กรเชี่ยวชาญตามกฎหมาย หรือนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางอีกต่อไป ใครๆ ก็ทำพิพิธภัณฑ์ได้

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเป็นอย่างไร?

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ชุมชน พิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่น หรือ พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน เป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทที่เกิดใหม่ ไม่มีแบบแผนการสร้าง เป็นมาตรฐานเดียวกันเหมือนพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ในที่นี้หมายถึง แหล่งหรือสถานที่รวบรวมและจัดแสดงทรัพยากรทางโบราณคดี โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ สิ่งของเครื่องใช้ วัตถุทางวัฒนธรรม รวมทั้งความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่หรือเคยมีอยู่ในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งอาจจะเป็นสถานที่ บ้านเรือน สิ่งก่อสร้างสมัยโบราณที่โดยอายุ รูปแบบทางศิลปะ สถาปัตยกรรม หรือ ประวัติความเป็นมาเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเรื่องราวของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ที่รวมเรียกว่าโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี หรืออาคารสถานที่ที่ก่อสร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้จัดแสดงข้อมูล หลักฐานทางโบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรม ประเภทต่างๆ ของชุมชนและท้องถิ่นนั้นๆ (สายนต์ ไพรชาญจิตร์ 2548, น. 113)

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นมีหลายระดับหลายประเภท หลายเจ้าของ อาจจะเป็นพิพิธภัณฑ์ของสถาบันการศึกษา พิพิธภัณฑ์ของหน่วยราชการ พิพิธภัณฑ์เมือง พิพิธภัณฑ์จังหวัด พิพิธภัณฑ์เทศบาล พิพิธภัณฑ์เขต (ในกรุงเทพมหานคร) พิพิธภัณฑ์ชุมชน พิพิธภัณฑ์วัด พิพิธภัณฑ์ในหมู่บ้าน พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน พิพิธภัณฑ์ในบ้านของตระกูลใดตระกูลหนึ่ง หรือพิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ที่ไม่ได้ถูกนับรวมเข้าอยู่ในระบบของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่กรมศิลปากรดูแลรับผิดชอบอยู่ตามกฎหมาย

รองศาสตราจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2539, น.111) นักมานุษยวิทยาผู้บุกเบิกการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น คือ สถานที่จัดแสดง “ของ” ที่ทำให้คนในท้องถิ่น รู้จักถิ่น รู้จักตนเองว่าอยู่ที่ไหน มีสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างไร มีหลักฐานความเก่าแก่ในการตั้งถิ่นฐานและการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมาอย่างไร และในการปรับตัวดังกล่าวทำให้ต้อง

พัฒนาเทคโนโลยีอย่างใดขึ้นมาควบคุม เรื่อยลงมาถึงพัฒนาการทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจในท้องถิ่นที่จะทำให้แลเห็นการเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรมในปัจจุบันและอนาคตได้ การจัดพิพิธภัณฑ์ที่ทำให้คนได้เห็นจากสิ่ง ที่เป็นจริงใกล้ตัวดังกล่าวนี้ จะเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การสร้างสรรค์ นานาประการ อาจกล่าวได้ว่าเป็นการศึกษาอกระบบที่อาจสร้างดุลยภาพกับ การศึกษาในระบบ ที่เน้นการเรียนรู้สิ่งใกล้ตัว การเชื่อและการท่องจำแบบคิด ไม่เป็นอยู่ในขณะนี้ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั้นแลเห็นได้จากข้อมูลและหลักฐานที่ นำมาแสดง ประกอบด้วย หลักฐานทางโบราณคดี (archaeological pasts) ที่เป็นที่มาของประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม (cultural history) และหลักฐานทางชาติพันธุ์ (ethnological present) ซึ่งได้จากวัตถุสิ่งของและคำบอกเล่าของคน ในท้องถิ่น เป็นที่มาของประวัติศาสตร์ทางสังคม...

ในทางวิชาการพัฒนาชุมชน ผู้เขียนมีสมมติฐานว่า การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ ชุมชนท้องถิ่น เป็นทั้งเครื่องมือและวิธีการ (means) ในกระบวนการพัฒนา ซึ่งก็คือ เป็นกิจกรรมที่เสริมสร้างศักยภาพและฟื้นฟูพลังของชุมชนท้องถิ่นให้ สามารถจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง ส่งเสริมให้ผู้คนใน ท้องถิ่น ชาวบ้าน สมาชิกของชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ ตั้งแต่ การศึกษาวิจัย การสำรวจค้นหาทำแผนที่และทะเบียนทรัพยากรทาง โบราณคดี และทรัพยากรวัฒนธรรมอื่นๆ การประเมินคุณค่าและศักยภาพของ ทรัพยากรทางโบราณคดีและทรัพยากรวัฒนธรรมอื่นๆที่พบ การวางแผนการ จัดการ การอนุรักษ์/บริรักษ์ การสงวนและการบูรณะปฏิสังขรณ์ การจัด แสดงพิพิธภัณฑ์/นิทรรศการ การเผยแพร่ การฟื้นฟู และการจัดการเชิงธุรกิจ ชุมชน ก่อให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนซึ่งรวมทั้ง ผู้บริหารและสมาชิกสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆกับนักวิชาการและ นักพัฒนาจากภายนอก และระหว่างสมาชิกในชุมชนที่มีความรู้และ ประสบการณ์เรื่องโบราณสถาน โบราณวัตถุ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของ ชุมชนที่แตกต่างกัน ก่อให้เกิดความเสียสละ ความเอื้ออารีเกื้อกูลแก่กันและ

กันในหมู่สมาชิกของชุมชน ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านมีความภาคภูมิใจในชุมชน รักถิ่นฐานบ้านเกิด เป็นพื้นที่แสดงความเป็นตัวตนของคนในชุมชนให้คนทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้เห็นและยอมรับ ทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่ามีศักดิ์ศรี และประการสำคัญที่สุดก็คือ พิพิธภัณฑสถานชุมชน เป็นเครื่องมือสำคัญในกระบวนการสร้างความรู้และฟื้นฟูภูมิปัญญาที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองทุก ๆ มิติได้อีกทางหนึ่ง

พัฒนาพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นอย่างไร

จึงจะสอดคล้องกับการกระจายอำนาจ

การพัฒนาพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นเพื่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาอย่างทั่วถึงและยั่งยืน จะต้องให้ความสำคัญกับแนวคิดและการปฏิบัติในเรื่อง การกระจายอำนาจที่นำไปสู่การสร้างเสริมความเข้มแข็งให้ท้องถิ่น มากกว่า การรวมศูนย์อำนาจที่ทำให้พลังท้องถิ่นอ่อนแอ เพื่อประโยชน์ที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนท้องถิ่นจะสามารถเข้าถึงทรัพยากรและมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการพิพิธภัณฑสถาน และควรจะต้องกำหนดขอบเขตของความเป็นชุมชนท้องถิ่นให้หลากหลายไปตามสภาพความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมย่อยๆ ที่ในท้องถิ่นหนึ่งอาจมีกลุ่มคนหลายศาสนา หลายชาติพันธุ์ หลายวัฒนธรรม และหลายอาชีพอาศัยอยู่ด้วยกัน

ดังนั้น รูปแบบของพิพิธภัณฑสถานชุมชนท้องถิ่นจึงควรจะมีได้ไม่จำกัดขึ้นอยู่กับประเภทของทรัพยากรวัฒนธรรม วัตถุสิ่งของ หรือสิ่งที่ต้องการแสดง นั้นเป็นอะไร หลักการที่สำคัญ ก็คือ มีอะไรอยู่ที่ไหนก็พัฒนาให้เกิดพิพิธภัณฑสถาน ที่นั่น ไม่ควรคัดเลือกเอาเฉพาะสิ่งของที่โดดเด่น สวยงามหรือทรงคุณค่าเป็นพิเศษตามมาตรฐานของนักวิชาการด้านพิพิธภัณฑสถานแล้วขนย้ายหรือพรวดออกจากที่เดิมเอาไปจัดแสดงที่อื่น ซึ่งจะทำให้คนส่วนใหญ่ในชุมชนท้องถิ่นเข้าไม่ถึง ไม่ใส่ใจ และละทิ้งทรัพยากรวัฒนธรรมส่วนย่อยๆ หรือส่วนที่

เหลืออยู่ซึ่งอาจจะไม่สวยงาม หรือไม่โดดเด่นในสายตาของนักวิชาการ และจะทำให้สาระความรู้ ความหมายที่มีอยู่ในตัววัตถุสิ่งของนั้นต้องถูกแยกออกจากระบบนิเวศหรือบริบทแวดล้อมหรือสถานที่ที่วัตถุสิ่งของนั้นเคยตั้งอยู่และมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นภูมิสังคมอย่างเหมาะสมมาก่อนต้องสูญเสียไป

ศาสตราจารย์ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2539, น.80-81) ผู้ก่อตั้งและพัฒนาพิพิธภัณฑ์คติชนวิทยา สถาบันทักษิณคดี จังหวัดสงขลา เคยกล่าวถึงคุณลักษณะของพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นไว้อย่างน่าสนใจว่า พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านแต่ละแห่งไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องให้ต่างกันด้วย ไม่จำเป็นที่พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นจะตอบคำถามเกี่ยวกับชุมชนได้ทุกเรื่อง พิพิธภัณฑ์แห่งหนึ่งอาจให้ความรู้ ให้ความประทับใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นพิเศษ และเด่นในเรื่องนั้น พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นต้องจัดไปตามข้อมูลที่แต่ละถิ่นพึงหาได้ และมั่นใจว่าท้องถิ่นจะดำเนินการเรื่องนั้นได้อย่างต่อเนื่อง มีระบบ แล้วก็โดดเด่นที่สุด ถ้าเมืองไทยมีพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นเฉพาะเรื่อง 30,000 แห่ง 30,000 เรื่อง ก็ไม่ได้เป็นของซ้ำซ้อน ไม่ใช่เป็นสิ่งเปลืองเปล่า แต่เป็นสิ่งที่จะทำให้ท้องถิ่นมีความรู้ในเรื่องพื้นบ้าน ความรู้เรื่องท้องถิ่นต่างๆเกิดความกระจ่างชัดขึ้น สมมติว่าคนที่สุพรรณบุรีไปดูพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นที่สุราษฎร์ธานีในเรื่องของยางพารา แล้วก็เกิดวิสัยทัศน์ว่าวิธีจัดพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับยางพาราให้คำตอบอย่างนั้นๆ อันนี้ก็เป็นการที่คนสุพรรณบุรีหรือกาญจนบุรีอาจจะเอาแบบคิดอันนี้ไปทำในท้องถิ่นกับของเขาก็ได้ การศึกษาดูงานตามพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านต่างๆไม่ใช่เข้าไปเพื่อเรียนรู้ว่ามันมีอะไรเท่านั้น แต่น่าจะโต้กลับไปจะเกิดความคิด ได้ค้นพบวิธีการจัดการกับข้อมูลในท้องถิ่นของเขาอย่างไร ที่ให้มันเกิดประโยชน์ในทางการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง

จะเห็นได้ว่าพิพิธภัณฑ์ชุมชนในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ จะมีเท่าไรก็ได้ น่าจะมีอยู่ทุกหมู่บ้าน หรืออาจจะมียุหลายแห่งในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ ก็ได้ ไม่จำเป็นว่าต้องมีเพียงแห่งเดียว ยิ่งมีมากเท่าใดก็จะเป็นเครื่องมือพัฒนาคนในท้องถิ่น ให้มีความรู้ความคิดไปในทิศทางที่สอดคล้องและประสานกันมากยิ่งขึ้นเท่านั้น คือ มีความภูมิใจในวัฒนธรรมของตน รักถิ่นฐานบ้านเกิด รู้และเข้าใจระบบนิเวศวัฒนธรรมของตนอย่างลึกซึ้ง ซึ่งยังมีคนคิดเหมือนกัน ทำคล้าย ๆ กันแต่ไม่แข่งขันกันมากเท่าใด ก็จะทำให้กระบวนการกลุ่ม การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันเกิดขึ้นเร็ว และทำให้ชุมชนท้องถิ่นแข็งแรงมากขึ้นเท่านั้น

การพัฒนาพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นในลักษณะเช่นนี้เป็นวิธีการสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างความสามารถ ฟื้นฟูพลัง สิทธิ และอำนาจในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้คนในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างอิสระและมีความต่อเนื่อง เพราะคนที่เข้ามามีส่วนร่วมจัดการพิพิธภัณฑ์จะทำในสิ่งที่ตัวเองมีความรู้จริง เข้าใจจริง ๆ เป็นการจัดการไปตามธรรมชาติที่คุ้นเคย ใช้ทรัพยากร อุปกรณ์ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับท้องถิ่นของตน ไม่ต้องการเทคโนโลยีซับซ้อนหรือมีราคาแพงที่จะต้องมีการลงทุนซื้อหาและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเพื่อทำนุบำรุงในภายหลัง ทั้งยังจะช่วยให้คนในชุมชนท้องถิ่นมีความมั่นใจในการคิดแก้ปัญหาอื่น ๆ หรือสร้างสรรค์สิ่งที่ตั้งามสำหรับพัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการสืบเนื่องต่อไป

การจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นในฐานะที่เป็นเครื่องมือในกระบวนการพัฒนาท้องถิ่นจะช่วยให้เกิดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ และทักษะในการจัดการจากนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญวิชาชีพ ไปสู่คนในท้องถิ่น ชาวบ้าน เป็นการสร้างจิตสำนึกในเรื่องความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง ขั้นตอนของการศึกษาวิจัยจะช่วยให้คนในท้องถิ่นได้รู้จักเรื่องราวของตัวเอง รู้จักทรัพยากรและศักยภาพที่แท้จริงในท้องถิ่นของตนมากขึ้น เมื่อชาวบ้านสามารถจัดการ

พิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นได้เองแล้วก็จะเกิดความมั่นใจ ภูมิใจ นำไปสู่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชน การพัฒนาด้านการเรียนรู้ และนำไปสู่ความเข้มแข็งของกลุ่ม ชุมชน พึ่งตนเองได้บนพื้นฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ประสานสอดคล้องไปกับวัฒนธรรมใหญ่ของชาติ เกิดความรักถิ่นฐาน ความสามัคคีและความเอื้อเพื่อเกื้อกูลกันและกัน และสามารถพัฒนาไปสู่การสร้างเครือข่ายพิพิธภัณฑ์ชุมชนท้องถิ่นในวงกว้างและระดับที่สูงขึ้นไปอีก

พิพิธภัณฑ์โดยทั่วไปนั้นเปรียบเสมือนเป็น ห้องรับแขก หรือ สถานที่ต้อนรับผู้มาเยือน ซึ่งผู้เป็นเจ้าของพิพิธภัณฑ์อาจจะเป็นหน่วยงานปกครองระดับต่างๆไม่ว่าจะเป็นระดับเมือง หรือประเทศ ที่รวบรวมสิ่งของที่เป็นวัตถุโบราณที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ งานฝีมือทางศิลปะที่สวยงาม วัตถุที่มีคุณค่าทางศาสนาความเชื่อ ที่ควรแก่การชี้ชวนให้คนต่างถิ่น คนต่างวัฒนธรรมได้ชื่นชมและรับรู้ หากลองสังเกตพฤติกรรมของคนเราในปัจจุบันที่มักจะชอบสะสมวัตถุสิ่งของ และเอาวัตถุสิ่งของที่สะสมไว้นั้นมาตกแต่งประดับประดาที่อยู่อาศัย ที่ทำงาน เพื่อชื่นชมด้วยตนเองและเพื่อเอาไว้อวดผู้มาเยือนอีกทางหนึ่งด้วย

บ้านเรือนในสมัยนี้ส่วนมากเจ้าของมักจะจัดบริเวณรับแขกไว้ตรงมุมใดมุมหนึ่งของบ้าน หรือไม่ก็จัดไว้เป็นสัดส่วนในห้องใดห้องหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งในห้องรับแขกนั้นมักมีการตกแต่งประดับประดาสวยงาม มีตุ๊กตาสัตว์สิ่งของที่มีความสำคัญสำหรับเจ้าของบ้าน ทั้งที่เป็นของเก่าของโบราณ ภาพถ่ายปริศญาบัตร ประกาศนียบัตร ของที่ระลึก ถ้วยโลโอชาม ฯลฯ ล้วนแต่เป็นของดีมีคุณค่าในทางจิตใจของผู้เป็นเจ้าของ และเมื่อมีแขกมาเยือนก็ถือโอกาสอวดของเหล่านั้นแก่แขก มีการอธิบายที่มาหรือประวัติสิ่งของเหล่านั้นด้วยความภาคภูมิใจ พฤติการณ์เช่นนี้เป็นไปในลักษณะเดียวกับการจัดการพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นนั่นเอง

ดังนั้นหากจะปรับประยุกต์แนวความคิดการทำพิพิธภัณฑ์ในระดับเมือง หรือระดับประเทศในฐานะที่เป็นสถานที่ต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองเอาไปใช้ในการ

จัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน และระดับครัวเรือน ก็คงไม่ยากที่คนในท้องถิ่นหรือชาวบ้านจะสามารถเข้าใจว่าพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นไม่ใช่เรื่องไกลตัวหรือทำไม่ได้ เพราะแท้จริงแล้วหน่วยงาน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ และชาวบ้านก็มีสถานที่ที่เปรียบเสมือนพิพิธภัณฑสถานอยู่ในที่ทำงานและในบ้านกันอยู่แล้ว ไม่อยู่ในรูปห้องรับแขกก็อยู่ในรูปของตู้โชว์ หรือไม่ก็อยู่ในรูปของการตกแต่งประดับประดาตามฝาบ้าน หรือไม่ก็อยู่ในลักษณะมุมเก็บของซึ่งเป็นวิธีการที่ใครๆก็ทำได้และคุ้นเคยอยู่แล้ว คือเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตโดยปกติของคนโดยทั่วไป และด้วยแนวคิดเช่นนี้จึงน่าจะมี ความเชื่อมั่นร่วมกันได้ว่า การจัดการพิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น และพิพิธภัณฑสถาน จะ เป็นกรณีวิธีหนึ่งในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่ก่อให้เกิดผลดีทางการพัฒนาท้องถิ่นพร้อมๆ กันไปด้วย

3

การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย ทำไมจึงต้องรวมศูนย์ที่ส่วนกลาง

ประเทศไทยมีการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีประเภท โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุอย่างเป็นรูปธรรมมา ตั้งแต่เมื่อร้อยกว่าปีก่อน และได้มีการพัฒนาแนวคิด รวมทั้งวิธีการจัดการเป็น ลำดับสืบมา ซึ่งการเกิดขึ้นของแนวคิดและแนวปฏิบัติในการจัดการในแต่ละ ช่วงเวลาก็มีเหตุปัจจัยและแรงขับเคลื่อนแตกต่างกันไป แนวคิดและแนวปฏิบัติใน การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่สำคัญมีดังนี้

การอนุรักษ์ทรัพยากรทางโบราณคดี

ไว้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ของชาติ

เป็นแนวคิดและแนวปฏิบัติที่เกิดขึ้นชัดเจนตั้งแต่รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ซึ่งผู้ที่มีบทบาทสำคัญ คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ (พ.ศ. 2405–

2486) ผู้ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย และเป็นผู้วางรากฐานแนวคิดและแนวปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในประเทศไทย พระองค์ท่านทรงให้ความสำคัญต่อโบราณสถานและโบราณวัตถุในฐานะที่เป็นหลักฐานยืนยันพงศาวดารและประวัติศาสตร์ของชาติ จึงต้องคัดเลือกโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญเพื่อทำการการอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่เพื่อใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ ที่ต้องสงวนรักษาเอาไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลงสภาพ แนวคิดในการจัดการเช่นนี้ส่งผลให้มีการสำรวจตรวจค้นทำบัญชีโบราณสถาน รวบรวมโบราณวัตถุสำคัญเข้าไปเก็บรักษาในสถาบันของราชการที่ต่อมาพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ มีการออกกฎหมายกำหนดวิธีปฏิบัติต่อโบราณสถานและโบราณวัตถุโดยมอบอำนาจให้อธิบดีกรมศิลปากรและรัฐมนตรีในกระทรวงที่กรมศิลปากรสังกัดเป็นผู้มีอำนาจสั่งการให้ดำเนินการใด ๆ กับโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติได้ ซึ่งแนวคิดและแนวปฏิบัติเช่นนี้ยังคงมีอิทธิพลต่อแบบแผนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในส่วนของภาคราชการและภาควิชาการ(สถาบันการศึกษา) อยู่มากในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2450 และทรงรับเป็นนายกสโมสรด้วยพระองค์เอง อีกทั้งยังมีพระบรมราชโองการประกาศสงวนรักษาเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นมรดกของแผ่นดิน ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมศิลปากรขึ้นในปี พ.ศ. 2455 และในปี พ.ศ. 2466 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ และในปี พ.ศ. 2469 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งราชบัณฑิตสภาขึ้นเพื่อรับผิดชอบกิจการพิพิธภัณฑสถานและโบราณคดีสโมสรจากกระทรวงธรรมการ มาสังกัดราชบัณฑิตสภา และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกพระราชบัญญัติควบคุมการส่งออกของโบราณไปนอกราชอาณาจักรในปีเดียวกันนั้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสำหรับพระนคร สังกัดราชบัณฑิตสภา เมื่อปี พ.ศ. 2469 และในปีต่อมาได้กำหนดแนวนโยบายการอนุรักษ์โบราณสถานตามแนวทางสากลเป็นครั้งแรก แต่เนื่องจากวิกฤตทางการเมืองและเศรษฐกิจในช่วงเวลาดังกล่าว จึงมีการยุบเลิกกรมศิลปากรไปชั่วคราว และประกาศจัดตั้งขึ้นใหม่อีกครั้งเมื่อปี พ.ศ. 2476 หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยให้กรมศิลปากรสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม โอนงานโบราณคดีสโมสรและกิจการพิพิธภัณฑ์จากราชบัณฑิตสภา มาสังกัดกรมศิลปากร

ปี พ.ศ. 2477 ได้มีการตราพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. 2478 และประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานครั้งแรกเมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2478 และในปี พ.ศ. 2486 มีการแก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. 2486 และในปีเดียวกันนี้รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติให้นำที่ดินราชพัสดุหลายแห่งออกจำหน่ายแก่ราษฎร รวมทั้งที่ดินภายในเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาด้วย

ในปี พ.ศ. 2492 กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรมได้สมัครเข้าเป็นสมาชิกสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (ICOM) และสถาบันการศึกษาวิธีการสงวนรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (ICCROM) มีการเรียนรู้และนำทั้งแนวคิดและแนวปฏิบัติในการจัดการโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานตามแบบที่ดำเนินการในระบบสากลมาใช้ในประเทศไทยมากขึ้น เห็นได้จากการที่รัฐบาลในขณะนั้นได้อนุมัติให้กรมศิลปากรดำเนินการขุดแต่ง บำรุงและฟื้นฟูโบราณสถานเมืองเชียงใหม่ สุโขทัยและเมืองพระนครศรีอยุธยา ในปี พ.ศ. 2496 และมีการดำเนินการสืบเนื่องเรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้

การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีตามกฎหมายนานาชาติ แห่งเมืองเวนิสว่าด้วยการสงวนรักษาบูรณะอนุสรณ์สถานและ แหล่งที่ตั้ง ค.ศ. 1964 (Venice Charter 1964)

แนวคิดและแนวปฏิบัติในการจัดการโบราณสถานของไทยได้รับอิทธิพลจากกฎบัตรเวนิสที่มุ่งเน้นเรื่องการอนุรักษ์โบราณวัตถุสถาน ทรัพยากรทางโบราณคดีในฐานะที่เป็นหลักฐานทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในระดับสากล และเป็นหลักฐานที่สร้างความภาคภูมิใจในความเป็นมาของชาติเช่นเดียวกันกับแนวคิดและวิธีปฏิบัติที่ใช้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แต่ในกฎบัตรเวนิสได้กำหนดเงื่อนไขให้ต้องมีผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการ สถาปัตยกรรม วิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ วิศวกรรมศาสตร์ โบราณคดี และศาสตร์สมัยใหม่อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก ทำให้การจัดการโบราณสถานยิ่งถูกผูกขาดอยู่ในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางที่สังกัดอยู่ในหน่วยราชการเท่านั้น แนวคิดและแนวปฏิบัติของกฎบัตรเวนิสได้ถูกนำมากำหนดเป็นระเบียบปฏิบัติ โดยกรมศิลปากรได้ออกระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 กำหนดเป็นแนวทางและขั้นตอนการจัดการไว้ชัดเจนว่าต้องทำอะไรก่อนหลังอย่างไร เพื่อให้เจ้าหน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการโบราณสถานในประเทศไทยได้ถือปฏิบัติ ซึ่งระเบียบกรมศิลปากรฉบับนี้ยังมีได้ยกเลิกไป

ปี พ.ศ. 2508 คณะรัฐมนตรีมีมติให้สงวนรักษาคูเมือง กำแพงเมือง สุรินทรไฉ่เป็นโบราณสถานของชาติ ห้ามรื้อทำลายเพื่อทำถนนหรือปลูกสร้างสถานที่ราชการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2515 มีคำสั่งคณะปฏิวัติที่ 189 เรื่องห้ามขุดทำลายแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง และคำสั่งคณะปฏิวัติที่ 318 เพื่อแก้ไขพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ พ.ศ. 2504 บางมาตราที่กำหนดบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนทำลายโบราณสถานและโบราณวัตถุให้รุนแรงกว่าเดิม

ในปี พ.ศ. 2517 กรมศิลปากรได้แปลกฎบัตรระหว่างชาติว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน ค.ศ. 1964 (Venice Charter 1964) ออกเผยแพร่ ซึ่งเป็นการยืนยันและยอมรับในแนวคิดและแนวปฏิบัติการจัดการโบราณสถานของกฎบัตรฯ ดังกล่าว

ในกระแสพัฒนาไปสู่โลกไร้พรมแดน หรือโลกาภิวัตน์ ประเทศไทย โดยกรมศิลปากรได้เข้าเป็นสมาชิกองค์การด้านวัฒนธรรมระหว่างประเทศหลายองค์การ ที่สำคัญได้แก่

1. องค์การสหประชาชาติว่าด้วยการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม (United Nation Education Scientific and Culture Organization, UNESCO)
2. สถาบันการศึกษาว่าด้วยการสงวนรักษามรดกทางวัฒนธรรม (International Institute for Study the Methodology of Preservation for Culture Heritage ,ICCROM)
3. สภาโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monument and Sites, ICOMOS)
4. สภาที่ปรึกษาพิพิธภัณฑ์นานาชาติ (International Council of Museums, ICOM)
5. ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ (SPAFA) ในองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO)
6. สถาบันนานาชาติว่าด้วยความสัมพันธ์ด้านงานประวัติศาสตร์และศิลปะ (International Institute for The Conversation of History and Artistic Works, I.I.C.)

นอกจากนี้ยังได้ร่วมให้สัตยาบรรณในอนุสัญญาระหว่างประเทศ ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม ได้แก่ อนุสัญญาว่าด้วยการปกป้องและให้ความปลอดภัยแก่มรดกทางวัฒนธรรมจากภัยสงคราม และ อนุสัญญา

ว่าด้วยการปกป้องมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมของโลก หรือที่รู้จักกันในชื่อ “อนุสัญญามรดกโลก”

จากการเข้าเป็นสมาชิกองค์การระหว่างประเทศ ตลอดจนอนุสัญญาต่าง ๆ ที่กรมศิลปากรได้ให้สัตยาบันดังกล่าว ทำให้ต้องมีการปรับปรุงแนวทางการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของไทยให้สอดคล้องและเป็นมาตรฐานเดียวกันกับแนวทางการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนา มรดกทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ มีผลต่อการปรับปรุงสาระสำคัญในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถาน พ.ศ. 2504 และระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 ตลอดจนวิธีการปฏิบัติงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยอาจกล่าวได้ว่ากฎบัตรสากลแห่งเมืองเวนิสว่าด้วยการสงวนรักษามรดกวัฒนธรรมอนุสรณ์สถานและแหล่งที่ตั้ง พ.ศ. 2507 (International Charter for the Conservation and Restoration of Monument and Site) เป็นกฎบัตรสำคัญที่กรมศิลปากรใช้เป็นแนวทางในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมตลอดมา

ต่อมาเมื่อมรดกทางวัฒนธรรม 3 แห่ง คือ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร พระนครศรีอยุธยา แหล่งโบราณคดีบ้านเชียง และมรดกทางธรรมชาติ 1 แห่ง คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง-ทุ่งใหญ่นเรศวร ของประเทศไทยได้รับการยอมรับและจัดเข้าบัญชีเป็น “มรดกโลก” กรมศิลปากร จึงได้นำแนวทางการจัดการแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในบัญชีมรดกโลก (Management Guidelines for World Cultural Heritage Site) มาเป็นแนวทางสำคัญในการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมของชาติอีกแนวทางหนึ่ง

การเข้าเป็นสมาชิกในองค์การระหว่างประเทศต่าง ๆ ด้านวัฒนธรรมดังกล่าว นอกจากจะทำให้หน่วยงานเชี่ยวชาญในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีอย่างกรมศิลปากรมีข้ออ้างว่าแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในปัจจุบันไปไปตามมาตรฐานสากลที่ใช้

อ้างอิงกันทั่วโลกที่ทำให้ชื่อเสียง เกียรติคุณ คุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดีที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเป็นที่รู้จักและยอมรับในสังคมนานาชาติ มีผลดีต่อการร่วมมือ การสนับสนุนในกิจกรรมการอนุรักษ์และการพัฒนาทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่างๆทั้งในด้านวิชาการ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี กำลังคน และงบประมาณในการอนุรักษ์ จากนานาชาติ และที่ประเทศไทยให้การสนับสนุนต่อประเทศอื่นๆในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมการดำเนินงานของศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ (SPAFA) ในองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO) ที่ให้ความช่วยเหลือในการฝึกอบรมนักวิชาการในงานด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมให้กับประเทศต่างๆในกลุ่มสมาชิกอยู่อย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งรับเป็นที่ปรึกษาและช่วยเหลือในงานที่เกี่ยวข้องอีกด้วย

การจัดการแบบอุทยานประวัติศาสตร์

แนวคิดและการบริหารจัดการแบบอุทยานประวัติศาสตร์เกิดขึ้นช่วงปี พ.ศ. 2516-2517 โดยผู้บริหารงานโบราณคดีของกรมศิลปากรที่ได้ไปศึกษาดูงานในต่างประเทศ (นายนิคม มูลิกะคามะ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร) ได้รับแนวคิดที่จะใช้โบราณสถานและทรัพยากรทางโบราณคดีเป็นทรัพยากรสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ คือ มองว่าโบราณสถานและทรัพยากรทางโบราณคดีทั้งปวงเป็นทรัพยากรเพื่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่จะสร้างรายได้เข้าประเทศ และได้ริเริ่มดำเนินงานจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีโบราณสถาน โบราณวัตถุในรูปแบบของ อุทยานประวัติศาสตร์ (Historical Park) ที่เมืองเก่าสุโขทัยเป็นแห่งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 และต่อมาได้ขยายผลการดำเนินงานออกไปยังเมืองเก่าศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เมืองเก่ากำแพงเพชร เมืองเก่าพระนครศรีอยุธยา เมืองเก่าพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้ง จังหวัดบุรีรัมย์ เมืองเก่าปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัด

กาญจนบุรี เมืองเก่าศรีเทพ จังหวัดเพชรบูรณ์ แหล่งโบราณคดีภูพระบาท จังหวัดอุดรธานี และพระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งยังดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การจัดการแบบอุทยานประวัติศาสตร์ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิด มุมมอง และวิธีปฏิบัติต่อโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ จนในบางช่วงเวลานักวิชาการด้านการอนุรักษ์เกิดความวิตกกังวลว่าวิธีการปฏิบัติจัดการในลักษณะดังกล่าวเป็นการมุ่งพัฒนาด้านกายภาพของโบราณสถานและพื้นที่โดยรอบโบราณสถานมากเกินไปจนละเลยความสำคัญและคุณค่าทางด้านวิชาการ ในบางพื้นที่ที่มีการคิดค้นประเพณีสืบทอดตามเทศกาลขึ้นมาโดยอ้างว่าเป็นประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิมของเมืองนั้น เช่น การประดิษฐ์คิดค้นประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ประเพณีขับพระเล่นเพลงในอุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร ประเพณีขึ้นเขาพนมรุ้ง การจัดงานแสงสีเสียงถิ่นบุรีศรีชัยสิงห์ที่อุทยานประวัติศาสตร์ปราสาทเมืองสิงห์ ฯลฯ ซึ่งมีการคิดค้นรูปแบบงานรื่นเริงและกิจกรรมเพื่อการบันเทิง การจัดแสดงแสงสีเสียง โดยใช้โบราณสถานและสถานที่ทางโบราณคดีเป็นสถานที่แสดงเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปเที่ยวชม ทำให้เกิดคำครหาและวิพากษ์วิจารณ์เชิงเป็นห่วงจากนักวิชาการแนวอนุรักษ์ว่า เป็นการบิดเบือนประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรม และเป็นกิจกรรมที่ขาดความเคารพในคุณค่าและความสำคัญของโบราณสถานในฐานะที่เป็นตัวแทนของอดีต นอกจากนี้ในกระบวนการจัดการขั้นตอนต่าง ๆ ยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อประชาชนที่ตั้งบ้านเรือนและทำมาหากินอยู่ในพื้นที่เมืองเก่าและแหล่งโบราณคดีต่าง ๆ ดังกล่าวมาเป็นเวลานานจนถึงกับต้องโยกย้ายบ้านเรือนละทิ้งที่ทำกินไปอยู่ในพื้นที่อื่นเพื่อเสียสละให้รัฐโดยกรมศิลปากรได้พัฒนาโบราณสถานและพื้นที่ทั้งหมดเป็นอุทยานประวัติศาสตร์เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมจนทุกวันนี้

อย่างไรก็ตามผลลัพธ์จากการจัดการโบราณสถานตามแนวคิดอุทยานประวัติศาสตร์ก็ได้ก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจของท้องถิ่นที่ตั้ง

อุทยานประวัติศาสตร์ เกิดรายได้จากการเก็บค่าธรรมเนียมเข้าชมพื้นที่อุทยานฯ มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกนักท่องเที่ยว ทำให้ท้องถิ่นที่ตั้งอุทยานประวัติศาสตร์มีความเจริญเติบโตทางกายภาพและทางวัตถุ และได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของท้องถิ่นนั้นๆ เช่น จังหวัดสุโขทัย จังหวัดกำแพงเพชร จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดกาญจนบุรี จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น

แนวคิดและแบบแผนการจัดการมรดกโลก

ในปัจจุบันแนวคิดและแบบแผนการปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีภาคการของประเทศไทยได้รับอิทธิพลจาก *อนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ (Conventional Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage 1972)* ขององค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก (UNESCO) ที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกเมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2530 ซึ่งต่อมาที่ประชุมคณะกรรมการบริหารของคณะกรรมการมรดกโลก ณ เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2534 ได้ประกาศให้แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและแหล่งมรดกทางธรรมชาติของประเทศไทย จำนวน 3 แห่ง ได้ขึ้นบัญชีมรดกโลก คือ (1) อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร (2) อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา และ (3) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง-ทุ่งใหญ่นเรศวร และต่อมาที่ประชุมคณะกรรมการบริหารของคณะกรรมการมรดกโลกที่เมืองซานตาเฟ มลรัฐนิวเม็กซิโก สหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2535 ได้ประกาศให้แหล่งโบราณคดีบ้านเชียงของประเทศไทย ได้ขึ้นบัญชีมรดกโลกทางวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง ทำให้

ในปัจจุบันแนวคิดและแบบแผนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีภายใต้ อนุสัญญาฯ มรดกโลกได้แพร่หลายไปสู่ผู้บริหารในจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทย และมีความพยายามของประชาคมท้องถิ่นในบางจังหวัดที่จะนำเสนอแหล่ง มรดกทางวัฒนธรรมในจังหวัดของตนเข้ารับการขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลก เช่น จังหวัดน่าน จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน และในส่วนของกรมศิลปากรซึ่งเป็นหน่วยราชการส่วนกลางก็เสนอกลุ่มโบราณสถานปราสาทหินพนมรุ้ง- ปราสาทเมืองต่ำ-ปราสาทหินพิมาย และโบราณสถานอีกหลายแห่งเข้าสู่บัญชี มรดกโลกด้วย

จะเห็นได้ว่าแนวคิด และวิธีปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ในประเทศไทยดังกล่าวจะดูเหมือนว่าเป็นแบบแผนการจัดการที่ยังให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สงวนทรัพยากรเอาไว้มิให้เสียหายหรือสูญหายไป แต่ก็มีมีการประยุกต์ใช้ประโยชน์ของโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีในการ พัฒนาด้านเศรษฐกิจผ่านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้นซึ่งเป็นการ เปลี่ยนแปลงแบบแผนในการจัดการอย่างรวดเร็ว แต่แท้จริงแล้วส่วนที่ยังไม่มี การเปลี่ยนแปลงเลยในระยะหลายสิบปีที่ผ่านมาคือ ยังเป็นการจัดการแบบ รวมศูนย์โดยหน่วยราชการส่วนกลางที่มีอำนาจตามกฎหมายที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของหน่วยงานอื่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่โบราณสถานหรือแหล่งโบราณคดีนั้นตั้งอยู่ มากนัก

นอกจากนี้ผู้ที่มีหน้าที่และมีโอกาสเป็นผู้จัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ก็มักจะเป็นนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีความรู้ความ ชำนาญด้านโบราณคดี มานุษยวิทยา สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ วิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ ภูมิสถาปัตยกรรม ซึ่งการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในกระแสดังกล่าวให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และพัฒนาตัวโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและ ศิลปวัตถุมากกว่าการพัฒนาตัวคนและชุมชนในพื้นที่นั้นๆ ให้มีความสามารถ

ในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีได้ ซึ่งแบบแผนการจัดการลักษณะเช่นนี้ กลายเป็นแบบแผนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีกระแสหลักหรือแบบแผนจารีตที่ผูกติดอยู่กับแบบแผนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย และมุ่งเน้นสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและผลสัมฤทธิ์เชิงปริมาณมากกว่าการพัฒนาเชิงคุณภาพของมิติอื่นๆในสังคม และกำลังก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการแย่งชิงผลประโยชน์ที่เกิดจากการจัดการโบราณสถานและทรัพยากรทางโบราณคดี รวมทั้งการขอเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการจัดการโบราณสถานและทรัพยากรทางโบราณคดีที่อยู่ในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ระหว่างกรมศิลปากรกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต่างๆ เช่น ที่ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา ที่ปราสาทศรีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ และแหล่งโบราณคดีบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

4

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ได้อย่างไร

แม้ว่าในระยะเวลาที่ผ่านมาการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีประเภท โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การขุดค้นศึกษา การวิจัย การอนุรักษ์ การบูรณะปฏิสังขรณ์ การจัดการใน ลักษณะอุทยานประวัติศาสตร์ การจัดการในรูปแบบพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หรือการจัดการในรูปแบบของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ จะถูกรวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ ราชการส่วนกลาง โดยมีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานเชี่ยวชาญตามกฎหมายเป็น ผู้รับผิดชอบ และเป็นการจัดการที่ขาดการมีส่วนร่วมของภาคส่วนอื่นๆ องค์กร อื่นๆในสังคมรวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีมาแต่เดิม (องค์การบริหาร ส่วนจังหวัด เทศบาล เมืองพัทยา และกรุงเทพมหานคร) และองค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นใหม่ (อบต.) อีกรอกว่าหกพันองค์กร แต่ในรัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช 2540 ก็มีบทบัญญัติที่เปิดโอกาสและสนับสนุน โดยตรงให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทสำคัญในการจัดการ ทรัพยากรทางโบราณคดีอยู่หลายมาตราด้วยกัน คือ

หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย

มาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

หมวด 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ

มาตรา 78 รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นได้เอง พัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นและระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการตลอดทั้งโครงสร้างพื้นฐานสารสนเทศในท้องถิ่นให้ทั่วถึงและเท่าเทียมกันทั่วประเทศ รวมทั้งพัฒนาจังหวัดที่มีความพร้อมให้เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นขนาดใหญ่ โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในจังหวัดนั้น

หมวด 9 การปกครองส่วนท้องถิ่น

มาตรา 289 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีหน้าที่บำรุงรักษา ศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น

ซึ่งจากบทบัญญัติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มุ่งหวังให้ประชาชนในชุมชนท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภายใต้ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเอง ส่งผลให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีทุกประเภทจะต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการบริหารจัดการอนุรักษ์และพัฒนาแบบรวมศูนย์อำนาจสั่งการจากส่วนกลางมาเป็นการจัดการแบบมีส่วนร่วมและการริเริ่มงานจากภาคประชาชนในชุมชนท้องถิ่นผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมากขึ้น

คุณลักษณะสำคัญของการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในกระบวนการพัฒนา คือ เป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการหรือกิจกรรม และสามารถเริ่มกิจกรรมการพัฒนาในเรื่องอื่นๆต่อเนื่องออกไปอีก ได้แก่ การร่วมกันศึกษาค้นหาศักยภาพ การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีในท้องถิ่น การประสานขอรับการสนับสนุนด้านทรัพยากร(งบประมาณ) วิทยากร (เทคนิควิชาการเฉพาะทาง) การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการพัฒนานั้นๆ และการรับผิดชอบต่อขยายผลการพัฒนาไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่นๆ ของท้องถิ่น โดยการดำเนินงานจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชุมชน และอยู่ในแนวคิดการพึ่งตนเองในระยะยาวให้มากที่สุด

ในปัจจุบันรูปแบบการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่สำนักโบราณคดี สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และหน่วยงานสังกัดกรมศิลปากรที่เป็นองค์กรเชี่ยวชาญตามกฎหมายดำเนินงานอยู่ยังอยู่ภายใต้แนวคิดที่ว่า งานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรทางโบราณคดี เป็นเรื่องเฉพาะด้านเฉพาะบุคคลที่มีประสบการณ์และได้รับการศึกษามาเท่านั้น การศึกษาค้นคว้าวิจัยและการดำเนินงานด้านต่างๆต้องเป็นไปตามพระราชบัญญัติและกฎระเบียบที่ประกาศออกมาบังคับใช้ ไม่ได้เป็นงานที่บุคคลทั่วไปหรือองค์กรราชการอื่นๆ รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งองค์กรบริหารส่วนจังหวัด องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาลทุกระดับ กรุงเทพมหานครและเมืองพัทยาจะบริหารจัดการเองได้อย่างอิสระหรือเป็นเอกเทศ ยังเป็นกระบวนการที่สร้างให้เกิดสภาวะที่ภาคประชาชนรวมทั้งองค์กรพัฒนาท้องถิ่นอื่นๆต้องพึ่งพิงรัฐและราชการส่วนกลาง ซึ่งแนวคิด หลักการ และวิธีการปฏิบัติที่ตึงตัวไม่ยืดหยุ่นดังกล่าวจะต้องมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในชุมชนท้องถิ่นในการดำเนินกิจกรรมเป็นสำคัญ แต่ในปัจจุบันยังไม่ปรากฏแนวทางและแนวปฏิบัติที่เปลี่ยนแปลงชัดเจนและเป็น

รูปธรรมมากนัก แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 จะกำหนดหลักการไว้อย่างชัดเจนแล้วก็ตาม ในขณะเดียวกันในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองก็จะต้องปรับตัวและพัฒนาศักยภาพของตนเองให้สามารถจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีตามแบบอย่างที่หน่วยงานเชี่ยวชาญตามกฎหมายดำเนินการอยู่ หรือไม่ก็อาจจะต้องริเริ่มแบบแผนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบใหม่ๆ ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับศักยภาพความสามารถและภูมิสภาพทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นอีกด้วย

ดังนั้นทางออกในส่วนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์กรที่มีผู้บริหารมาจากตัวแทนของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น มีสถานภาพเป็นทั้งประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ และเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ของระบบบริหารราชการส่วนท้องถิ่น มีอำนาจอย่างอิสระเป็นของตนเองในการบริหารจัดการท้องถิ่นด้านอื่นๆ แต่อาจจะยังไม่มีความพร้อมด้านเจ้าหน้าที่ผู้ชำนาญการเฉพาะทาง และยังขาดประสบการณ์ในการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ก็ควรจะบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เป็นหน่วยงานเชี่ยวชาญตามกฎหมาย คือ กรมศิลปากร และเจ้าหน้าที่ในระดับต่างๆ ของส่วนราชการอื่นๆ ในระบบการบริหารราชการส่วนภูมิภาค (จังหวัด อำเภอ และกำนันผู้ใหญ่บ้าน) และกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประเภทอื่นๆ ภาคประชาชน องค์กรทางศาสนา สถาบันการศึกษาและภาคธุรกิจเอกชนที่เกี่ยวข้องในลักษณะที่เรียกว่า “**ประชารัฐจัดการร่วมกัน**” (**Accompanying / Co-existing Management**) โดยมีเป้าหมายในการสร้างพลังให้ท้องถิ่นเป็นภาคีกับราชการส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยร่วมกันจัดการแบบบริรักษ์ (อนุรักษ์และพัฒนา) ทรัพยากรทางโบราณคดีตามวิถีทางประชาธิปไตยในลักษณะที่ให้ความสำคัญการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐและภาคประชาชนในรูปแบบ “**ประชาคม**” หรือ “**ประชาสังคม**” (**Civility**)

ในการจัดการตามแนวคิดและแนวทาง “ประชาร่วมรัฐจัดการร่วมกัน” องค์การราชการส่วนกลางที่เชี่ยวชาญจะต้องลดการควบคุมเข้มข้นด้วยกฎระเบียบ ลดขั้นตอนการทำงานที่ซับซ้อนยุ่งยากลงโดยที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรทางโบราณคดีและชุมชนท้องถิ่น เปิดโอกาสให้มีทางเลือกในการบริหารจัดการหลากหลายมากขึ้นตามความสามารถและความเหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น และประการสำคัญที่สุดจะต้องเร่งดำเนินการเสริมสร้างความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นให้พึ่งตนเองได้ในการบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี และต้องไม่ก่อให้เกิดภาวะพึ่งพาต่อราชการส่วนกลางมากขึ้นไปกว่าที่เคยเป็นมา ในที่นี้ขอแนะนำแบบแผนการจัดการที่เรียกว่า “โบราณคดีชุมชน : Community Archaeology”

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการประยุกต์ใช้ แบบแผนการจัดการแนวโบราณคดีชุมชน

การจัดการแนวโบราณคดีชุมชน เป็นการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่ให้ความสำคัญกับการจัดการโดยชาวบ้านและประชาชนในท้องถิ่น (people focus-approach) โดยมีภาคประชาชน นักวิชาการ ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรอื่น ๆ ในท้องถิ่นร่วมกันจัดการ ซึ่งเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการจากเดิมที่มีภาครัฐเป็นศูนย์กลาง ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการสมัยใหม่ฝ่ายเดียว มาเน้นการจัดการแบบมีส่วนร่วมของผู้คนในท้องถิ่นมากขึ้น

แนวคิดการจัดการแนวโบราณคดีชุมชนมุ่งเน้นการใช้ หลักการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม (participative approach) การศึกษาแบบปฏิบัติการจริง (learning through practices / learning by doing) และการใช้กระบวนการสร้างความพึงพอใจความประทับใจในภูมิหลังของท้องถิ่นให้กับชาวบ้านและประชาชน (appreciative building) ภายใต้แนวพระราชดำริ

เศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่พระราชทานเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต และเป็นปรัชญาในการพัฒนาประเทศไทยไปสู่สังคมที่เข้มแข็งอย่างยั่งยืนซึ่งสอดคล้องกับความต้องการในการแก้ปัญหาวิกฤตของประเทศไทยและของโลกในปัจจุบันที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น โดยการสร้างความรู้และเพิ่มความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเอง สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนา คน ไปพร้อม ๆ กับ ภูมิสังคม หรือ นิเวศวัฒนธรรมมากกว่าการพัฒนาแบบแยกส่วนที่มุ่งเน้นเฉพาะภาคส่วนด้านเศรษฐกิจหรือด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว ซึ่งเชื่อว่าจะเป็นแนวคิดที่เหมาะสมในการทำงานจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีของประเทศไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคต

หลักการและแนวปฏิบัติที่สำคัญของการจัดการแนวโบราณคดีชุมชน มีดังนี้

(1) การดำเนินการที่ยึดหลักองค์รวม (holistic approach) หมายถึง การศึกษาและการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในชุมชนท้องถิ่นที่อยู่บนฐานความคิดองค์รวม ให้ชุมชนเป็นหน่วยปฏิบัติการเชิงพื้นที่ และมุ่งทำการศึกษาเรื่องราวในอดีตทุกมิติของชุมชนนั้น ๆ ทั้งเรื่องภูมิศาสตร์ ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ แหล่งน้ำ ภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สังคม การทำมาหากิน วัฒนธรรม ประเพณี การเมืองการปกครอง ศาสนา ความเชื่อ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว ตลอดจนผลกระทบของแต่ละส่วนที่มีต่อกันและกัน บนหลักการพื้นฐานที่ว่าเรื่องราวของทุก ๆ มิติในท้องถิ่นมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกออกจากกันไม่ได้

(2) สร้างและส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการ (participation enhancement) เนื่องจากเรื่องทรัพยากรทางโบราณคดีเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชนและคนส่วนมาก ในการจัดการจึงต้องส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนและผู้คนในท้องถิ่นให้เข้ามามีส่วนร่วมในทุก ๆ กิจกรรมของการจัดการให้มากที่สุดไม่ว่าจะเข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะอะไรก็ตาม เพราะการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่

บ่งบอกถึงความเข้มแข็งและความสมัคคีของชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การมีส่วนร่วมยังช่วยให้การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีประสบความสำเร็จในทุก ๆ มิติของการพัฒนา เกิดผลดีทั้งทางกายภาพ จิตวิญญาณ รวมทั้งขวัญกำลังใจ มีผลลัพธ์ที่ดีเป็นคุณประโยชน์สืบเนื่องแผ่กระจายไปในทุกกลุ่มคนในปัจจุบันและจะส่งผ่านผลดีต่อไปยังคนรุ่นลูกรุ่นหลานเหลนโหลนในอนาคต

(3) การยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม (multi-cultural approach) เราต้องยอมรับว่าท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นที่ตั้งของแหล่งทรัพยากรทางโบราณคดีมีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป ไม่เหมือนกันหรือเป็นแบบเดียวกันทั้งหมด นักบริหารจัดการที่เป็นผู้เชี่ยวชาญหรือเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ในองค์กรเชี่ยวชาญตามกฎหมายจะต้องเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ระบบความเชื่อของชุมชนเรื่องผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนกฎเกณฑ์ทางสังคมต่างๆ ของชุมชนท้องถิ่นจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดและจริงจัง

(4) การไม่ยึดติดตายตัว (dynamic approach) ต้องให้ความสำคัญกับความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ต้องยอมรับหลักการที่ว่าสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนสรรพสิ่งรวมทั้งทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่างๆ มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา จะต้องไม่ใช่แผนงานหรือตัวแบบในการดำเนินงานแบบตายตัวกับทุกท้องถิ่น และต้องไม่ยึดถือว่าความรู้ที่หน่วยงานเชี่ยวชาญตามกฎหมายมีอยู่นั้นถูกต้องทั้งหมด หรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้ เพราะแม้ว่าหลักการและระเบียบวิธีการปฏิบัติงานทั้งที่ปฏิบัติอยู่ในภาครัฐและสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องจะเป็นระบบสากลที่ได้รับมาจากต่างประเทศ ซึ่งอาจจะมีมาตรฐานการทำงาน มีขั้นตอนชัดเจนเป็นที่ยอมรับกันมาก่อน แต่การทำงานในแหล่งทรัพยากรทางโบราณคดีใหม่ๆ ในชุมชนท้องถิ่นใหม่ๆ และหลักฐานที่พบใหม่ๆ ก็เป็นสิ่งที่ยืนยันว่าไม่เหมือนและไม่ใช้สิ่งที่เคยรู้เดิมทั้งหมด มีอะไรที่แปลกและแตกต่างจากเดิมบ้างไม่มากก็

น้อย นอกจากนี้หลักการไม่ยึดติดตายตัวยังสอดคล้องกับหลักการและวิธีการทำงานของแนวคิดการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนที่ว่าพัฒนาไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว การทำงานควรจะเป็นไปในลักษณะ “คิดไปทำไป” มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดติดกับแผนงานมากเกินไป มีการประเมินผลระหว่างการปฏิบัติงานในเชิงกระบวนการตลอดเวลาและสามารถปรับแผนได้ตามสถานการณ์เพื่อให้บรรลุความมุ่งหมายและเป้าหมายของการจัดการที่มุ่งเน้นการพัฒนาความสามารถในการจัดระบบความสัมพันธ์ที่ดีของ “คน” และ “ชุมชนท้องถิ่น” เป็นสิ่งสำคัญ

(5) ไม่เป็นทางการแต่สร้างสาระประโยชน์ด้านการเรียนรู้ (informal & educative approach) แบบแผนและเทคนิควิธีการในการจัดการจะต้องปรับและประยุกต์ให้เหมาะสมกับภูมิสภาพ และสภาพทางสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่นั้น ๆ การทำงานต้องสอดคล้องกับแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น เป็นกันเอง ต้องไม่เป็นทางการหรือเป็นพิธีการเกินไปจนทำให้คนในภาคส่วนอื่นเข้าไม่ถึงหรือเข้าใจยาก และกระบวนการทำงานแบบไม่เป็นทางการจะต้องสร้างสาระประโยชน์ด้านการเรียนรู้และสร้างความรู้ที่ถูกต้องให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมให้มากที่สุด

(6) การจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแบบเปิดกว้าง (participative openness-inquiry) ผู้ดำเนินงานจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในขั้นตอนของการศึกษาวิจัย ได้แก่ นักโบราณคดีอาชีพ นักอนุรักษ์ นักจัดการ นักศึกษาโบราณคดี นักวิชาการและนักศึกษาในสาขาที่เกี่ยวข้อง ผู้บริหารและสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักพัฒนา และคนในชุมชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้สูงอายุ เยาวชน พระสงฆ์ ครู นักเรียน นักศึกษาในชุมชนท้องถิ่น เกษตรกร ช่างฝีมือ ฯลฯ ทำงานร่วมกันในลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันช่วยกันสร้างและแลกเปลี่ยนความรู้ที่ทุกคนมีส่วนได้เสมอหน้ากัน

(7) การศึกษาและเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติงานจริง (interactive learning through practices/learning by doing) เรียนรู้จากการ

ลงมือทำจริง เปิดโอกาสให้คนในชุมชนท้องถิ่น และคนภายนอกที่สนใจเข้าร่วมเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในกระบวนการทำงานในทุกชั้นตอน

(8) การสร้างความสุขและความประทับใจร่วมกัน (common appreciative building) การจัดการแนวโบราณคดีชุมชนต้องมุ่งสร้างความประทับใจในคุณค่าและความสำคัญของทรัพยากรทางโบราณคดี เรื่องราวภูมิหลังของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ ทั้งในระดับมหภาพและระดับจุลภาพของชุมชนและสังคม นักวิชาการและนักจัดการเห็นว่าทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ มีคุณค่าและความสำคัญอย่างไร ก็จะต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ให้คนในชุมชนท้องถิ่นและประชาชนทั่วไปเห็นคุณค่าและความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน และที่สำคัญจะต้องสร้างกระบวนการที่จะทำให้คนในท้องถิ่นที่มีทรัพยากรทางโบราณคดีเกิดความรู้ มีความเข้าใจ มีทัศนคติที่ดีต่อทรัพยากรทางโบราณคดี และผู้คนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ จนเกิดความตระหนัก เกิดความรัก ห่วงแหนในฐานะที่เป็นทรัพยากรร่วมกันของชุมชน

(9) การศึกษาวิจัยและการพัฒนาเพื่อฟื้นฟูพลังของชุมชน (research & community empowerment : R&CE) ให้มีความสำคัญต่อกระบวนการศึกษาวิจัยที่มีกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่เป็นการเสริมสร้างพลังสร้างความเข้มแข็งและแบบแผนความสัมพันธ์ที่เป็นไปในลักษณะเอื้อเพื่อเอื้อแก่ แบ่งปัน ให้กำลังใจกันและกันด้วยความรักความเมตตาให้กับชุมชน ที่สามารถขยายผลไปสู่ความสำเร็จในการใช้การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีไปพัฒนาหรือแก้ปัญหาด้านอื่นๆของชุมชนและท้องถิ่นทั้งด้านการจัดการศึกษา การพัฒนาวิทยาศาสตร์และศิลปะท้องถิ่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม สังคม ศาสนา การท่องเที่ยว สังคมสงเคราะห์ สวัสดิการสังคม การแพทย์และสาธารณสุข กีฬาและนันทนาการ เป็นต้น

(10) เน้นหลักการร่วมกันนำและสร้างความสุขเสมอกัน (accompanying /co-existing) การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ทั้งในเรื่องของการศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ทางวิชาการและการบริหาร (อนุรักษ์

และพัฒนา) ทรัพยากรทางโบราณคดี ที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มทุกระดับในท้องถิ่นนั้นๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการให้มากขึ้นในทุกขั้นตอน และชุมชนท้องถิ่นต่างๆ รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีทรัพยากรทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์อยู่ในพื้นที่ปกครอง จะต้องได้รับการหนุนช่วย และส่งเสริมให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพยากรดังกล่าว ตามความเชื่อพื้นฐานที่ว่าจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นมรดกวิธีหนึ่ง (a means) ในหลายมรดกวิธีที่ใช้ในกระบวนการพัฒนาดนและพัฒนชุมชน ซึ่งการจัดการในแบบแผนโบราณคดีชุมชนจะเป็นเครื่องมือสร้างความเสมอภาคให้กับคนทุกกลุ่มในชุมชนและท้องถิ่นได้อีกทางหนึ่ง

ในทางปฏิบัติ โบราณคดีชุมชน เป็นกระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีร่วมกันของกลุ่มคนต่างๆ ทั้งฝ่ายรัฐ นักวิชาการ ผู้บริหารและสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชาวบ้านในท้องถิ่นที่คนส่วนใหญ่ของสังคม ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีอย่างกว้างขวางและประสบผลสำเร็จอย่างราบรื่นรวดเร็ว ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงแนวคิดและรูปแบบการทำงานในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ รวมทั้งการจัดการพิพิธภัณฑ์ จากเดิมที่เคยดำเนินการโดยนักวิชาการและข้าราชการสังกัดภาครัฐ นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย หรือนักวิชาการ นักบริหารจัดการในองค์กรธุรกิจและกลุ่มผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายเดียว มาเป็นการทำงานโดยมีชาวบ้าน ประชาชน นักวิชาการสาขาอื่นๆ กลุ่มคนที่อาจจะเคยเชื่อว่าไม่รู้ไม่เชี่ยวชาญในวิชาการตามมาตรฐานสากล ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรอื่นๆ ทั้งภาครัฐ ภาคประชาชนและภาคธุรกิจเอกชนในท้องถิ่นร่วมด้วยนั้น อาจจะไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะจะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทักษะ และวิธีการดำเนินงานในส่วนของผู้ที่ฝ่ายรัฐและฝ่ายนักวิชาการกระแสหลัก กลุ่มผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะทางซึ่งได้แก่ นักโบราณคดี สถาปนิกด้านการอนุรักษ์ นักวิทยาศาสตร์การอนุรักษ์ที่ทำงานด้านการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ทั้งในภาครัฐและภาค

ธุรกิจเอกชน จะต้องเปิดใจให้กว้างยอมรับศักยภาพและศักดิ์ศรีของคนในภาคส่วนอื่น ๆ ดังกล่าวทั้งชาวเมืองและชาวบ้าน ซึ่งหมายรวมถึงการยอมรับศักยภาพและศักดิ์ศรีของผู้คนที่อยู่นอกวงการโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์กระแสหลักด้วย จะต้องปรับบทบาทของตนจากที่เคยศึกษาวิจัยกันเอง คิดกันเอง กำหนดนโยบายกันเอง วางแผนกันเอง ตัดสินใจกันเอง บริหารจัดการกันเอง เพียงกลุ่มเดียวในรูปแบบการบริหารจัดการแบบผูกขาดรวมศูนย์อำนาจและสั่งการ มาใช้รูปแบบการบริหารจัดการในแนวระนาบที่มุ่งเน้นการประสานความร่วมมือร่วมใจ โดยจะต้องสร้างโอกาสและส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เข้ามาช่วยคิด โดยอิสระ ต้องรับฟังความเห็นและสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในท้องถิ่นและภาคส่วนอื่น ๆ ในสังคมให้มากขึ้น ประการสำคัญก็คือ จะต้องทำงานด้วยความโปร่งใส ไม่มีผลประโยชน์หรือวาระซ่อนเร้น และพร้อมที่จะรับผิดชอบต่อสาธารณะในกรณีที่เกิดความบกพร่องผิดพลาดตามหลักการปกครองที่ดี หรือ หลักธรรมาภิบาล (Good Governance)

หลักการสำคัญของการจัดการตามแบบแผนโบราณคดีชุมชน คือ เป็นกระบวนการที่พัฒนาวิถีดคิดและความสามารถในการจัดระบบความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันของผู้ที่มีส่วนร่วมในการจัดการ ประกอบด้วย ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และดำเนินการบริหารรักษาทรัพยากรทางโบราณคดีไปพร้อม ๆ กัน และผลสำเร็จหรือผลได้ของการจัดการควรจะก่อให้เกิดความเข้มแข็ง ความมั่นใจและเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองและการพึ่งตนเองได้ต่อทั้งคนทุก ๆ คนที่เข้าไปมีส่วนร่วม ต่อชุมชน ต่อองค์กรที่เกี่ยวข้องทั้งหมด และทำให้ทรัพยากรทางโบราณคดีดำรงอยู่ได้อย่างเป็นประโยชน์ยาวนานที่สุดเท่าที่ควรจะเป็น

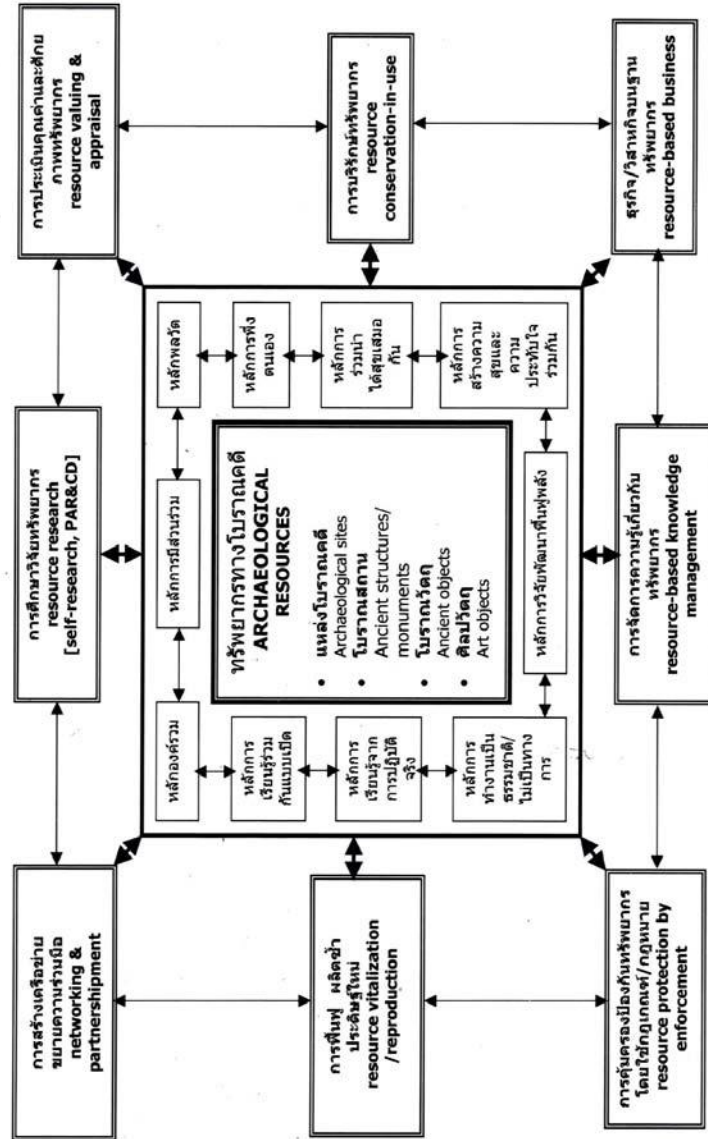
การเปลี่ยนแปลงแนวคิดและการดำเนินงานในกระบวนการพัฒนาดังกล่าวจะต้องใช้ความจริงใจ ใช้เทคนิควิธีการที่พอเหมาะ พอดี ใช้ระยะเวลาพอสมควรในการทำงานแบบค่อยเป็นค่อยไปเชิงกระบวนการ ซึ่งเมื่อชาวบ้านและประชาชนในท้องถิ่นมีความรู้ มีความเข้าใจ มีทักษะและสามารถบริหาร

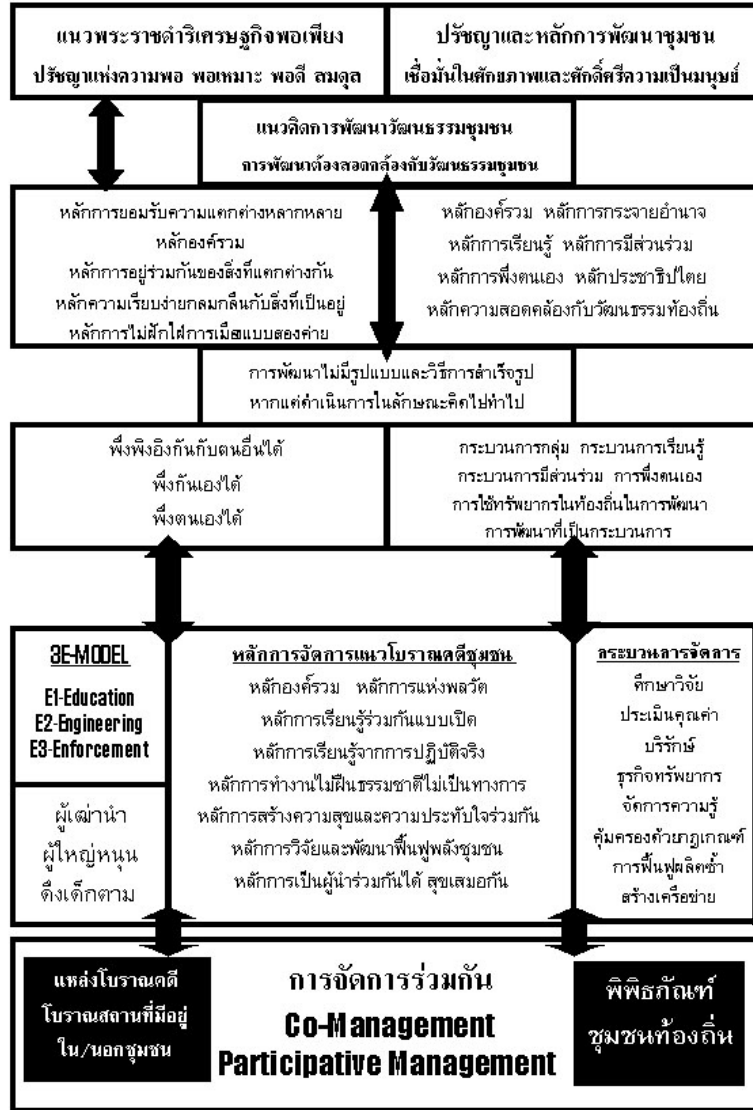
จัดการทรัพยากรทางโบราณคดีได้เองภายใต้กรอบเกณฑ์ที่ยอมรับกันในสังคม โดยไม่ขัดแย้งต่อศีลธรรม จริยธรรม และกฎหมายแล้ว ก็จะเป็นการแบ่งเบาภารกิจที่หน่วยงานเชี่ยวชาญภาครัฐอย่างกรมศิลปากรและหน่วยงานอื่นๆ รับผิดชอบอยู่ลงไปได้มาก

คุณประโยชน์สำคัญที่เกิดขึ้น ก็คือ เมื่อคนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และในชุมชนท้องถิ่นมีความเข้มแข็งและมีความมั่นใจในการจัดการมากขึ้น บรรดาทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่มีอยู่มากมายในท้องถิ่นต่างๆ ก็จะได้รับดูแลเอาใจใส่ ได้รับการปกป้องพิทักษ์รักษาและใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ปกครอง ในฐานะที่เป็นเจ้าของร่วมกันตลอดไป

แผนภาพที่ 1 แสดงความสัมพันธ์ของกิจกรรม (ชุดของกิจกรรม : set of actions) ในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในแนวโบราณคดีชุมชน

ที่มา : โครงการโบราณคดีชุมชน

แผนภาพที่ 2 แนวคิดอำนวยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในแบบแผน โบราณคดีชุมชน"

5

การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ในท้องถิ่นต้องทำอะไรบ้าง และทำอย่างไรจึงจะดี

การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการหรือชุดของการกระทำหรือกิจกรรมที่ดำเนินการเกี่ยวเนื่องกับโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ โดยมีความมุ่งหมายเพื่อตอบสนองการพัฒนาในมิติต่างๆ ทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งชุดของการกระทำหรือกิจกรรมที่เรียกว่า *การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี (Archaeological Resource Management : ARM)* ประกอบด้วยกิจกรรมเชิงปฏิบัติการ 8 ลักษณะด้วยกัน (ดูแผนภาพที่ 1) ได้แก่

(1) การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้ (resource research) เพื่อให้เกิดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทั้งในเชิงกายภาพ เชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ ประวัติศาสตร์ ประโยชน์ใช้สอยในอดีต กิจกรรมการศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้เป็นสิ่งจำเป็นลำดับแรกที่ยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทยจะต้องให้ความสำคัญและดำเนินการ

อย่างเร่งด่วนด้วยตัวเอง หรือดำเนินการร่วมกับนักวิชาการ สถาบันการศึกษา องค์กรชำนาญการด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ หรือสาขาวิชาการที่เกี่ยวข้อง อื่นๆ ในลักษณะการศึกษาวิจัยท้องถิ่นของตนเอง (localized self-research) ซึ่งแบบแผนการศึกษาวิจัยที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาศักยภาพให้กับองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นเองก็คือ การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม (Participative Action Research & Local Development : PAR&LD) หรืออาจจะใช้แบบแผนการวิจัยที่มุ่งเน้นให้ทุกคนในองค์กร และประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการศึกษาวิจัยกันเอง โดยมีนักวิชาการคอยเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ ซึ่งกระบวนการศึกษาวิจัยในลักษณะนี้จะช่วยให้ผู้บริหาร สมาชิกสภาฯ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประชาชนในพื้นที่ ปกครองมีความสามารถในการสำรวจตรวจค้น เก็บข้อมูล สร้างชุดความรู้ เกี่ยวกับโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และทรัพยากร ทางโบราณคดีอื่นๆ ได้ด้วยตัวเอง และได้ข้อมูลว่าในพื้นที่ปกครองขององค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่น มีทรัพยากรทางโบราณคดีอะไรบ้าง อยู่ที่ไหน สภาพเป็น อย่างไร เก่าแก่แค่ไหน เป็นต้น ในการศึกษาวิจัยด้วยการสำรวจและทำแผนที่ แสดงตำแหน่งทรัพยากรทางโบราณคดีไม่จำเป็นต้องขออนุญาตจากกรม ศิลปากร แต่ถ้าจำเป็นต้องทำการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดีจะต้องขออนุญาต ทำการขุดค้นต่ออธิบดีกรมศิลปากร และต้องมีนักโบราณคดีอาชีพร่วม ปฏิบัติงานด้วยตลอดเวลา รวมทั้งต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกรมศิลปากร กำหนดในหนังสืออนุญาตด้วย ซึ่งในทางปฏิบัติเคยมีองค์การบริหารส่วนตำบล ห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ขออนุญาตทำการขุดค้นศึกษา แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่วัดโป่งมะนาว โดยมีรองศาสตราจารย์ สุรพล นาคะพินทุ ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดี จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรนำนักศึกษาไปดำเนินการร่วมกับองค์การบริหารส่วน ตำบลห้วยขุนราม กำนันผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์วัดโป่งมะนาวและชาวบ้าน ระหว่างปี พ.ศ. 2543-2547 ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวได้รับการสนับสนุน

งบประมาณจากกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF) จังหวัดลพบุรีในฐานะ ราชการส่วนภูมิภาค องค์การบริหารส่วนจังหวัดลพบุรี (อบจ.ลพบุรี) การ ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เป็นลำดับเรื่อยมาจนสามารถพัฒนาเป็น พิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดีวัดโป่งมะนาว และกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทาง โบราณคดีที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดลพบุรีในขณะนี้

อีกกรณีหนึ่งคณะกรรมการประชามหมุ่มบ้านบัว (หมู่ที่ 7) ตำบลแม่กา อำเภอมือง จังหวัดพะเยา มีหนังสือขออนุญาตกรมศิลปากรทำการขุดค้นศึกษา แหล่งโบราณคดีประเภทแหล่งเตาเผาเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณที่เมืองโบราณ เวียงบัวเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยมีผู้ช่วยศาสตราจารย์สายนต์ ไพโรชาญจิตร ผู้จัดการโครงการโบราณคดีชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำหน้าที่เป็นนักโบราณคดีอำนวยการขุดค้นศึกษา ซึ่งทั้งสองกรณีได้รับอนุญาตจากอธิบดีกรมศิลปากรให้ดำเนินการได้ ซึ่งองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆที่มีแหล่งโบราณคดี หรือทรัพยากรทางโบราณคดี อื่น ๆอยู่ในพื้นที่และต้องการเข้าไปจัดการให้เกิดประโยชน์ทางการพัฒนา ท้องถิ่นควรศึกษากรณีตัวอย่างดังกล่าว และควรเดินทางไปศึกษาดูงานการ จัดการทรัพยากรทางโบราณคดีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน ท้องถิ่นทั้งสองแห่ง

(2) การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี (resource valuing and appraisal) เป็นกิจกรรมที่จะช่วยให้สามารถทราบว่า ทรัพยากรทางโบราณคดีชนิดต่างๆที่มีอยู่นั้นมีคุณค่าทางด้านใดบ้าง และมี คุณสมบัติเหมาะสมต่อการตัดสินใจลงทุนลงแรงดำเนินการใด ๆต่อไปหรือไม่ เพราะหากพิจารณาแล้วพบว่ามีความน้อย หรือไม่มีความสมบัติที่เหมาะสมต่อ การอนุรักษ์หรือพัฒนา ก็อาจจะตัดสินใจไม่ดำเนินการใด ๆต่อไปก็ได้ หรือ พิจารณาแล้วเห็นว่าทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆมีคุณค่าและมีความสมบัติ เหมาะสมอย่างยิ่งต่อการดำเนินการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ในฐานะเป็นแหล่ง เรียนรู้ หรือแหล่งท่องเที่ยว ก็จะสามารถตัดสินใจและวางแผนว่าจะทำอย่างไร

ต่อไปจึงจะเกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนต่อท้องถิ่นและประเทศโดยรวม นอกจากนี้ การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต่าง ๆ จะช่วยให้้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมี ฐานข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางโบราณคดีที่สำคัญ ซึ่งเมื่อจะมีการวางแผน ดำเนินการโครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาทางกายภาพอื่นๆ เช่น การก่อสร้าง เขื่อน อ่างเก็บน้ำ ชุดสระ สร้างอาคารสถานที่ ถนนหนทาง การขยายพื้นที่ เพาะปลูก การขออนุญาตใช้พื้นที่เพื่อทำเหมืองแร่ ฯลฯ องค์การปกครองส่วน ท้องถิ่นท้องถิ่นก็สามารถทราบได้ว่าจะวางแผนงานอย่างไรจึงจะไม่ทำให้เกิด ความเสียหายต่อทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นๆ การศึกษาวิจัยประเมินคุณค่า และศักยภาพทรัพยากรทางโบราณคดีอาจจะดำเนินการไปพร้อมๆ กันด้วย เทคนิควิธีที่เรียกว่า การทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่น (Local-Based Archaeological Mapping) หรือ แผนที่วัฒนธรรมท้องถิ่น (Local-Based Cultural Mapping) ที่จัดทำโดยคนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมก็ได้

(3) การจัดการความรู้เรื่องทรัพยากร (resource-based knowledge management) โดยการสร้าง จัดระบบ จัดแสดงโบราณวัตถุ ข้อมูล ประสบการณ์ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์สถาน หรือพัฒนาหลุมขุดค้นในแหล่ง โบราณคดีเป็นพิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดี (site museum) เพื่อเผยแพร่ความรู้ ให้แก่คนในท้องถิ่น คนต่างถิ่น และสาธารณชน ได้ทราบและได้เรียนรู้ กิจกรรม การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการเรียนรู้และให้การศึกษา ซึ่งนอกจากการจัดแสดง โดยอาจจะจัดให้มีสิ่งพิมพ์หรือสื่อต่างๆออกเผยแพร่ โดยการจำหน่ายหรือให้เปล่าซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของกลุ่มคนและองค์กรที่ จัดการ ในการจำหน่ายสื่อสิ่งพิมพ์ หรือข้อมูลต่างๆจะเชื่อมโยงกับการจัดการ เชิงธุรกิจชุมชน มีกรณีตัวอย่างที่ดำเนินการประสบความสำเร็จ 3 แห่งด้วยกัน แห่งแรกคือที่แหล่งเตาเมืองน่านบ้านบ่อสวก ตำบลสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่านที่ขุดค้นพบหลักฐานเตาเผาเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณอายุประมาณ 550-750 ปีมาแล้ว เมื่อขุดค้นเก็บข้อมูลแล้วได้จัดการอนุรักษ์หลุมขุดค้นที่มี

ชากเตาเผาเอาไว้โดยการทำหลังคาถาวรกันแดดกันฝน จัดทำป้ายนิเทศแสดง ข้อมูลและภาพเรื่องราวของเตาเผาและสร้างวิทยากรชาวบ้านให้ดูแลรักษาสภาพ หลุมขุดค้นและนำชมให้ความรู้แก่ผู้ไปเยี่ยมชมได้ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542-2547 มีผู้เดินทางไปเยี่ยมชมและศึกษาพิพิธภัณฑ์เตาโบราณบ้านบ่อสวกแล้ว มากกว่า 50,000 คน แห่งที่สองได้แก่ พิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดีที่วัดโป่ง มะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี และแห่งที่สาม กำลังดำเนินการขุดค้นศึกษาและพัฒนาแหล่งเตาเผาเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณ ที่บ้านเวียงบัว หมู่ที่ 7 ตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ซึ่งทั้งสามพื้นที่ ได้รับการสนับสนุนและการมีส่วนร่วมจากสมาชิกสภาและผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด ทั้งในลักษณะของการเข้าร่วมขุดค้นศึกษาวิจัยด้วยตัวเอง การสนับสนุนงบประมาณ การพัฒนาระบบ สาธารณูปโภคพื้นฐานเช่นสร้างถนนเข้าสู่แหล่งโบราณคดี สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ สำหรับการท่องเที่ยว การสนับสนุนงบประมาณในการ สร้างพัฒนา และการจัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

(4) การบริรักษ์ (conservation within use) หมายถึง การคงไว้ซึ่ง สภาพทางกายภาพและคุณค่าของทรัพยากรทางโบราณคดี เพื่อประโยชน์ในการศึกษา การทัศนศึกษาหรือการท่องเที่ยวโดยใช้เทคนิควิธีการต่างๆ ตาม ความเหมาะสมในสภาพแวดล้อมของทรัพยากรวัฒนธรรมแต่ละประเภทแต่ละ แห่ง เช่น การเสริมสร้างความแข็งแรงของสิ่งก่อสร้างหรือวัตถุ การบูรณะ การ จำลอง การทำเทียม การถอดพิมพ์ การสร้างขึ้นใหม่ การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ รวมไปถึงการสร้างและการบังคับใช้กฎหมายข้อปฏิบัติและข้อห้ามต่างๆ เพื่อ สนองต่อความประสงค์ที่จะทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมคงอยู่และชุมชนสามารถใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมให้นานที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

(5) การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือ (networking) ด้วยเหตุที่ ทรัพยากรทางโบราณคดีเป็นสมบัติของส่วนรวม มีผู้เกี่ยวข้องเป็นเจ้าของ ร่วมกันหลายกลุ่มหลายฝ่ายทั้งคนในชุมชนท้องถิ่น คนในภาครัฐ และภาคส่วน

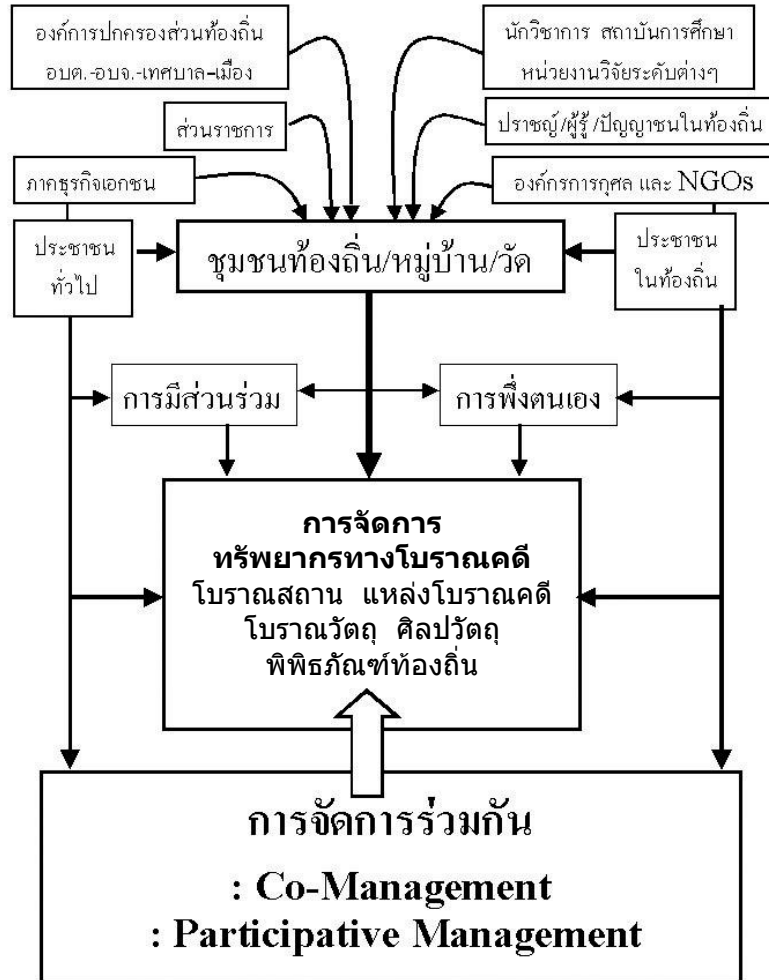
อื่น ๆ ดังนั้นในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีจำเป็นต้องแสวงหาความร่วมมือจากสถาบัน กลุ่ม ชุมชน องค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม (ภาคประชาชน) โดยการสร้างเครือข่ายการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่ก่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน เป็นกระบวนการเสริมพลังซึ่งกันและกัน ซึ่งจะช่วยให้การจัดการเกิดประโยชน์อย่างกว้างขวางและยั่งยืน

(6) การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่ (resource rehabilitation / revitalization) เป็นการสร้างความหมาย คุณค่า และกำหนดบทบาทและหน้าที่ใหม่ให้กับทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่แต่อาจจะไม่ได้ทำหน้าที่ดั้งเดิมอย่างที่เคยเป็นในอดีต และมีการนำเอาทรัพยากรทางโบราณคดีนั้นมาปรับปรุงและพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์ในบทบาทใหม่ (re-functioning) เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจและปัญหาความยากจนของชุมชนท้องถิ่น หรือสร้างประโยชน์ใหม่ทางการเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับการจัดการศึกษาในทุกรูปแบบ เช่น การฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างที่เคยปฏิบัติกันในสถานที่โบราณบางแห่งขึ้นมาเพื่อใช้เป็นวิธีการในการฟื้นฟูพลังและศรัทธาของชุมชนในการพัฒนาชุมชน (การบวชป่า การบวชดอย บวชแม่น้ำ) การพัฒนาพิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดี (archaeological site-museum) การนำเอาพระบรมสารีริกธาตุที่อัญเชิญจากกรุใต้พระเจดีย์หรือสถูปโบราณที่พังทลายไปประดิษฐานในพระสถูปเจดีย์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมดั้งเดิมที่พบในการศึกษา มีตัวอย่างเช่น พระธาตุนาดูน จังหวัดมหาสารคาม พิพิธภัณฑ์วัดจันเสน จังหวัดนครสวรรค์ หรือในกรณีพระธาตุพนมองค์เดิมพังทลายลงทั้งหมด ก็มีการก่อสร้างขึ้นใหม่ตามแบบแผนทางสถาปัตยกรรมและรูปแบบทางศิลปกรรมดั้งเดิม นอกจากนี้ยังมีการนำเอารูปแบบโบราณสถาน สัญลักษณ์ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของแหล่งโบราณคดีต่างๆ ไปตัดแปลงเป็นตราสัญลักษณ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ สถานที่ กิจกรรม เป็นตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด เครื่องหมายการค้า ตราประจำองค์กร กลุ่ม ชมรม หรือชุมชนท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น

(7) การใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติในการควบคุมและป้องกัน (regulation control) ในบางกรณีที่มีความจำเป็นจะต้องดำเนินการปกป้องคุ้มครองหรือกำหนดแนวปฏิบัติในการอนุรักษ์ทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในเขตการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้สอดคล้องกับจารีตและวัฒนธรรมท้องถิ่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอาจจะร่วมกับชุมชน และภาคประชาสังคมในท้องถิ่นกำหนดแนวปฏิบัติที่เหมาะสมนำเสนอให้สภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นออกเป็นข้อบัญญัติที่ไม่ขัดแย้งกับรัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่นๆ เพื่อบังคับใช้เฉพาะในพื้นที่การปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ แต่การบังคับใช้จะต้องดำเนินไปในรูปแบบที่เอื้ออำนวยต่อการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีอย่างยั่งยืน เป็นคุณต่อทั้งชุมชนท้องถิ่นและต่อตัวทรัพยากรทางโบราณคดีมากที่สุด

(8) การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดี (resource-based community business) ซึ่งในปัจจุบันเป็นกิจกรรมที่ปฏิเสธไม่ได้ว่ามีความจำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการ เนื่องจากเราอยู่ในกระแสการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรี ที่มีการคิดเรื่องลงทุน-ขาดทุน-กำไรอยู่ตลอดเวลา แม้ว่าในกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน และแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงจะพยายามไม่ให้เกิดเรื่องกำไร-ขาดทุนมากนัก แต่ในการจัดการจะต้องมีค่าใช้จ่ายตลอดเวลา ในระยะเริ่มต้นคงจะไม่มีใครเสียสละลงทุนลงแรงในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมโดยไม่มีทุนที่เป็นเงิน หรือวัตถุดิบของได้เป็นเวลานานๆ ดังนั้นกิจกรรมเชิงธุรกิจจึงมีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ซึ่งจะสามารถสร้างรายได้โดยการจัดพิมพ์หนังสือ เอกสาร ภาพโปสเตอร์ จัดทำของที่ระลึก ผลิตสินค้าเอกลักษณ์ของแหล่งโบราณคดีและชุมชนออกจำหน่าย การจัดเก็บค่าธรรมเนียมการให้บริการนำชม การให้บริการท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เก็บค่าธรรมเนียมจากผู้เข้าร่วม และการขอรับการสนับสนุนจากองค์กรการกุศล ภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศด้านวัฒนธรรมและโบราณคดี เป็นต้น

แผนภาพที่ 3 แนวทางในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีแบบ “ ประชากร่วมรัฐจัดการร่วมกัน ” ในแผนภาพจะเห็นว่าในกระบวนการจัดการที่ดีนั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ควรเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นต่างๆเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการ

6 การเสริมสร้างศักยภาพและเตรียมความพร้อมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี

จากสถานการณ์ในปัจจุบันที่ทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ที่แต่เดิมเป็นเพียงมรดกทางวัฒนธรรม ที่ใช้ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมเชิงนามธรรม รวมทั้งใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของท้องถิ่นและชาติต่างๆ หรือที่เรียกรวมๆว่า “ทุนทางสังคม” ได้กลายมาเป็น “ทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ” ที่มีเป้าหมายการจัดการให้เกิดรายได้ที่เป็นตัวเงินมากกว่าแต่ก่อน เห็นได้ชัดเจนจากการส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของรัฐบาลผ่านแบบแผนการบริหารจัดการโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และแหล่งประวัติศาสตร์ในรูปแบบอุทยานประวัติศาสตร์ และการพัฒนาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งได้ก่อให้เกิดรายได้เป็นค่าธรรมเนียมเข้าชมอุทยานประวัติศาสตร์ โบราณสถานสำคัญ และพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทั่วประเทศรวมแล้วมากกว่าปีละ 100 ล้านบาทเข้าเป็นรายได้กองทุนโบราณคดีของกรมศิลปากร ทั้งนี้ยังไม่รวมไปถึงค่าใช้จ่ายอื่นๆ ทั้งค่าเดินทาง ค่าที่พัก อาหาร ค่าสินค้าที่ระลึก และอื่นๆ

ที่นักท่องเที่ยวใช้จ่ายในการเดินทางไปท่องเที่ยวยังสถานที่นั้น ๆ อีกหลายสิบเท่าในแต่ละปี

ปรากฏการณ์ดังกล่าวกระตุ้นให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเห็นความสำคัญของโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ ในฐานะเป็นทรัพยากรทางการท่องเที่ยว และพยายามค้นหาทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่เขตการปกครองของตนเพื่อนำมาพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวกันมากขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรทางโบราณคดี ทั้งผลดีและผลเสียมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างกันไป ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวเป็นไปในลักษณะแข่งขัน ต่างคนต่างทำ ต่างทิศทาง และไม่ได้ประสานงานหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ให้แกกันและกัน จึงไม่เกิดผลดีผลได้ในทางการพัฒนาท้องถิ่นแบบยั่งยืนเท่าที่ควรจะเป็น

อย่างไรก็ตาม ในภาวะที่หน่วยราชการส่วนกลางอย่างกรมศิลปากร ยังไม่ดำเนินการถ่ายโอนภารกิจในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่อยู่ในรูปแบบอุทยานประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือหอจดหมายเหตุแห่งชาติให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปดำเนินการแทน ก็ไม่ได้หมายความว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะไม่สามารถดำเนินการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีใดๆได้เลย เพราะในปัจจุบันยังมีเงื่อนไขและปัจจัยหลายประการที่เอื้ออำนวยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่ปกครองของตนเองได้ ได้แก่

(1) ยังมีทรัพยากรทางโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุอยู่ในพื้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆ อีกเป็นจำนวนมากที่กรมศิลปากรหรือนักวิชาการด้านโบราณคดียังมิได้สำรวจพบ หรือขึ้นบัญชีโบราณสถาน โบราณวัตถุของกรมศิลปากร ซึ่งพื้นที่ประเทศไทยแทบทุกตำบล เคยมีมนุษย์อยู่อาศัยหรือทำกิจกรรม จึงมีทรัพยากรทางโบราณคดีอยู่ทั้งบนดิน ใต้ดิน หรือในแหล่งน้ำ ในปัจจุบันในเขตปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งอาจจะมีข้อมูลทางเอกสารยืนยันว่ามีทรัพยากรทางโบราณคดี

อะไรเลย ก็ไม่ได้หมายความว่าไม่มีจริงๆ การไม่มีข้อมูลอาจจะเกิดจากไม่เคยมีการสำรวจตรวจค้นหามาก่อน หรือสำรวจแล้วแต่ยังไม่พบ ซึ่งหากได้มีการดำเนินการสำรวจตรวจค้นหอย่างจริงจังก็อาจจะค้นพบทรัพยากรทางโบราณคดีที่สำคัญๆบ้างก็เป็นไปได้ ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมการศึกษาวิจัย การสำรวจตรวจค้นหาทรัพยากรทางโบราณคดีในพื้นที่ปกครองของตนเองได้ โดยอาจจะขอความร่วมมือจากกรมศิลปากรโดยตรง หรือขอความร่วมมือจากสถาบันการศึกษา องค์กรมหาชน องค์กรพัฒนาที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา หรือสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาร่วมกันดำเนินการในรูปแบบการจ้างวิจัย หรือทำวิจัยร่วมกันก็ได้

(2) ยังมีทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทแหล่งโบราณคดี เมืองโบราณที่มีคูเมืองกำแพงเมืองล้อมรอบ รวมทั้งโบราณสถาน ศาสนสถานรกร้างที่สำรวจพบ ขึ้นบัญชีเป็นโบราณสถานไว้แล้วแต่ยังไม่มีการศึกษาวิจัย หรือไม่มี การบูรณะปฏิสังขรณ์นำมาใช้ประโยชน์ ถูกปล่อยทิ้งไว้เฉยๆยังไม่มีการจัดการใดๆ ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาท้องถิ่นอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถเป็นผู้ริเริ่มโครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาทรัพยากรทางโบราณคดีในพื้นที่ปกครองของตนเองขึ้นมาก็ได้

(3) ยังมีทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานตามกฎหมาย ได้รับการขุดค้นศึกษาและบูรณะปฏิสังขรณ์ไปบ้างบางส่วน แต่ไม่มีการดูแลจัดการทำนุบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ทำให้ทรัพยากรทางโบราณคดีเหล่านั้นชำรุดทรุดโทรม เสื่อมสภาพไปโดยไร้ประโยชน์ ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมการจัดการทำนุบำรุงดูแลรักษา และใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ เช่นเป็นสวนสาธารณะ เป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ โดยร่วมมือกับกรมศิลปากร สถาบันการศึกษา นักวิชาการในสาขาโบราณคดี ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม

พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา มานุษยวิทยา ฯลฯ องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) มูลนิธิต่าง ๆ องค์กรพัฒนาระหว่างประเทศทางด้านโบราณคดีและวัฒนธรรม เช่น ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ หรือ สปาฟา (SPAFA) และ ยูเนสโก (UNESCO) เป็นต้น

(4) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งมีศักยภาพและความพร้อมด้านงบประมาณ และบุคลากรเชี่ยวชาญบางสาขา (วิศวกร สถาปนิก ช่างโยธา) เช่น กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยา องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลนคร เทศบาลเมือง เทศบาลตำบลบางแห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบลบางแห่ง สามารถจัดสรรงบประมาณและบุคลากรในการดำเนินกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีร่วมกับองค์กรอื่น ๆ ได้ในลักษณะพันธมิตรหรือพหุภาคีร่วมในการจัดการ

(5) มีนักวิชาการ สถาบันการศึกษาจำนวนมากที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญและประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่สามารถให้ความช่วยเหลือหรือร่วมดำเนินการกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่ปกครองได้เป็นจำนวนมาก ในประเทศไทยยังมีวิชาการสังกัดสถาบันการศึกษา และนักวิชาการอิสระที่มีความรู้และประสบการณ์ทั้งในด้านการศึกษาวิจัย การบูรณะปฏิสังขรณ์ การพัฒนา การจัดการในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ หรือการจัดการในรูปแบบหอจดหมายเหตุ หรือรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถขอความร่วมมือจากสถาบันการศึกษา นักวิชาการในการศึกษาวิจัยทางโบราณคดี การขุดค้นศึกษา โบราณสถาน การออกแบบบูรณะปฏิสังขรณ์โบราณสถาน การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ โดยอาจจะจ้างเหมาสถาบันการศึกษาในลักษณะเป็นคู่สัญญา หรือการสนับสนุนงบประมาณในรูปแบบทุนวิจัยและพัฒนา (Research & Development Grants) โดยมีเงื่อนไขสำคัญว่าสถาบันการศึกษาหรือนักวิชาการที่เป็นคู่สัญญา หรือรับทุนวิจัยและพัฒนานั้นจะต้องสร้างโอกาสให้เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ เข้าไปมีส่วนร่วมใน

การทำงานให้มากที่สุด และจะต้องดำเนินการจัดการฝึกอบรม ถ่ายทอดประสบการณ์ และสร้างคู่มือการทำงานให้กับเจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นในกิจกรรมและภารกิจที่ดำเนินการด้วย

การศึกษาวิจัย คือ หัวใจ

ของการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในท้องถิ่น

ขอแนะนำว่า กิจกรรมสำคัญที่สุดอย่างแรก ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับควรจะต้องดำเนินการก่อนที่จะก้าวล่วงเข้าไปจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบใด ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาท้องถิ่น ก็คือ **การศึกษาวิจัยทรัพยากร (resource research)**

เราต้องยอมรับความจริงว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่หรือเกือบทั้งหมดยังไม่มีฐานข้อมูลทรัพยากรทางโบราณคดีในพื้นที่ปกครองของตนเอง ยังขาดความรู้ทางวิชาการที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับทรัพยากรทางโบราณคดี ยังขาดความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญที่แท้จริงของทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีต่อท้องถิ่นของตนและต่อประเทศชาติ ยังไม่สามารถกำหนดแนวทางการจัดการที่เหมาะสมและเกิดประโยชน์ในระยะยาวแก่ท้องถิ่นนั้น ๆ ได้ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งจะต้องทำการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (survey research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (participatory action research & development : PAR&D) เพื่อค้นหาและจัดทำบัญชีทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่ปกครองของตนว่ามีอะไรอยู่ที่ไหนมากน้อยเพียงใด จัดการประเมินคุณค่าความสำคัญและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ แล้วจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรทางโบราณคดีให้เป็นระบบเดียวกันจนสามารถเชื่อมโยงข้อมูลกันได้กับเครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วยกัน หรือกับองค์กรอื่นๆ ซึ่งฐานข้อมูลทรัพยากรทางโบราณคดี

เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการใช้ในการวางแผนงานการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ขององค์กร รวมทั้งสามารถให้บริการแก่ผู้สนใจได้อีกด้วย

นอกจากนี้ในบางพื้นที่อาจจะดำเนินการวิจัยทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในระดับลึก (advanced research) เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุที่มีอยู่ในพื้นที่ ซึ่งจะทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ มากขึ้น และจะเป็นข้อมูลสำหรับการตัดสินใจวางแผนการจัดการในลักษณะอื่น ๆ ต่อไปว่าจะพัฒนาทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ ในรูปแบบใดจึงจะเหมาะสมและใช้ประโยชน์ได้ยาวนาน

ในกระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีตามแบบแผนโบราณคดีชุมชนให้ความสำคัญกับกิจกรรมการศึกษาวิจัยเป็นเบื้องต้นก่อนดำเนินงานในกิจกรรมการจัดการลักษณะอื่น เพราะการศึกษาวิจัยช่วยให้เกิดความรู้แก่ทั้งผู้ที่มีมือศึกษาวิจัยเองและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ช่วยให้ค้นพบตัวทรัพยากรทางโบราณคดีและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร เป็นการพัฒนาศักยภาพขององค์กรและชุมชนท้องถิ่นในเขตปกครองขององค์กรให้มีความรู้ความเข้าใจ และเกิดทักษะประสบการณ์ในการจัดการด้วยตนเอง ฟังตนเองมากกว่าการขอรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานเชี่ยวชาญตามกฎหมายหรือองค์กรอื่น ๆ ในลักษณะของการพึ่งพิงตลอดไป

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ด้วยการทำแผนที่ทางโบราณคดีท้องถิ่น

การทำแผนที่ทางโบราณคดีท้องถิ่น : Localized Archaeological Mapping เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงพัฒนาแบบมีส่วนร่วมรูปแบบหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเข้ามาร่วมกันค้นหา ระบุ/กำหนดรายการ และจัดทำทะเบียนหรือระบบบัญชีบรรดาทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นการบันทึกรายการและรายละเอียดองค์ประกอบส่วนย่อยต่างๆ ของ

ทรัพยากรทางโบราณคดีที่ปรากฏอยู่ทั้งในรูปลักษณะของสิ่งที่จับต้องสัมผัสได้ (the tangibles) เช่น แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ และ ศิลปวัตถุ ในรูปของอาคาร สถานที่ วัตถุ สิ่งก่อสร้าง ภูมิประเทศ โรงงาน งานหัตถกรรม ถ้ำ เฝิงผา ชายหาด เนินเขา ริมฝั่ง แม่น้ำ บ่อน้ำ สระ ทะเลสาบ ฯลฯ และสิ่งที่เป็นนามธรรม (the intangibles) เช่น ความทรงจำ ภูมิปัญญาและความรู้ ประวัติบุคคล ทศนคติ ความเชื่อและระบบคุณค่า ศิลปะวัฒนธรรม การแสดง เพลง พิธีกรรม ฯลฯ การศึกษาวิจัยลักษณะนี้จะช่วยให้ท้องถิ่นค้นพบสิ่งที่เรียกว่า เอกลักษณ์ หรือ อัตลักษณ์ หรือคุณลักษณะ เฉพาะของตนเอง (local unique / identity) ที่มีความแตกต่างไปจากชุมชน อื่นๆ และนำไปสู่การคิดริเริ่มที่จะทำกิจกรรมพัฒนาต่างๆอันเกี่ยวเนื่องกับสิ่งที่ ค้นพบนั้นทั้งด้านการบันทึก การเขียนประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น การอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์หรือการฟื้นฟูบูรณะให้กลับมาทำประโยชน์ต่อท้องถิ่นในมิติ ต่างๆ

การทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นโดยทั่วไปมีส่วนสำคัญในการ ตอบสนองต่อความต้องการในด้านต่างๆของการพัฒนาท้องถิ่น เช่น การ กระตุ้นและส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว การอนุรักษ์ฟื้นฟูบูรณะสถานที่ทาง ประวัติศาสตร์ การปรับปรุงวิถีทัศน์ในถนนหรือคลองสายสำคัญๆของชุมชน และการสร้างเสริมประสบการณ์และผลผลิตทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น

การทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่น เป็นกิจกรรมที่สามารถสร้างการมี ส่วนร่วมของตังตุ่ดกลุ่มต่างๆในชุมชนในการจำแนกประเภทของทรัพยากรทาง โบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชน ร่วมกันกำหนดว่าทรัพยากรทางโบราณคดีประเภท ไต ไหน่ไต ชันไต ควรได้รับการบันทึก อนุรักษ์ บูรณะฟื้นฟู หรือผลิตซ้ำ ชันมาใหม่ ซึ่งผลผลิตจากกิจกรรมอาจจะปรากฏในรูปต่างๆ ได้แก่

- แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้ง ที่เก็บรักษาทรัพยากรทางโบราณคดี

- รายงานการสำรวจค้นคว้าที่มีข้อมูลที่ตั้ง ประวัติ ลักษณะและสภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี
- การบันทึกเป็นประวัติศาสตร์ตัวเขียน วัตถุสิ่งของ หรือวัสดุทางเทคโนโลยีสื่อสารอื่นๆ เช่น ซีดีรอม ภาพยนตร์ ภาพนิ่ง ไมโครฟิล์ม หนังสือ ฯลฯ
- งานศิลปะ เช่น ภาพวาด รูปปั้น การละเล่น เพลง งานหัตถกรรม เครื่องจักสาน ผ้าทอ เครื่องประดับ ฯลฯ
- แนวคิดและแผนงานการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบต่างๆ เช่น สวนประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม ย่านประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม อ่าวประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม หุบเขาประวัติศาสตร์หรือก่อนประวัติศาสตร์ หรือหุบเขาวัฒนธรรม ย่านอุตสาหกรรมประวัติศาสตร์ หมู่บ้านประวัติศาสตร์/ก่อนประวัติศาสตร์ หรือหมู่บ้านวัฒนธรรม เส้นทางประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น รูปแบบต่างๆ และหอจดหมายเหตุท้องถิ่น หอวัฒนธรรม หรือศูนย์เรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์/โบราณคดี/วัฒนธรรม เป็นต้น
- แนวคิดหรือแผนงานการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบโครงการศึกษาการพัฒนาโบราณคดีและนิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่น

นอกจากนี้กระบวนการแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นยังก่อให้เกิดคุณประโยชน์อื่นๆ เช่น นำไปสู่การทำกิจกรรมด้านปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อม การปลูกต้นไม้ การแก้ไขปัญหาจราจร การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของชุมชน ซึ่งแนวคิดและข้อค้นพบในการปรับปรุงและแก้ไขปัญหาดังกล่าวมักจะเกิดขึ้นในระหว่างการทำแผนที่ และเห็นว่าปัญหาใดบ้างที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางโบราณคดีและการพัฒนาท้องถิ่น

การทำกิจกรรมแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้ในพื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับทุกขนาดทุกสถานที่ไม่ว่าจะมีประชากรมากหรือน้อย แต่ควรเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีพื้นที่ทางภูมิศาสตร์แน่นอน มีประวัติการตั้งถิ่นฐานยาวนานพอที่จะมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอายุไม่น้อยกว่า 50 ปีขึ้นไป

ข้อที่พึงตระหนักไว้อย่างหนึ่งก็คือ ต้องจำไว้ว่า **ความมุ่งหมายพื้นฐานของกระบวนการแผนที่โบราณคดีท้องถิ่น** ก็คือ **การช่วยให้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ รู้จัก ชื่นชม และสามารถนำเอาความทรัพยากรทางโบราณคดีทั้งหลายที่ค้นพบไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้อย่างยั่งยืน**

อาจกล่าวได้ว่าในการศึกษาวิจัยผ่านกระบวนการแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นทุกคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้รับความประโยชน์ร่วมกัน เนื่องจากเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับคนทุกคน เกี่ยวข้องสถานที่ทุกแห่ง รวมทั้งเกี่ยวข้องกับความรู้ความคิดที่มีอยู่ในแต่ละคนที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันในลักษณะของความเป็นชุมชนท้องถิ่นเดียวกัน

กระบวนการแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นอาจจะก่อให้เกิดแหล่งประกอบการหรือกิจการใหม่ๆ ขึ้นในพื้นที่ที่มีการว่างงานสูง นอกจากนี้ยังมีส่วนช่วยในการสร้างความเข้าใจเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่จะเอื้อต่อความสำเร็จในกระบวนการปรับความเข้าใจหรือการสร้างความปลอดภัย การสร้างความเสมอภาค และการสร้างทัศนคติและค่านิยมที่ดีต่อการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในท้องถิ่นนั้น ๆ

ในด้านการริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ๆ การทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นช่วยให้สามารถค้นพบเรื่องราว ความคิด แนวคิด จินตนาการ รูปแบบ และข้อมูลต่างๆ ของท้องถิ่นที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการกระตุ้นให้เกิดการคิดค้นเปลี่ยนแปลงและพัฒนาสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ในรูปแบบของงานฝีมือ และงานศิลปะต่างๆ ยกตัวอย่าง เช่น การนำเอารูปแบบลวดลายที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์

หรือสัญลักษณ์ที่พบในแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุ และ ศิลปวัตถุ และสัญลักษณ์ของหลักฐานทางโบราณคดีอื่นๆ ไปสร้างสรรค์ในงาน เขียนและวาดภาพ งานปั้น งานเครื่องปั้นดินเผา สถาปัตยกรรม เครื่อง ตกแต่งประดับบ้านและอาคาร งานผ้าและสิ่งทอ งานกระดาษ การ์ด สิ่งพิมพ์ และงาน ออกแบบต่างๆ นอกจากนี้ยังสามารถนำเอาเรื่องราวเกี่ยวกับ โบราณคดีและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น วรรณกรรม นิทาน เรื่องเล่า มุขปาถะ ตำนาน ไปสร้างสรรค์ในรูปแบบงานเขียนทางวิชาการ งานเขียนทาง ประวัติศาสตร์ สารคดี บทความ วรรณกรรม ข่าวสาร และบทโทรทัศน์ รวมไปถึงการสร้างเป็นภาพยนตร์ออกเผยแพร่

กล่าวได้ว่าความรุ่มรวยของทรัพยากรทางโบราณคดีที่ค้นพบในการศึกษา ทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ประโยชน์ในงานพัฒนา ต่างๆอย่างกว้างขวางและครอบคลุมทุกภาคส่วนของท้องถิ่นและสังคม

การทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นมีคุณประโยชน์ต่อการจัดการท่องเที่ยว ทางวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของท้องถิ่น เพราะว่าการศึกษาวิจัยดังกล่าวช่วยให้คนในท้องถิ่นได้ค้นพบทรัพยากรทางโบราณคดี และ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมอื่นๆซึ่งสามารถนำไปพัฒนาเป็นทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

ในด้านการศึกษาและการเรียนรู้ การทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่น ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายและทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรม ผลได้ทั้งที่เป็นองค์ความรู้ ข้อค้นพบ ปัญหา ทางออกในการแก้ปัญหา สถานที่ วัตถุ ล้วนแต่เป็นทรัพยากรในการศึกษาและการเรียนรู้ของคนในท้องถิ่นเองและคนนอกชุมชน ในบางพื้นที่การศึกษาวิจัยในลักษณะนี้นำไปสู่การสร้างหลักสูตร การศึกษาขึ้นมาใหม่ให้สัมพันธ์กับประเด็นทางโบราณคดี ประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรมที่ค้นพบ ในหลายกรณีเกิดศูนย์เรียนรู้หรือแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ขึ้น มากมาย ทั้งในรูปแบบศูนย์ฝึกอาชีพ สถานประกอบการ กลุ่ม พิพิธภัณฑ์ ชุมชนรูปแบบต่างๆ กลายเป็นสถานที่ฝึกอาชีพ ดูงาน ถ่ายทอดเทคโนโลยี

และความรู้ที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาความรู้ความสามารถของคนที่เกี่ยวข้อง สามารถสร้างสรรค์อาชีพเพิ่มรายได้ ลดภาวะการว่างงานได้เป็นอย่างดี

การทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นมีประโยชน์ต่อการวางแผนและการพัฒนาท้องถิ่น ช่วยให้ทราบความต้องการที่แท้จริงของชุมชนต่างๆ ในเขตการปกครองท้องถิ่นนั้นๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการดำเนินกิจกรรม ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถนำไปพิจารณาประกอบในการปรับปรุงแผนงานของโครงการต่างๆ นอกจากนี้การระบุว่าทรัพยากรทางโบราณคดีแห่งใด ชั้นใดมีความสำคัญมากน้อยเพียงใดยังช่วยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนท้องถิ่นสามารถประเมินผลดีผลเสีย (ผลกระทบ) ที่จะเกิดจากกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ต่อทรัพยากรทางโบราณคดีว่าเป็นคุณหรือเป็นโทษต่อทรัพยากรทางโบราณคดีนั้น และเป็นแนวทางในการจัดการอนุรักษ์หรือใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสมในระยะยาว

ใครควรเป็นผู้วิจัยจัดทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่น และต้องทำอะไรบ้าง

ขอแนะนำว่าการทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นในเขตปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ ในระยะเริ่มต้น ควรจะดำเนินการไปพร้อมๆ กันทั้งจังหวัด ผู้ที่มีหน้าที่หลักในการจัดทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่น ได้แก่ ฝ่ายบริหารและสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับ ทุกประเภท ทั้ง อบจ. อบต. เทศบาล เมืองพัทยา กรุงเทพมหานคร และคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยประสานกับสำนักงานศิลปากร และ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในภูมิภาคต่างๆ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมจังหวัด-อำเภอ-ตำบล สถาบันทางศาสนา พระสงฆ์ ผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่น นักวิชาการในสถาบันการศึกษา นักวิชาการอิสระ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรประชาชน

ภาคธุรกิจเอกชน และองค์กรจัดการด้านการท่องเที่ยว ให้เข้ามาช่วยกันสำรวจ ตรวจสอบ ศึกษาวิจัยเอกสาร สำรวจศึกษาในภาคสนาม สร้างองค์ความรู้ เกี่ยวกับโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและทรัพยากร วัฒนธรรมอื่น ๆ ที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ แล้วจัดทำเป็นแผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้ง ที่เก็บรักษา จัดทำทะเบียนบัญชีและบันทึกสภาพโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุที่ค้นพบโดยละเอียดด้วยการถ่ายภาพ วิดีทัศน์ หรือบันทึกสภาพ ปัจจุบันด้วยเทคนิควิธีการอื่น ๆ ทำการประเมินศักยภาพด้านต่าง ๆ จัดทำ รายงานการศึกษาเป็นรูปเล่มเพื่อเผยแพร่ เก็บไว้ใช้ประโยชน์ในการวางแผน การบริหารจัดการ หรือให้บริการทางวิชาการแก่สังคม

ขอแนะนำและแนวทางการดำเนินการในการศึกษาวิจัยจัดทำแผนที่ โบราณคดีท้องถิ่น มีดังต่อไปนี้

(1) ลักษณะของงานศึกษาวิจัยจัดทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่น เป็น งานวิจัยเชิงสำรวจ เป็นการศึกษาระดมข้อมูลจากเอกสาร ที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว (documentary survey) และการศึกษาสำรวจตรวจสอบและค้นหาทรัพยากร ทางโบราณคดีเพิ่มเติมในภาคสนาม (field survey) ไม่มีการขุดค้นศึกษาใน แหล่งโบราณคดีหรือตามโบราณสถานต่าง ๆ กิจกรรมนี้องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้เองอย่างเอกเทศ โดยไม่ต้องยื่นหนังสือขอ อนุญาตต่อกรมศิลปากร แต่อาจจะขอรับการสนับสนุนและความร่วมมือด้าน ผู้เชี่ยวชาญทางโบราณคดีที่สังกัดกรมศิลปากร สถาบันการศึกษา หรือ นักวิชาการอิสระให้เข้าร่วมดำเนินงานด้วยก็ได้

(2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดเดียวกัน หรือในท้องถิ่นทาง ภูมิศาสตร์เดียวกัน เช่น ลุ่มน้ำเดียวกัน หุบเขาเดียวกัน ฝั่งทะเลด้านเดียวกัน อ่าวเดียวกัน คลองเดียวกัน ควรจัดทำเป็น โครงการการศึกษาวิจัยและจัดทำแผนที่ โบราณคดีท้องถิ่น ที่ดำเนินการร่วมกัน ใช้ระเบียบวิธีการศึกษาวิจัย แบบ แผนการบันทึกข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการรายงานผลการศึกษาใน รูปลักษณะและมาตรฐานเดียวกัน ทั้งนี้เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

สามารถเชื่อมโยงข้อมูล แลกเปลี่ยนข้อมูล และใช้ประโยชน์ข้อมูลร่วมกันได้ โดยการลงทุนด้านงบประมาณร่วมกันเพียงครั้งเดียว

(3) องค์การบริหารส่วนจังหวัดควรเป็นเจ้าของเรื่องหลัก (เจ้าภาพ) เป็นผู้ประสานงานในการริเริ่มพัฒนาโครงการ จัดหานักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาวิจัยและจัดทำแผนที่โบราณคดี ประสานหน่วยงานเชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องให้เข้ามาร่วมดำเนินการวิจัยโครงการศึกษาวิจัยและจัดทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่น โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นๆ ในจังหวัดเข้าร่วมดำเนินการและรับผิดชอบภาระหน้าที่ศึกษาวิจัยในพื้นที่ปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ

(4) นักวิชาการ และผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดทำแผนที่โบราณคดีร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกันออกแบบระเบียบวิธีการศึกษาวิจัย วิธีการสำรวจ ระบบการบันทึกข้อมูล วิธีการวิเคราะห์ การรายงานผลการศึกษา และออกแบบระบบแผนที่ที่เป็นมาตรฐานเดียวกันให้สามารถนำไปใช้ได้ในพื้นที่ทุกเขตการปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

(5) เทคนิควิธีการสำรวจศึกษา เก็บข้อมูลทรัพยากรทางโบราณคดี และการจัดทำแผนที่โดยทั่วไปควรใช้วิธีการและเทคโนโลยีง่าย ๆ ไม่ยุ่งยาก สามารถทำได้ด้วยมือ (manual method) แต่ในบางกรณีอาจจะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ที่ใช้ระบบคอมพิวเตอร์ช่วยในการวิเคราะห์แปลความเข้ามาช่วยในการศึกษาก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความพร้อมด้านงบประมาณ และความสามารถของผู้วิจัยในแต่ละพื้นที่

(6) รูปแบบการศึกษาวิจัย ควรดำเนินการในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research & Development : PAR&D) ที่เป็นกระบวนการพัฒนาความสามารถของ

ผู้เข้าร่วมกิจกรรมไปพร้อม ๆ กับการสร้างผลงานการวิจัยและผลิตแผนที่และฐานข้อมูลทรัพยากรทางโบราณคดีไปด้วยในขณะเดียวกัน

(7) ผู้วิจัยหลักและผู้จัดทำแผนที่ควรเป็นเจ้าของหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ โดยมีนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญคอยให้คำปรึกษาและนิเทศการวิจัยเป็นระยะ

(8) มีการรายงานความก้าวหน้า และนำเสนอผลการศึกษาวิจัยเป็นระยะ ๆ (3 เดือน/ครั้ง) ทั้งการนำเสนอในเวทีย่อยระดับ อบต. เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง และในเวทีใหญ่ระดับ อบจ. หรือระดับภาค (6 เดือน/ครั้ง) เพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ในหมู่ผู้วิจัยด้วยกัน และเป็นการรายงานความก้าวหน้าในการดำเนินงานต่อสาธารณะและเพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เมื่องานวิจัยเสร็จสมบูรณ์ก็ให้นำเสนอต่อสภาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รัฐสภา และรัฐบาลเพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนพัฒนาประเทศต่อไป

(9) ในกรณีที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายๆ แห่งยังไม่สามารถดำเนินการศึกษาวิจัยจัดทำแผนที่โบราณคดีท้องถิ่นร่วมกันได้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นใดที่มีทรัพยากรทางโบราณคดีอยู่ในพื้นที่มากและมีความพร้อมด้านงบประมาณ ก็อาจจะริเริ่มทดลองดำเนินการศึกษาวิจัยนำร่องเพื่อหาแบบแผนการวิจัยและระบบแผนที่ที่เหมาะสมไปก่อนก็ได้ เมื่อประสบความสำเร็จแล้วก็สามารถขยายผลความสำเร็จให้เป็นตัวอย่างแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแห่งอื่นๆ นำไปดำเนินการได้ ไม่จำเป็นต้องดำเนินการพร้อมกันก็ได้ ทั้งนี้แล้วแต่ความพร้อมและความสนใจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น ๆ

7

การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

การบริหารจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ทั้งที่เป็นไปตามภารกิจที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ได้รับถ่ายโอนมาจากกรมศิลปากร และภารกิจอื่นๆในลักษณะเดียวกันและในลักษณะที่คล้ายคลึงกับที่กรมศิลปากรดำเนินการอยู่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินการได้ 3 รูปแบบ ได้แก่

1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการเองโดยอิสระ

ในที่นี้ ได้แก่ ภารกิจด้านการบำรุงรักษาโบราณสถานชั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย กิจกรรมการรักษาความสะอาด ถากถางวัชพืชและกำจัดสิ่งกีดขวาง และการปกป้องคุ้มครองรักษาความปลอดภัยโบราณสถานทั้งโบราณสถานที่มีความสำคัญระดับชาติและระดับท้องถิ่น ซึ่งภารกิจดังกล่าวเป็นงานชั้นพื้นฐานที่ต้องการเจ้าหน้าที่ในระดับที่ไม่ต้องมีความชำนาญสูง เช่น คนงาน คนสวน ภารโรง และพนักงานรักษาความปลอดภัย ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอาจจะดำเนินการโดยใช้เจ้าหน้าที่ที่มีอยู่แล้วออกไปดำเนินการตามระยะเวลาที่กำหนด ได้แก่ ถากถางทำความสะอาดโบราณสถานเดือนละ

1 ครั้ง จัดเจ้าหน้าที่ออกไปตรวจสอบสภาพพื้นที่โบราณสถานเป็นระยะตามความเหมาะสม หรือในกรณีที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับการจัดสรรงบประมาณตามภารกิจที่มอบหมาย หรือมีงบประมาณสำหรับภารกิจดังกล่าวเพียงพอก็สามารถจ้างเหมาเอกชน หรือว่าจ้างประชาชนในชุมชนท้องถิ่นดำเนินการในภารกิจนี้ได้ ทั้งนี้การดำเนินงานให้อยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่องค์กรอย่างใกล้ชิด

2. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการร่วมกับหน่วยงานเชี่ยวชาญมีอำนาจตามกฎหมาย (กรมศิลปากร)

เป็นรูปแบบการดำเนินงานที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับกรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการเชี่ยวชาญที่มีอำนาจตามกฎหมายร่วมกันดำเนินการ

ในที่นี้หมายถึง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับกรมศิลปากรร่วมกันดำเนินการในภารกิจการดูแลรักษาโบราณสถานตามหลักเกณฑ์ วิธีการและเงื่อนไขที่กรมศิลปากรกำหนด โดยในการถ่ายโอนภารกิจด้านการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีแม้ว่ากรมศิลปากรอนุญาตให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถดำเนินการกิจกรรมการซ่อมแซมเบื้องต้นตามรูปแบบ วัสดุ และวิธีการดั้งเดิม การค้าขายโบราณสถาน การสงวนรักษา การเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประกอบคืนสภาพด้วยวิธีอนัสติโลซิส และการประยุกต์ใช้สอยเฉพาะโบราณสถานที่มีความสำคัญในระดับท้องถิ่น แต่เมื่อพิจารณาถึงเงื่อนไขและหลักเกณฑ์ที่กรมศิลปากรกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องมีเจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญหลายตำแหน่ง และต้องดำเนินการตามขั้นตอนต่างๆ ที่ยุ่งยากซับซ้อนอีกมากมาย ก็เห็นว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังไม่มีความพร้อมต้องดำเนินการในภารกิจการดูแลรักษาโบราณสถานด้วยตัวเองทั้งหมดในทุกขั้นตอน เพราะจะเป็นภาระที่เกินกำลังความสามารถ และถึงแม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะ

สามารถปฏิบัติตามเงื่อนไขและหลักเกณฑ์ที่กรมศิลปากรกำหนดได้ครบถ้วนแต่ในท้ายที่สุดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ไม่มีอำนาจตัดสินใจว่าแบบแปลนแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้นั้นจะทำได้หรือไม่ เพราะต้องส่งให้กรมศิลปากรพิจารณาอนุมัติแบบ และต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากอธิบดีกรมศิลปากรผู้มีอำนาจตามกฎหมาย ซึ่งในความเป็นจริงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่ไม่มีความจำเป็นต้องลงทุนจ้างเจ้าหน้าที่หรือผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆที่กรมศิลปากรกำหนดไว้เป็นพนักงานประจำเพื่อดำเนินงานเฉพาะกิจเช่นนี้ เว้นแต่ในกรณีที่กรมศิลปากรถ่ายโอนภารกิจจัดการอุทยานประวัติศาสตร์ กลุ่มโบราณสถาน หรือแหล่งโบราณคดีที่มีความสำคัญที่จะต้องจัดการอย่างต่อเนื่องในลักษณะงานประจำก็อาจจะต้องพิจารณาลงทุนในเรื่องนี้ แต่ในขณะนี้ยังไม่มีถ่ายโอนภารกิจลักษณะดังกล่าวแต่อย่างใด และก็ยังไม่มีแนวโน้มว่ากรมศิลปากรจะถ่ายโอนภารกิจอุทยานประวัติศาสตร์หรือกิจการโบราณสถาน (รวมทั้งกิจการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ) ที่สร้างรายได้จากการเก็บค่าธรรมเนียมและบริการอื่นๆให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่อย่างใด

แต่หากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความจำเป็นจะต้องทำการซ่อมแซมเบื้องต้น การค้าขายโบราณสถาน การสงวนรักษา การเสริมความมั่นคงแข็งแรง การบูรณะ การปฏิสังขรณ์ การประกอบคืนสภาพด้วยวิธีอนัสติโลซิส และการประยุกต์ใช้สอยโบราณสถานแห่งใดแห่งหนึ่งที่มีอยู่ในพื้นที่ปกครองทั้งโบราณสถานที่มีความสำคัญในระดับท้องถิ่นและในระดับชาติ (ไม่จำกัดเฉพาะโบราณสถานระดับท้องถิ่นตามที่กรมศิลปากรกำหนดให้เท่านั้น) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็สามารถดำเนินการร่วมกับกรมศิลปากรที่เป็นหน่วยงานเชี่ยวชาญได้โดยตรง ซึ่งสามารถดำเนินการได้ใน 2 กรณี ได้แก่

กรณีที่ 1 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดสรรงบประมาณสำหรับดำเนินการเองทั้งหมด หมายถึงเป็นเจ้าของเรื่อง (เจ้าภาพ/ผู้จัดสรรงบประมาณ) หรือผู้รับผิดชอบด้านการบริหารจัดการงบประมาณ แล้วขอให้

กรมศิลปากรเป็นเจ้าของเรื่อง (เจ้าภาพ) รับผิดชอบดำเนินการด้านวิชาการและเทคนิค มีกรณีตัวอย่างการดำเนินงานในลักษณะนี้เกิดขึ้นมากมาย เช่น การบูรณะและปรับปรุงกำแพงเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2539-2541 โดยในกิจกรรมดังกล่าวเทศบาลนครเชียงใหม่เป็นเจ้าของงบประมาณ และขอให้สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ กรมศิลปากร (ในขณะนั้น) เข้าไปเป็นกรรมการและรับผิดชอบด้านการกำหนดคุณลักษณะงานวิชาการโบราณคดีที่จะต้องชุดค้นชุดแต่งศึกษาตรงไหนอย่างไรก่อนการบูรณะ ออกแบบการบูรณะ ควบคุมการดำเนินงานทางโบราณคดีและการบูรณะ เป็นคณะกรรมการตรวจรับงานร่วมกัน กิจกรรมดังกล่าวเทศบาลนครเชียงใหม่ดำเนินการโดยวิธีจ้างเหมาบริษัทเอกชนที่มีประสบการณ์ในการอนุรักษ์โบราณสถานเข้าไปดำเนินงาน หรือในกรณีที่กรุงเทพมหานครดำเนินการบูรณะป้อมพระสุเมรุ ที่บางลำพู กรุงเทพมหานครก็เป็นผู้จัดสรรงบประมาณ และขอให้สำนักโบราณคดี กรมศิลปากรรับผิดชอบด้านการกำหนดคุณลักษณะงานชุดค้นศึกษาทางโบราณคดี งานบูรณะ และการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ และเป็นคณะกรรมการควบคุมการปฏิบัติงานและคณะกรรมการตรวจรับงานจ้าง และในปัจจุบันก็มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั่วประเทศดำเนินการในลักษณะเช่นนี้เป็นจำนวนมาก เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลลอ อำเภोजุน จังหวัดพะเยา จัดสรรงบประมาณเพื่อดำเนินการชุดค้นศึกษา ชุดแต่งโบราณสถานในพื้นที่เมืองโบราณเวียงลอ โดยขอให้กรมศิลปากรจัดทำรูปแบบรายการคุณลักษณะงานที่จะต้องทำอะไรบ้าง และ อบต. ลอ เป็นผู้ดำเนินการจัดซื้อจัดจ้างบริษัทเอกชนที่มีประสบการณ์ในการรับจ้างเหมางานชุดค้นศึกษาทางโบราณคดี และมีนักวิชาการโบราณคดีของกรมศิลปากรเป็นผู้ควบคุมการปฏิบัติงาน ซึ่งรูปแบบการดำเนินการในลักษณะนี้้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะมีโอกาสได้เรียนรู้แบบแผนขั้นตอนการทำงาน งานวิชาการและงานเทคนิคเฉพาะทางจากเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรไปในระหว่างการประสานงานและการทำงานตลอดโครงการหรือกิจกรรมนั้น แต่เจ้าหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วน

ท้องถิ่น และประชาชนทั่วไปในท้องถิ่นอาจจะไม่ได้มีโอกาสได้เรียนรู้กระบวนการทำงานทางวิชาการโดยตรง เนื่องจากเป็นการดำเนินการโดยนักวิชาการสังกัดบริษัทธุรกิจเอกชนที่มักจะไม่ค่อยเปิดโอกาสให้คนอื่น ๆ ที่ไม่ได้เป็นลูกจ้างของบริษัทได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการทำงานวิชาการมากนัก รวมทั้งมีข้อจำกัดด้านกำหนดเวลาตามสัญญาจ้างที่บริษัทธุรกิจเอกชนต้องเร่งดำเนินการให้แล้วเสร็จ จึงไม่มีเวลาถ่ายทอดความรู้หรือสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ท้องถิ่นได้ แต่ในกรณีเช่นนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นคู่สัญญาในฐานะผู้จ้างอาจจะกำหนดคุณลักษณะงานเพิ่มเติมให้บริษัทธุรกิจเอกชนผู้รับจ้างต้องถ่ายทอดเทคนิควิธีการทำงานให้กับเจ้าหน้าที่ขององค์กร และประชาชนในท้องถิ่นโดยการจัดกิจกรรมอบรมเชิงปฏิบัติการไปในระหว่างการทำงานด้วยก็ได้

กรณีที่ 2 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้เป็นผู้จัดสรรงบประมาณแต่วัด โบสถ์ มัสยิด หรือเอกชนผู้ถือกรรมสิทธิ์ในโบราณสถาน หรือกรมศิลปากรที่เป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบตามกฎหมายเป็นผู้จัดสรรและบริหารงบประมาณเอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะเจ้าของพื้นที่สามารถเข้าไปร่วมเป็นคณะกรรมการในการดำเนินงานจัดการใด ๆ เกี่ยวกับโบราณสถานแห่งนั้น ๆ ได้ ทั้งนี้ในการร่วมงานกับกรมศิลปากรและองค์กรอื่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถให้การสนับสนุนด้านต่างๆ เช่น เครื่องจักรกล ยานพาหนะขนส่ง แรงงาน ตามแต่ความสามารถขององค์กรนั้นๆ จะทำได้ แต่สิ่งสำคัญที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรทำก็คือ การสนับสนุนให้ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ในองค์กรได้มีโอกาสเข้าไปร่วมเรียนรู้กระบวนการทำงานจัดการโบราณสถานนั้นๆ เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในการรับภารกิจดังกล่าวมาดำเนินการเองในอนาคต

3. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นริเริ่มกิจกรรมใหม่

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถริเริ่มภารกิจด้านการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบอื่นที่กรมศิลปากรยังมิได้ดำเนินการมาก่อน

ในปัจจุบันมีภารกิจการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่กรมศิลปากรมิได้ถ่ายโอนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไปดำเนินการ ได้แก่ การขุดค้นศึกษาวิจัยทางโบราณคดี งานพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ งานอุทยานประวัติศาสตร์ งานหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ซึ่งเป็นกิจการที่มีความสำคัญในระดับชาติที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในปัจจุบันอาจจะยังมีความพร้อมด้านต่างๆตามที่กรมศิลปากรกำหนดเป็นเงื่อนไขไว้ไม่เพียงพอที่จะเข้าไปดำเนินการจัดการด้วยตัวเองอย่างอิสระเป็นเอกเทศ แต่ในอนาคตก็มีแนวโน้มว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในกิจกรรมดังกล่าวมากขึ้น และในที่สุดก็ต้องดำเนินการจัดการด้วยตัวเองเป็นส่วนใหญ่

ในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีดังกล่าวองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถพัฒนาสร้างความพร้อมให้กับองค์กรและชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ปกครองได้โดยที่ยังไม่จำเป็นต้องรับถ่ายโอนภารกิจต่างๆดังกล่าวจากกรมศิลปากรมาดำเนินการโดยตรง แต่สามารถริเริ่มสร้างกิจกรรม หรือโครงการที่มีภารกิจคล้ายคลึงกับอุทยานประวัติศาสตร์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่กรมศิลปากรดำเนินการอยู่ ซึ่งอาจจะเป็นไปในรูปแบบสวนประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม (Historic/Cultural Garden) ย่านประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม (Historic/Cultural District) อ่าวประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม (Historic/Cultural Bay) หุบเขาประวัติศาสตร์หรือก่อนประวัติศาสตร์ (Historic/Prehistoric Valley) หุบเขาวัฒนธรรม (Cultural Valley) ย่านอุตสาหกรรมประวัติศาสตร์ (Historic Industrial District) หมู่บ้านประวัติศาสตร์/ก่อนประวัติศาสตร์ (Historic /Prehistoric Villa) เส้นทาง

ประวัติศาสตร์ (Historic Trails) คลองประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม (Historic/Cultural Canal) เหมืองประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม (Historic/Cultural Mine) ภูเขาประวัติศาสตร์/วัฒนธรรม (Historic/Cultural Mountain) ป่าวัฒนธรรม/ชุมชน (Cultural / Community Forest) พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นรูปแบบต่างๆ (Local Museums) หอจดหมายเหตุท้องถิ่น (Local Archives) และรูปแบบอื่นๆ ฯลฯ

นอกจากนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถทดลองริเริ่มกิจกรรมการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบใหม่ๆ ที่กรมศิลปากรไม่เคยดำเนินการมาก่อน โดยในบางพื้นที่อาจจะมีทรัพยากรทางโบราณคดีหลายประเภทหลายยุคสมัยอยู่ในพื้นที่เดียวกันเป็นบริเวณกว้างครอบคลุมพื้นที่หลายตำบลและเกี่ยวข้องกับอำนาจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่ง ตัวอย่างเช่น **พื้นที่ย่านอุตสาหกรรมสองยุค** ในเขตตำบลตูใต้ ตำบลนาซาว และตำบลสวก อำเภอเมือง จังหวัดน่าน และตำบลทุ่งศรีทอง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ซึ่งมีแหล่งโบราณคดีประเภทแหล่งผลิตเครื่องมือหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์อายุราว 4,000 - 8,000 ปี ที่เทือกเขาหินแก้ว เขาชมพู ดอยปู่แก้ว ดอยภูซาง ดอยภูทอก และมีแหล่งเตาเผาเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณอายุ 550-750 ปีมาแล้วที่บ้านสวกพัฒนา บ้านบ่อสวก บ้านหนองโตม ในพื้นที่รวมกันแล้วประมาณเกือบ 40 ตารางกิโลเมตร ซึ่งในส่วนของแหล่งผลิตเครื่องมือหินสมัยก่อนประวัติศาสตร์กรมศิลปากรยังมิได้ดำเนินการศึกษาวิจัยหรือจัดการในลักษณะอื่นใดมาก่อน แต่จังหวัดน่านและภาคประชาสังคมในจังหวัดน่านได้ร่วมกันเสนอให้พื้นที่แหล่งโบราณคดีดอยภูซางเข้าสู่บัญชีการพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (World Heritage Tentative List) ไปแล้ว ในกรณีเช่นนี้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดน่านที่ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน องค์การบริหารส่วนตำบลตูใต้ องค์การบริหารส่วนตำบลนาซาว องค์การบริหารส่วนตำบลสวก และองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งศรีทอง สามารถร่วมมือกันจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบของ

โครงการศึกษาการพัฒนาโบราณคดีและนิเวศวัฒนธรรมจังหวัดน่าน เพื่อให้เป็นแหล่งทดลอง ค้นคว้า ศึกษาด้านการศึกษาและพัฒนาการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ตามแบบอย่างพิพิธภัณฑ์ที่มีชีวิต (Living Museums) ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โปรดเกล้าให้ดำเนินการในโครงการศึกษาการพัฒนาต่างๆ 6 แห่งทั่วประเทศไทยก็ได้ ซึ่งกิจกรรมการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในลักษณะเช่นนี้เป็นการบูรณาการงานจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและงานการพัฒนาชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่แหล่งโบราณคดีเข้าด้วยกัน เป็นการพัฒนาทั้ง “คน” และ “ของ (ทรัพยากรทางโบราณคดี)” ไปพร้อม ๆ กันในลักษณะ “คนและชุมชนอยู่ร่วมกับแหล่งโบราณคดี” ซึ่งยังไม่เคยมีการจัดการในลักษณะเช่นนี้มาก่อนในประเทศไทย หากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดน่านสามารถเริ่มกิจกรรมการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในลักษณะนี้ได้ก็จะไม่ซ้ำซ้อนกับภารกิจที่กรมศิลปากรหรือหน่วยราชการอื่น ๆ ดำเนินการอยู่ และจะเป็นกิจกรรมนាំร่องสำหรับการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบใหม่ที่เหมาะสมกับสภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีผู้บริหาร และสมาชิกสภาจากการเลือกตั้งโดยตรง และเป็นวิธีการพัฒนาท้องถิ่นที่สอดคล้องกับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ อีกด้วย

นอกจากพื้นที่ย่านอุตสาหกรรมสองยุคที่อำเภอเมือง จังหวัดน่านแล้ว ในประเทศไทยยังมีพื้นที่อื่น ๆ ที่มีทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีศักยภาพสูงเหมาะสมต่อการจัดการในลักษณะ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาโบราณคดีและนิเวศวัฒนธรรม ได้อีกหลายแห่ง เช่น

ในภาคตะวันออกเฉียงมีแหล่งโบราณคดีโคกพนมดี ตำบลท่าข้าม อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรีที่เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งฝังศพของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อราว 4,000 ปีมาแล้ว

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่ ทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณและเมืองโบราณสมัยต่างๆหลายร้อยแห่ง

ในภาคกลางมีพื้นที่ย่านเหมืองทองแดงโบราณที่หุบเขาวงพระจันทร์ จังหวัดลพบุรี แม่น้ำลพบุรี แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำน้อย แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง และคลองต่างๆอีกมากมาย

ในภาคเหนือตอนบน มีแหล่งโบราณคดีประเภทถ้ำที่มีหลักฐานการอยู่อาศัยและฝังศพของคนก่อนประวัติศาสตร์อายุ 10,000 ปีขึ้นไปจำนวนมากที่อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ย่านถ้ำเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ รวมทั้งแหล่งโบราณคดีประเภทแหล่งผลิตเครื่องถ้วยชามสมัยโบราณอายุหลายร้อยปี ที่แหล่งเตาสันกำแพง ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง แหล่งเตาอินทขิล ตำบลอินทขิล อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ แหล่งเตาเวียงกาหลง เขตติดต่ออำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงรายและอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง แหล่งเตापาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย แหล่งเตาวังเหนือ อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง แหล่งเตาและเมืองโบราณที่เวียงบัว ตำบลแม่กา และลุ่มน้ำแม่ต้า อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา และ ฯลฯ เป็นต้น

ในพื้นที่ภาคใต้ทางฝั่งทะเลอันดามันมีพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการดำเนินการจัดการในรูปแบบ โครงการศึกษาการพัฒนาโบราณคดีและนิเวศวัฒนธรรม อยู่ที่ อำเภอพังงา อำเภอเมือง จังหวัดพังงา ซึ่งมีแหล่งโบราณคดีประเภทภาพเขียนสีแบบดั้งเดิม แหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งฝังศพสมัยก่อนประวัติศาสตร์อยู่ตามเพิงผาและถ้ำในระบบนิเวศป่าชายเลนเป็นจำนวนมากและในขณะเดียวกันก็มีชุมชนปัจจุบันตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าว รวมทั้งเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของภูมิภาค เป็นต้น

สาระสำคัญของการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบ โครงการศึกษาการพัฒนาโบราณคดีและนิเวศวัฒนธรรม ไม่ใช่เป็นกิจกรรมแบบโครงการ (project approach) ที่ดำเนินการแล้วเสร็จในระยะเวลาสั้นๆแล้วทิ้ง

เล็กไป หากเป็นการจัดการที่เป็นกระบวนการต่อเนื่องในระยะยาว (process approach) ที่สามารถสร้างกิจกรรมการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในลักษณะต่างๆ ทั้งการศึกษาวิจัยสร้างความรู้ การประเมินคุณค่าและศักยภาพทรัพยากร การอนุรักษ์ทรัพยากร การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือในการจัดการ การจัดการความรู้ การจัดการเชิงธุรกิจบนฐานทรัพยากร การฟื้นฟูทรัพยากรและผลิตซ้ำ การสร้างและบังคับใช้กฎระเบียบในการคุ้มครองป้องกันทรัพยากร และสามารถจัดการในรูปแบบของการพัฒนาทรัพยากรทางโบราณคดีให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ ศูนย์ศึกษาวิจัยทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในเรื่องนั้นๆ การพัฒนาเป็นพิพิธภัณฑ์สถานในอาคาร พิพิธภัณฑ์กลางแจ้ง (Open-Air Museum) พิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดี (Archaeological-Site Museum) การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยว มีศูนย์วิจัย ห้องปฏิบัติการ ห้องประชุมสัมมนา ที่พัก กิจกรรมฝึกอบรมทางโบราณคดีและนิเวศวัฒนธรรม การฟื้นฟูอาชีพ ศูนย์ฝึกอบรมด้านการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี ห้องสมุด ฯลฯ ซึ่งเป็นประโยชน์ทางด้านการจัดการศึกษาในระดับต่างๆ ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องดำเนินการจัดให้มีขึ้นตามข้อกำหนดในรัฐธรรมนูญฯ และเป็นประโยชน์โดยตรงต่อการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่เป็นภาระหน้าที่สำคัญโดยตรงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับ

การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบ *โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาโบราณคดีและนิเวศวัฒนธรรม* นอกจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกระดับ (ทั้ง อบจ. เทศบาล อบต. และองค์กรอื่น) ที่มีพื้นที่คาบเกี่ยวกันจะต้องประสานกันเป็นเครือข่ายจัดการร่วมกันแล้ว ยังจะต้องแสวงหาความร่วมมือจากสถาบันทางวิชาการ สถาบันการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ และหน่วยงานเชี่ยวชาญตามกฎหมายอย่างกรมศิลปากร หรือหน่วยงานเชี่ยวชาญอื่นๆ ที่มีอำนาจเกี่ยวข้องในเรื่องของพื้นที่และทรัพยากรที่จะเข้าไปบริหารจัดการด้วย ซึ่งอาจจะดูว่าเป็นเรื่องที่ยุ่ยยากและซับซ้อนที่จะสามารถดำเนินการได้แล้ว

เสร็จเป็นรูปธรรมในระยะเวลาสั้น ๆ ตามวาระการดำรงตำแหน่งในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (คราวละ 4 ปี) ซึ่งอาจจะไม่ก่อให้เกิดแรงจูงใจในการริเริ่มกิจกรรมในหมู่ผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แต่หากพิจารณาให้ถ่วงถ่วงแล้วจะพบว่ากิจกรรมการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปลักษณะโครงการศึกษาการพัฒนาโบราณคดีและนิเวศวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่เหมาะสมสอดคล้องกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง เป็นเรื่องที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องเป็นผู้ริเริ่มและดำเนินการด้วยตนเอง เพราะจะเป็นแบบแผนและแนวปฏิบัติที่นำไปสู่การพึ่งตนเองได้ด้านการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในรูปแบบใหม่ที่ไม่ซ้ำซ้อนหรือเป็นการขัดแย้งแย้งซึ่งทรัพยากรทางโบราณคดีกับหน่วยงานเชี่ยวชาญตามกฎหมายที่มีอยู่เดิม เป็นการจัดการแบบบูรณาการที่มุ่งบริษัททรัพยากรทางโบราณคดีและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กัน และที่สำคัญก็คือในประเทศไทยมีแนวคิดและแนวปฏิบัติที่ชัดเจนเห็นความสำเร็จให้เรียนรู้ดูเป็นตัวอย่างแล้วในโครงการศึกษาการพัฒนาต่างๆที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการอยู่แล้วถึง 6 แห่งทั่วประเทศ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถไปเรียนรู้ดูงานกันได้หลาย ๆ ครั้งจนสามารถนำไปปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับท้องถิ่นของตน

8 กรณีตัวอย่าง :

การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

แม้ว่าในปัจจุบันองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับต่าง ๆ จะยังไม่ได้รับการถ่ายโอนภารกิจและอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีจากหน่วยงานที่มีอำนาจตามกฎหมายอย่างกรมศิลปากรก็ตาม แต่ก็มียุทธศาสตร์การปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งได้ดำเนินการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีประเภทโบราณสถาน แหล่งโบราณคดี และพิพิธภัณฑสถานร่วมกับกรมศิลปากร องค์กรพัฒนาชุมชน สถาบันการศึกษา โครงการวิจัยทางวิชาการที่เข้าไปดำเนินการในพื้นที่ปกครองขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นๆ ในบทความนี้มีกรณีตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงความสำเร็จและข้อจำกัดในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นไปพร้อมๆ กัน ซึ่งในบทความนี้ขอยกกรณีตัวอย่างที่น่าสนใจ 3 กรณี ด้วยกัน ได้แก่ (1) การจัดการแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์บ้านโป่งมะนาว จ. ลพบุรี (2) การจัดการพิพิธภัณฑสถานแจ้งเรือสำเภาเสม็ดงาม จ. จันทบุรี (3) การจัดการแหล่งโบราณคดีตอญูซาง จ. น่าน

กรณีศึกษาที่ 1

การจัดการแหล่ง

โบราณคดีสมัยก่อน

ประวัติศาสตร์บ้านโป่ง

มะนาว ต. ห้วยขุนราม

อ. พัฒนานิคม จ. ลพบุรี

แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งฝังศพของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อราว 2,000 กว่าปีมาแล้ว ตั้งอยู่ในเขตที่สูงตอนกลางของประเทศไทยในลุ่มน้ำสาขาของแม่น้ำป่าสักบริเวณที่พบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นหลุมฝังศพและโครงกระดูกมนุษย์รวมทั้งโบราณวัตถุประเภทเครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือเหล็ก เครื่องประดับและภาชนะสำริด ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน เครื่องประดับทำจากเปลือกหอย ฯลฯ อยู่ในบริเวณที่ตั้งวัดโป่งมะนาว บ้านโป่งมะนาว หมู่ที่ 7 ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ปัจจุบันอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 45 กิโลเมตร

ความเป็นมาของการจัดการแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เกิดขึ้นจากเมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 มีราษฎรจากท้องถิ่นอื่นจำนวน 64 คนได้เข้าไปขุดหาโบราณวัตถุในบริเวณป่าข้างวัดโป่งมะนาว โดยมีได้รับอนุญาตจากทางราชการและในการขุดได้พบโครงกระดูกมนุษย์และโบราณวัตถุสมัยก่อนประวัติศาสตร์จำนวนมาก ราษฎรกลุ่มดังกล่าวได้เลือกเก็บเอาเฉพาะโบราณวัตถุที่ราคา เช่น ลูกปัด เครื่องประดับสำริด และภาชนะดินเผาที่สมบูรณ์เอาไปขายให้

พ่อค้ารับซื้อโบราณวัตถุ และทั้งโครงกระดูกมนุษย์ เครื่องมือเหล็ก เศษภาชนะดินเผาที่แตกหักเสียหายไว้เป็นจำนวนมาก การลักลอบขุดหาโบราณวัตถุดำเนินไปเพียง 2 วัน ราษฎรกลุ่มนั้นก็ถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับกุมดำเนินคดีในความผิดตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 หลังจากนั้นคณะกรรมการหมู่บ้านโป่งมะนาว โดยการแนะนำของคุณสมส่วน บุรณะพงษ์ หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลห้วยขุนราม ได้ช่วยกันเก็บรวบรวมชิ้นส่วนโครงกระดูก มนุษย์ และโบราณวัตถุต่างๆ ที่ถูกขุดขึ้นมากองทิ้งไว้เกลื่อนกลาดนำมาเก็บรักษาไว้ที่ศาลาการเปรียญวัดโป่งมะนาว และช่วยกันปรับแต่งสภาพหลุมลักลอบขุดที่ยังมีโครงกระดูกมนุษย์หลายโครงพร้อมกับโบราณวัตถุหลายชิ้นที่เหลืออยู่ สร้างหลังคาคลุมหลุมโครงกระดูกกันแดดกันฝนเป็นการชั่วคราว และเมื่อข่าวการพบโครงกระดูกและโบราณวัตถุแพร่ออกไปก็มีราษฎร และผู้คนจากท้องถิ่นอื่นเดินทางไปชมหลุมโครงกระดูกที่วัดโป่งมะนาวเป็นจำนวนมาก หลุมโครงกระดูกก็กลายเป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งโบราณคดีไปโดยปริยาย แต่การเปิดหลุมขุดค้นที่มีโครงกระดูกมนุษย์และโบราณวัตถุของจริงไว้เป็นเวลานาน ก็มีปัญหาเรื่องการทำความสะอาด และการเสื่อมสภาพ โดยเฉพาะเมื่อมีฝนตกลงมา น้ำฝนซึมเข้าไปในหลุมโครงกระดูกทำให้ผนังหลุมพังทลายและโครงกระดูกเริ่มผุเปื่อยและแตกหัก

ในปี พ.ศ. 2543-2544 คณะกรรมการหมู่บ้านโป่งมะนาว ร่วมกับชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม และองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม ได้จัดทำโครงการพิพิธภัณฑสถานเปิดบ้านโป่งมะนาว เสนอต่อกรมศิลปากรเพื่อขออนุญาตทำการขุดค้นศึกษาและพัฒนาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว (โปรดดูตัวอย่างรายละเอียดโครงการที่แนบท้ายกรณีศึกษานี้) และก็ได้ได้รับความร่วมมือจากกรมศิลปากรอนุมัติให้ดำเนินงานขุดค้นศึกษาและพัฒนาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวได้ ซึ่งถือว่าเป็นครั้งแรกที่กรมศิลปากรอนุมัติให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการขุด

คณบดีศึกษาวิจัยทางด้านโบราณคดี แต่ก็มีเงื่อนไขว่าจะต้องให้นักโบราณคดีอาชีพเข้าไปร่วมรับผิดชอบการดำเนินงานให้ถูกต้องตามระบบทางวิชาการ ซึ่งในกิจกรรมดังกล่าวองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนรามและคณะกรรมการหมู่บ้านโป่งมะนาวได้รับการสนับสนุนจากรองศาสตราจารย์สุรพล นาคะพินทุ อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์รับเป็นที่ปรึกษาและดูแลด้านการขุดค้นทางโบราณคดีและประสานขอความร่วมมือจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรนำคณาจารย์และนักศึกษาไปร่วมทำการขุดค้นศึกษาทางโบราณคดี และจัดทำพิพิธภัณฑสถานที่วัดโป่งมะนาว

การจัดการแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวที่มีกิจกรรมสำคัญ คือ การขุดค้นศึกษาวิจัยทางโบราณคดี และการพัฒนาพิพิธภัณฑสถานที่วัดโป่งมะนาว เป็นการทำงานภายใต้ความร่วมมือระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม คณะกรรมการหมู่บ้านโป่งมะนาว ชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กรมศิลปากร คณาจารย์และนักศึกษาคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ดำเนินการติดต่อกันเป็นเวลาถึง 4 ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. 2543-2547 โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหลายองค์กร เช่น กองทุนเพื่อสังคม (SIF) จังหวัดลพบุรี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย องค์การบริหารส่วนจังหวัดลพบุรี จังหวัดลพบุรี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร และองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม

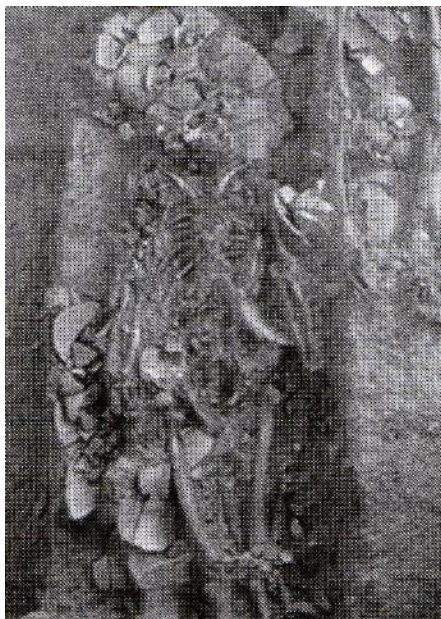
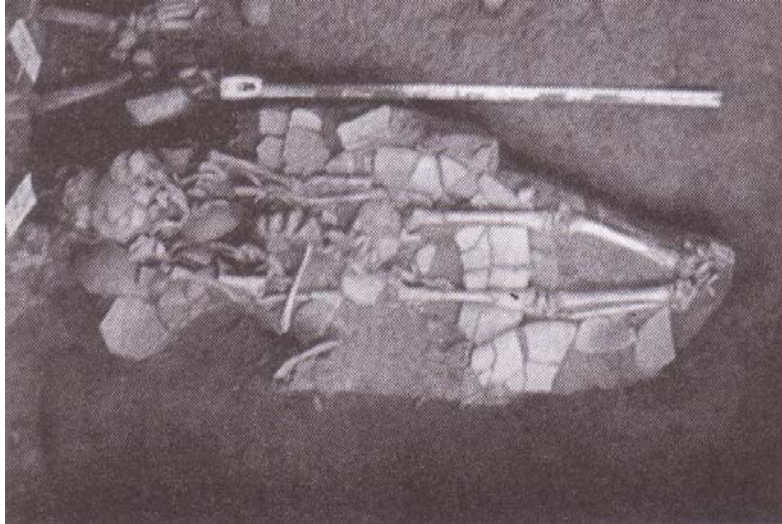
นอกจากนี้ยังมีคณะนักวิจัยทางโบราณคดีจาก พิพิธภัณฑสถานศิลปะตะวันออก และสถาบันแอฟริกันและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาแห่งประเทศไทย เข้ามาร่วมดำเนินการศึกษาวิจัยด้วยในปี พ.ศ. 2545

การดำเนินงานศึกษาวิจัยและพัฒนาแหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานบ้านโป่งมะนาวระหว่างปี พ.ศ. 2543-2547 ได้พบหลักฐานและข้อมูลทางโบราณคดีทั้งที่เป็นหลุมฝังศพ โครงกระดูกมนุษย์ เครื่องปั้นดินเผา เครื่องมือ

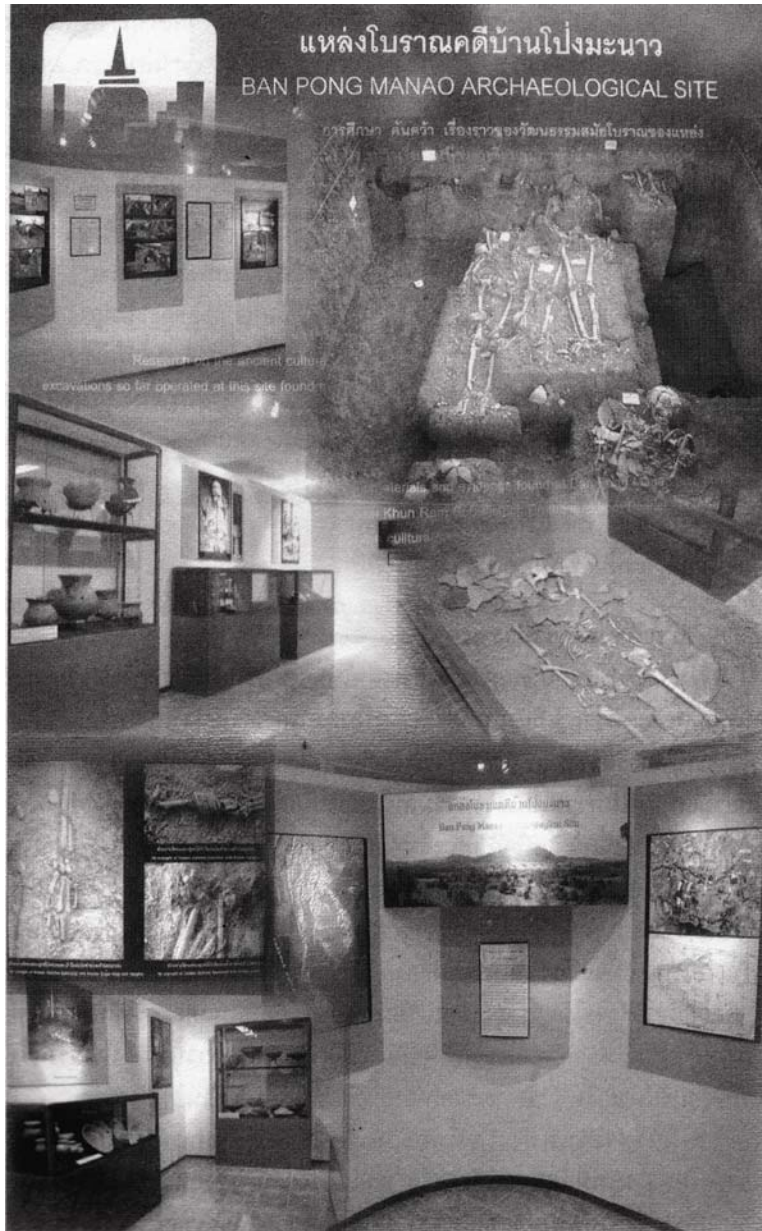

เหล็ก เครื่องประดับเพิ่มขึ้นมากมาย นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาพิพิธภัณฑ์หลุมขุดค้นทางโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์แสดงโบราณวัตถุและหลักฐานทางโบราณคดีที่มีมาตรฐาน มีนักท่องเที่ยว นักศึกษา นักวิชาการ และนักเรียนเดินทางเข้าไปเยี่ยมชมมากมาย และที่น่าปลื้มปิติสำหรับองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม และคณะกรรมการบ้านโป่งมะนาวและคณะทำงานก็คือ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินทัศนศึกษา ณ พิพิธภัณฑ์หลุมขุดค้นทางโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดโป่งมะนาวเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2547

นอกจากผลสำเร็จและผลได้ในทางวิชาการ และการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแล้ว คณะกรรมการหมู่บ้านโป่งมะนาว สมาชิกชมรมอนุรักษ์ชมรมอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและทรัพยากรธรรมชาติตำบลห้วยขุนราม ชาวบ้าน และสมาชิกขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนรามผู้ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินงานได้มีการพัฒนาศักยภาพและความสามารถในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดี และการจัดการพิพิธภัณฑ์แหล่งโบราณคดีได้อย่างรวดเร็วและสามารถดูแลรักษา นำชม และบริหารจัดการแหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ได้โดยด้วยตนเอง นับว่ากระบวนการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและการพัฒนาพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านโป่งมะนาว ประสบความสำเร็จทั้งในมิติของการอนุรักษ์และพัฒนาแหล่งโบราณคดีได้ถูกต้องตามหลักวิชาการ และประสบความสำเร็จในการพัฒนาความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กันด้วย ปัจจุบันองค์การบริหารส่วนจังหวัดลพบุรี การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ส่วนราชการจังหวัดลพบุรี ได้ให้การสนับสนุนในการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน ถนน และสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ และสนับสนุนงบประมาณให้องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนรามได้ทำหน้าที่บริหารจัดการแหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์วัดโป่งมะนาวได้อย่างต่อเนื่อง

ในการขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดี บ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ระหว่างปี พ.ศ. 2543-2547 ได้พบหลุมฝังศพมนุษย์สมัยก่อนที่มีโครงกระดูกทุกเพศทุกวัยรวมประมาณ 120 โครง รวมทั้งโบราณวัตถุประเภทต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งโบราณวัตถุทั้งหมดที่พบถูกนำไปจัดการวิเคราะห์ เก็บเป็นคลังข้อมูลและจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นบ้านโป่งมะนาวที่บริหารจัดการโดยชุมชนร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม และได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากนักวิชาการและองค์กรอื่นๆ

108 การจัดการโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑ์สถานโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ตัวอย่างโครงการที่เสนอขออนุญาตต่อกรมศิลปากร

โครงการพิพิธภัณฑ์เปิดบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี

1. ความเป็นมาของโครงการ

- 1.1 ความเป็นมาของโครงการพิพิธภัณฑ์เปิดโป่งมะนาว เกิดขึ้นจากการที่มีราษฎรจากอำเภอโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี จำนวน 64 คน ได้เข้าไปลักลอบขุดค้นหาโบราณวัตถุในพื้นที่แหล่งโบราณคดีบริเวณข้างวัดบ้านโป่งมะนาว เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2543 ได้พบโครงกระดูกและโบราณวัตถุต่างๆเป็นจำนวนมาก ซึ่งโครงกระดูกและโบราณวัตถุดังกล่าวเป็นของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายต่อเนื่องกับสมัยทวารวดี อายุประมาณ 2,500-3,500 ปี โดยราษฎรที่ลักลอบขุดค้นได้เลือกเก็บเฉพาะโบราณวัตถุสำคัญที่มีราคา เช่น ลูกปัด เครื่องประดับสำริด ภาชนะดินเผาที่สมบูรณ์เอาไปขาย และทั้งโครงกระดูก เครื่องมือเหล็ก เครื่องมือหิน ภาชนะดินเผาที่แตกหักเสียหายไว้เป็นจำนวนมาก
- 1.2 ราษฎรที่ลักลอบขุดหาโบราณวัตถุถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจากสถานีตำรวจภูธรตำบลมะนาวหวานจับกุมทั้งหมดและขณะนี้อยู่ในระหว่างดำเนินคดีในความผิดตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504
- 1.3 คณะกรรมการหมู่บ้านโป่งมะนาว โดยการแนะนำของนายสมส่วน บุรณะพงษ์ หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลห้วยขุนราม ได้เก็บรวบรวมโบราณวัตถุที่ถูกทิ้งไว้ แล้วนำมาเก็บรักษาไว้ที่ศาลาการเปรียญวัดบ้านโป่งมะนาวมีจำนวนประมาณ 500 ชิ้น และได้ช่วยกันปรับพื้นที่และกลบหลุมที่ถูกลักลอบขุดค้นเกือบทั้งหมด เว้นไว้เพียงหลุมเดียวที่

ยังมีโครงกระดูกและโบราณวัตถุบางส่วนที่ผู้ลักลอบขุดยังไม่ได้เอาไป และได้ปรับแต่งทำความสะอาดหลุมโครงกระดูกดังกล่าวจนเห็นโครงกระดูกและโบราณวัตถุชัดเจนมากขึ้น

- 1.4 ต่อมาข่าวการพบโครงกระดูกแพร่ออกไป จึงมีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นและจังหวัดใกล้เคียงเดินทางมาชมหลุมโครงกระดูกมากขึ้น และมีสื่อมวลชนทั้งหนังสือพิมพ์ และโทรทัศน์ได้เผยแพร่ข่าวจนทำให้แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวเป็นที่รู้จักมากขึ้น คณะกรรมการหมู่บ้านโป่งมะนาวจึงช่วยกันสร้างหลังคาชั่วคราวคลุมหลุมโครงกระดูก และช่วยกันดูแลรักษา ทำความสะอาดโครงกระดูกและโบราณวัตถุในหลุม และจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชมตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา
- 1.5 เมื่อมีฝนตกมีน้ำฝนไหลซึมเข้าไปในหลุมคณะกรรมการหมู่บ้านฯ เกรงว่าจะทำให้โครงกระดูก และโบราณ วัตถุเสียหายจึงช่วยกันทำโครงการขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนเพื่อสังคม (SIF) แต่โครงการฯ ยังไม่ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการกองทุน ฯ และให้นำกลับไปแก้ไขปรับปรุง
2. สภาพหลุมโครงกระดูกและแหล่งโบราณคดีวัดบ้านโป่งมะนาว
สภาพปัจจุบัน ของหลุมโครงกระดูก และโบราณวัตถุที่วัดบ้านโป่งมะนาว มีดังนี้
 - 2.1 หลุมโครงกระดูก มีขนาดกว้างประมาณ 3 เมตร ยาวประมาณ 4 เมตร ลึกประมาณ 1.00 - 1.30 เมตร ขอบหลุมไม่สม่ำเสมอ ในหลุมมีโครงกระดูกมนุษย์ฝังอยู่จำนวนมาก มีทั้งโครงกระดูกที่สมบูรณ์ทั้งร่าง และโครงกระดูกที่เหลือเพียงบางส่วน จำนวนประมาณ 10- 13 โครง และมีโบราณวัตถุประเภทภาชนะดินเผา เครื่องประดับสำริด ชิ้นสำริดฝังร่วมอยู่จำนวนมาก และที่โครงกระดูกโครงหนึ่งที่อยู่กลางหลุมมีชิ้นสำริดครอบอยู่ที่ปาก

- 2.2 โครงกระดูกและโบราณวัตถุที่อยู่ในหลุมถูกขุดแต่งให้ลอยตัว และมีที่ฝังจมอยู่ในดินอีกจำนวนหนึ่ง สภาพโครงกระดูกที่ถูกขุดแต่งส่วนใหญ่อยู่ในตำแหน่งเดิมโดยเฉพาะกระดูกที่โผล่พ้นผิวดินไม่มาก แต่ก็มีกระดูกที่ถูกขุดจนลอยตัวเคลื่อนไปจากตำแหน่งเดิม เฉพาะกระดูกมือและเท้า ซึ่งเป็นกระดูกชิ้นเล็กๆถูกเคลื่อนย้ายเปลี่ยนตำแหน่ง และหายไปเป็นจำนวนมาก
- 2.3 การอนุรักษ์หลุมโครงกระดูก และโบราณวัตถุที่ชาวบ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านโป่งมะนาวดำเนินการไปแล้ว คือการตั้งเต็นท์ผ้าใบและสร้างหลังคามุงสังกะสีเก๋ๆคลุมหลุมโครงกระดูกป้องกันแดดและฝนไว้เป็นการชั่วคราว และทำรั้วสังกะสีล้อมรอบปากหลุมป้องกันคนลงไปหลุม
- 2.4 การจัดการโบราณวัตถุที่ผู้ลักลอบขุดทิ้งไว้ คณะกรรมการหมู่บ้านได้เก็บรวบรวมชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ และโบราณวัตถุต่างๆไปเก็บรักษาและจัดแสดงไว้ ณ ชั้นล่างของศาลาการเปรียญวัดบ้านโป่งมะนาว ยังไม่มีการจัดหมวดหมู่ ยังไม่มีการจัดทำทะเบียนและคำอธิบายวัตถุ
- 2.5 องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม โดยความเห็นพ้องต้องกันของคณะกรรมการทุกหมู่บ้านและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลพิจารณาเห็นว่าแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุดังกล่าวมีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีของชาติ และจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาของท้องถิ่นตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติปฏิรูปการศึกษา จึงมีความประสงค์จะจัดทำพิพิธภัณฑ์หลุมเปิดและพิพิธภัณฑ์จัดแสดงโบราณวัตถุ และจะขอให้กรมศิลปากร และมหาวิทยาลัยศิลปากรส่งนักวิชาการ นักโบราณคดี นักศึกษามาทำการขุดค้นขยายหลุมและตกแต่งให้สวยงาม และทำการอนุรักษ์ให้คงสภาพ จัดสร้างหลังคาคลุมหลุมเป็นการถาวร และปรับปรุงชั้นล่างของศาลาการเปรียญวัดบ้านโป่งมะนาวเป็นพิพิธภัณฑ์จัดแสดงโบราณวัตถุ

3. การจัดการแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุในชั้นดิน

คณะกรรมการหมู่บ้านโป่งมะนาว ได้ประสานงานขอความร่วมมือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ และสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3 พระนครศรีอยุธยาส่งภัณฑารักษ์และนักโบราณคดีไปตรวจสอบแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุแล้ว นอกจากนี้ยังเสนอโครงการพิพิธภัณฑท์หลุมโครงกระดูกโบราณเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนเพื่อสังคม (SIF) จังหวัดลพบุรี และสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จังหวัดลพบุรี ในการจัดกิจกรรม 3 กิจกรรมคือ (1) การฝึกอบรมผู้นำชุมชนและเยาวชน เรื่องการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีและสิ่งแวดล้อม ดำเนินการไปแล้วเมื่อวันที่ 8-9 กรกฎาคม พ.ศ. 2543 ผู้เข้ารับการอบรม 100 คน และมีการเดินทางไปทัศนศึกษาดูงานที่แหล่งโบราณคดีบ้านธารปราสาท จังหวัดนครราชสีมา (2) กิจกรรมสร้างโรงเรียนคลุมหลุมโครงกระดูกโบราณ 1 หลุม และ (3) กิจกรรมการเรียนรู้กระบวนการทำงานทางโบราณคดีและชุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาวเพื่อจัดทำพิพิธภัณฑท์หลุมเปิด ซึ่งในกิจกรรม (2) และ (3) นั้น ยังไม่ได้เริ่มดำเนินการ

4. เหตุผลและความจำเป็น

4.1 แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว เป็นแหล่งฝังศพของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย อายุประมาณ 2,500 - 3,500 ปีมาแล้ว ซึ่งแหล่งโบราณคดีลักษณะเช่นนี้พบมากมายในพื้นที่จังหวัดลพบุรี และในเขตลุ่มแม่น้ำป่าสัก ส่วนมากถูกลักลอบขุดทำลายเพื่อหาโบราณวัตถุเอาไปขาย นับวันแหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดลพบุรีจะถูกทำลายมากขึ้น และมีอัตราการทำลายเร็วยิ่งขึ้น โดยที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องไม่สามารถป้องกัน และไม่ได้ดำเนินการใดๆที่จะรักษาหรืออนุรักษ์เอาไว้ได้

- 4.2 การที่ชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้านโป่งมะนาว องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม วัดบ้านโป่งมะนาว ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี ชมรมอนุรักษ์โบราณสถานจังหวัดลพบุรี กองทุนเพื่อสังคม (SIF) มีความต้องการที่จะจัดการและอนุรักษ์หลุมโครงกระดูก และโบราณวัตถุ ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ชุมชน ซึ่งเห็นว่าชาวบ้านมีความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และทรัพยากรทางวัฒนธรรม ที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน และเห็นว่าสามารถนำมาพัฒนาให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา เศรษฐกิจและการท่องเที่ยวได้เป็นนิมิตหมายที่ดีต่อการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของชาติ เป็นแนวทางที่สอดคล้องกับความในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 46 ที่ว่า “บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิ์อนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญา ศิลปะ หรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น”
- 4.3 คณะกรรมการหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนรามมีความเห็นว่าในเรื่องการจัดการแหล่งโบราณคดีและโบราณวัตถุในรูปแบบพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นเรื่องที่ต้องดำเนินการไปตามหลักวิชาการ จึงควรจะต้องได้รับการแนะนำและช่วยเหลือจากนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญทางโบราณคดี การอนุรักษ์ และการจัดการพิพิธภัณฑ์หลุมขุดค้นทางโบราณคดี และจะต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ด้วย ซึ่งในขั้นนี้แม้ว่าชาวบ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านจะได้รับการอบรมและผ่านการดูงานขั้นต้นมาแล้ว แต่ก็ยังมีความรู้ด้านวิชาการขุดค้นทางโบราณคดี การจำแนกแยกประเภทโครงกระดูก การจำแนกแยกประเภทโบราณวัตถุ และการแปลความข้อมูลทางโบราณคดี รวมไปถึงการอนุรักษ์และจัดการโบราณวัตถุและการดูแลพิพิธภัณฑที่ไม่เพียงพอ

4.4 ในกิจกรรมการจัดการฝึกอบรมเยาวชนและผู้นำชุมชน เรื่อง การอนุรักษ์แหล่งโบราณคดี และสิ่งแวดล้อม เป็นการอบรมให้ความรู้เชิงบรรยายและดูงานเพียง 2 วัน ยังไม่สามารถทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความเข้าใจ หรือเกิดทักษะในการอนุรักษ์และการจัดการแหล่งโบราณคดี โบราณวัตถุ และสิ่งแวดล้อมได้ดีพอ และยังไม่สามารถดำเนินการจัดทำพิพิธภัณฑ์หลุมเปิดได้ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยซุนราม และคณะกรรมการทุกหมู่บ้านจึงกำหนดให้มีโครงการจัดกิจกรรม การฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ (workshop) ในการเรียนรู้ขั้นตอนและกระบวนการทำงานทางโบราณคดี และการจัดการโบราณวัตถุเบื้องต้น ที่เน้นการเรียนรู้ด้วยการกระทำ เป็นการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการ นักอนุรักษ์ กับชาวบ้าน เยาวชน และผู้นำชุมชน โดยทำกิจกรรมการขุดค้นศึกษาวิจัยทางโบราณคดี ขุดขยายและตกแต่งหลุมโครงกระดูกเดิม จัดทำบัญชีจำแนกแยกประเภทชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์และโบราณวัตถุที่เก็บรวบรวมไว้จำนวนมาก โดยมีนักโบราณคดีผู้เชี่ยวชาญการขุดค้นและศึกษาวิจัยจากกรมศิลปากร หรือสถาบันการศึกษาที่มีการเรียนการสอนวิชาโบราณคดี หรือศึกษาค้นคว้าทางโบราณคดี และการจัดทำระบบพิพิธภัณฑ์มาเป็นวิทยากรให้ความรู้ ร่วมปฏิบัติงานในภาคสนาม และฝึกทักษะการขุดค้นและการศึกษาวิจัยทางโบราณคดีเบื้องต้นให้กับผู้นำชาวบ้าน เยาวชน และอาสาสมัครท้องถิ่นที่เข้ารับการอบรม เป็นการปฏิบัติงานขุดค้นตามกระบวนการทางวิชาการโบราณคดีที่เป็นสากล ผู้เข้ารับการอบรมและชาวบ้านจะได้มีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานจริง ได้ลงมือทำงานด้วยตัวเอง ซึ่งจะได้รับทั้งความรู้ ความเข้าใจ และเกิดทักษะอย่างแท้จริง ในขณะเดียวกันก็จะเกิดองค์ความรู้ทางโบราณคดีจากการขุดค้นด้วย โดยจะได้ข้อมูลที่เป็นระบบทางวิชาการ ได้องค์ความรู้ที่ถูกต้องจากการทำงานร่วมกัน และได้รายงานการศึกษาวิจัยที่ช่วยยืนยันเรื่องราวของโครงกระดูกและโบราณวัตถุที่พบในการขุดค้น

ประการสำคัญที่สุดจะทำให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความสามารถในการดูแล จัดการ อนุรักษ์ ปกป้องคุ้มครองแหล่งโบราณคดี นำชม และเป็นมัคคุเทศก์ประจำหมู่บ้านต่อไปได้เป็นอย่างดี

- 4.5 เนื่องจากแหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานหุลุมซุดคั้นที่วัดบ้านโป่งมะนาว อยู่ไม่ไกลจากเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ จึงเป็นแหล่งทัศนศึกษา และแหล่งท่องเที่ยว มีนักเรียน นักศึกษา และนักท่องเที่ยว เดินทางไปเยี่ยมชมทุกวัน โดยเฉพาะในวันหยุดสุดสัปดาห์และวันหยุดนักขัตฤกษ์อื่น ๆ มีผู้เข้าไปเยี่ยมชมจำนวนมาก ประกอบกับมีสื่อมวลชนได้เผยแพร่ข้อมูลและความเคลื่อนไหวออกสู่สาธารณะตลอดเวลา ทำให้แหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานหุลุมซุดคั้นบ้านโป่งมะนาวเป็นที่รู้จักทั่วไป
- 4.6 องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม และคณะกรรมการหมู่บ้านในตำบลห้วยขุนรามทราบ และตระหนักดีว่าการจัดการหุลุมซุดคั้นที่มีโครงกระดูกมนุษย์และโบราณวัตถุจริงในรูปแบบพิพิธภัณฑสถานหุลุมซุดคั้นในพื้นที่ประเทศไทยนั้นเป็นเรื่องที่ดูแลรักษายาก เพราะสภาพภูมิอากาศที่ร้อนชื้น โดยเฉพาะมีปัญหาเรื่องความชื้นในดินและปัญหาเรื่องน้ำใต้ดินมาก โครงกระดูกและโบราณวัตถุที่มีสภาพเปราะบาง และเก่าแก่ที่ขุดแต่งคงไว้ในที่เดิมในหุลุมซุดคั้นอาจจะเกิดความเสื่อมสภาพเสียหายได้ง่ายในระยะเวลาไม่นาน (3-5 ปี) การจัดทำเป็นพิพิธภัณฑสถานหุลุมซุดคั้นแบบถาวรเพื่อเป็นแหล่งทัศนศึกษาและแหล่งท่องเที่ยวจะต้องมีการเตรียมการในการอนุรักษ์โครงกระดูกโบราณวัตถุและผนังดินให้มีความแข็งแรงทนทานต่อความร้อน ความชื้น และสภาวะแห้งสลับเปียกของดินด้วย จะต้องเตรียมแผนงานจัดทำแบบพิมพ์จำลองโครงกระดูกและโบราณวัตถุจัดแสดงแทนของจริงในหุลุมไว้ด้วย ซึ่งเรื่องนี้องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม และคณะทำงานฯ ยังไม่มีความรู้และทักษะในการดำเนินงาน จำเป็นต้องขอความร่วมมือและการสนับสนุนจากหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญในการอนุรักษ์ด้วย

- 4.7 ด้วยเหตุผลและความจำเป็นดังกล่าวข้างต้น องค์การบริหารส่วนตำบล ห้วยขุนราม คณะกรรมการหมู่บ้านทุกหมู่ในตำบลห้วยขุนราม คณะกรรมการวัดบ้านโป่งมะนาว และชาวบ้านในตำบลห้วยขุนราม จึงมีความเห็นเป็นเอกฉันท์ในการดำเนินงานตามโครงการพิพิธภัณฑ์ เปิดบ้านโป่งมะนาว เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรทางโบราณคดีและ ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น และมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้คงอยู่ สืบไป นอกจากนี้ยังเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตำบล ห้วยขุนรามในด้านการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในท้องถิ่น และ จะสามารถช่วยลดภาระหน่วยงานของรัฐโดยเฉพาะกรมศิลปากรในการ ดูแลแหล่งโบราณคดีสำคัญๆลงได้อีกส่วนหนึ่ง
5. วัตถุประสงค์ของโครงการฯ
- 5.1 เพื่อแก้ไขปัญหาการเสื่อมสภาพของโครงการดูและโบราณวัตถุที่อยู่ใน หลุมที่เกิดจากการลักลอบขุดของผู้ค้าโบราณวัตถุ
- 5.2 เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านในตำบลห้วยขุนรามในเรื่อง กระบวนการศึกษาวิจัยทางโบราณคดี
- 5.3 เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านในตำบลห้วยขุนรามได้มีความรู้ความเข้าใจและ ตระหนักในคุณค่าของแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน
- 5.4 เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยใช้กระบวนการทำงานทางด้าน การอนุรักษ์หลักฐานทางโบราณคดีผ่านกระบวนการเรียนรู้ด้วยการ ลงมือทำด้วยตนเอง
- 5.5 เพื่อจัดทำพิพิธภัณฑ์หลุมขุดค้นทางโบราณคดี และพิพิธภัณฑ์จัดแสดง โบราณวัตถุของชุมชนตำบลห้วยขุนราม สำหรับใช้เป็นสถานที่ ทัศนศึกษา และเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
- 5.6 เพื่อส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรทาง โบราณคดีและประวัติศาสตร์ในท้องถิ่น และเป็นการลดภาระหน่วยงาน ของรัฐในการดูแลป้องกันแหล่งโบราณคดีถูกบุกรุกทำลายอีกทางหนึ่ง

6. กิจกรรมที่จะดำเนินการ
 - 6.1 การขุดค้นศึกษาทางโบราณคดี ขุดแต่งหลุม และขยายพื้นที่หลุมเดิมที่ถูกลักลอบขุด (มีโครงกระดูกและโบราณวัตถุติดที่) ขนาดพื้นที่ทำงาน 25 ตารางเมตร โดยขุดแต่งโครงกระดูกและโบราณวัตถุให้อยู่ติดที่
 - 6.2 อนุรักษ์โครงกระดูก โบราณวัตถุ และสภาพหลุมขุดค้นทั้งหลุมเดิมและที่ขุดขยายใหม่ให้แข็งแรง
 - 6.3 จัดทำข้อมูล และจัดแสดงหลุมขุดค้นให้เป็นพิพิธภัณฑ์เปิด
 - 6.4 จำแนกประเภท จัดทำบัญชี จัดทำคำอธิบาย และจัดแสดงโบราณวัตถุที่เก็บรวบรวมไว้ที่วัดบ้านโป่งมะนาว ประมาณ 500 รายการ
 - 6.5 ฝึกอบรมกระบวนการการทำงานโบราณคดีสนาม และการจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนให้ชาวบ้าน และอาสาสมัคร จำนวน 50 คน
 - 6.6 สร้างอาคารคลุมหลุมขุดค้นและโครงกระดูก 1 หลัง (ขนาดและรูปลักษณะจะกำหนดแบบภายหลังจากการขุดค้นเสร็จสิ้นลงแล้ว)
7. วิธีการดำเนินงาน

เป็นการดำเนินงานร่วมกันระหว่างชาวบ้าน พระสงฆ์ อาสาสมัครท้องถิ่นและนักวิชาการด้านโบราณคดี และผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดพิพิธภัณฑ์
8. ระยะเวลาดำเนินการ

ระหว่างเดือนกรกฎาคม-เดือนธันวาคม พ.ศ. 2543

 - เดือนกรกฎาคม ประสานงานขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ
 - เดือนสิงหาคม จัดเตรียมอุปกรณ์ จัดซื้อวัสดุ สร้างหลังคาชั่วคราวคลุมพื้นที่ทำงาน
 - เดือนกันยายน ประชุมคณะทำงานจัดเตรียมการขุดค้นศึกษา

- เดือนตุลาคม ชุดค้นคว้า จัดทำพิพิธภัณฑ
- เดือนพฤศจิกายน ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูล และโบราณวัตถุ เขียนรายงาน
- เดือนธันวาคม จัดพิมพ์รายงานการดำเนินงาน และพิธีเปิด พิพิธภัณฑฯ

9. ผู้รับผิดชอบโครงการ

- คณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยขุนราม
- คณะกรรมการหมู่บ้านทุกหมู่บ้านในตำบลห้วยขุนราม
- คณะกรรมการวัดบ้านโป่งมะนาว

10. หน่วยงาน องค์กร และผู้สนับสนุน

- กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม (SIF)
- กรมศิลปากร
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
- จังหวัดลพบุรี
- สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (จังหวัดลพบุรี)
- สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
- สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 3 พระนครศรีอยุธยา
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์ กรมศิลปากร
- ชมรมอนุรักษ์โบราณสถานจังหวัดลพบุรี
- ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
- กองทุนสิ่งแวดล้อมวัฒนธรรม สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย
- ศูนย์ภูมิภาคโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ (SPAFA)

สถาบันพระปกเกล้า

- ภาควิชาการพัฒนารัฐธรรมนูญ คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์
- สถาบันราชภัฏเทพสตรี จังหวัดลพบุรี
- สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

11. งบประมาณดำเนินการ

- 11.1 ปัจจุบันกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคมได้อนุมัติงบประมาณเพื่อการก่อสร้างหลังคาคลุมหลุมโครงกระดูกเดิม และเพื่อการจัดการฝึกอบรมชาวบ้านในกระบวนการชุดค้นศึกษาและอนุรักษ์ทางโบราณคดี เป็นเงินประมาณ 50,000 บาท ซึ่งถือเป็นทุนฐานที่เป็นตัวเงินของชุมชน นอกจากนี้ยังมีทุนแรงงานและวัสดุอุปกรณ์ที่ชุมชนจะนำมาใช้ในการดำเนินงานอีกส่วนหนึ่ง
- 11.2 คณะกรรมการดำเนินงานตามโครงการฯ จะขอรับการสนับสนุนเป็นเงินงบประมาณ หรือ ผู้เชี่ยวชาญ หรือวัสดุอุปกรณ์จากหน่วยงานองค์กร และผู้สนับสนุนในข้อ 10. ตามความจำเป็นต่อไป

12. ความคาดหวังจากโครงการฯ

- 12.1 ชาวบ้านได้เรียนรู้ด้วยการลงมือทำ ได้ทำงานวิจัยตามกระบวนการทางวิชาการที่ถูกต้องด้วยตนเอง เป็นการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการที่จะได้ความรู้ ความเข้าใจ และเกิดทักษะที่แท้จริง
- 12.2 หลุมชุดค้น โครงกระดูก และโบราณวัตถุได้รับการจัดการ ศึกษา และแปลความทางโบราณคดีที่ถูกต้อง เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์สำหรับงานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น และประวัติศาสตร์ของชาติ
- 12.3 ท้องถิ่นและหมู่บ้านจะได้รายงานการศึกษาวิจัยที่เกิดจากการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับชาวบ้านจะมีการพิมพ์รายงานเผยแพร่ออกไปในวงกว้าง ชุมชนสามารถลงทุนจัดพิมพ์รายงานทางวิชาการ

เป็นหนังสือนำชมพิพิธภัณฑ์ หลุมขุดค้น และสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน
ได้อีกทางหนึ่ง

- 12.4 ชาวบ้านที่เข้ารับการฝึกอบรมสามารถเป็นมัคคุเทศก์นำชมพิพิธภัณฑ์
หลุมขุดค้น และจัดการดูแลรักษาได้ด้วยตัวเอง และสามารถสลับ
สับเปลี่ยนกันทำหน้าที่ได้ตลอดไปโดยไม่ต้องมีนักวิชาการอยู่ประจำ
- 12.5 ความสำเร็จตามแนวทางการดำเนินงานในกิจกรรมที่เสนอแนะจะเป็น
โครงการนำร่องที่จะเป็นตัวช่วยให้หมู่บ้านอื่นๆ ในจังหวัดลพบุรี หรือ
จังหวัดอื่นๆ ที่มีแหล่งโบราณคดีเข้ามาดูงาน และนำไปทำในหมู่บ้าน
ของตนเอง ซึ่งจะเป็นการขยายแนวร่วมในการจัดการและอนุรักษ์
ทรัพยากรทางโบราณคดีในระดับท้องถิ่น เป็นการป้องกันและลด
ปัญหาการลักลอบขุดทำลายมรดกทางวัฒนธรรมและหลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์โบราณคดีของมนุษยชาติได้เป็นอย่างดี และเป็นการ
สนองตอบต่อเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ที่มุ่ง
ให้ชาวบ้านในท้องถิ่นได้มีโอกาสจัดการทรัพยากรต่างๆ ในท้องถิ่น
ด้วยตัวเอง และเป็นการเสริมสร้างความรักและความภาคภูมิใจใน
ท้องถิ่นของชาวบ้าน ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนเกิดความ
เข้มแข็งในที่สุด

กรณีที่ 2

การจัดการพิพิธภัณฑ์
กลางแจ้งเรือเสม็ดงาม
ต. หนองบัว อ. เมือง
จ. จันทบุรี

แหล่งโบราณคดีเรือสำเภาเสม็ดงาม เป็นแหล่งโบราณคดีใต้น้ำที่อยู่ในระดับน้ำตื้น ตั้งอยู่ในพื้นที่ชาวบ้านเรียกว่า “อู่ต่อเรือพระเจ้าตาก” ที่บ้านเกาะเสม็ดงาม หมู่ที่ 10 ตำบลหนองบัว อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี สภาพแหล่งโบราณคดีเป็นซากเรือสำเภาถูกทิ้งอยู่ในอู่ซ่อมเรือที่ริมคลองอ่าวขุนไชย (แม่น้ำจันทบุรี) ห่างจากปากแม่น้ำจันทบุรีที่แหลมสิงห์ลึกเข้ามาประมาณ 6 กิโลเมตร สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปเดิมเป็นป่าชายเลน พื้นที่แหล่งโบราณคดีเดิมเป็นของนายเฉลียว บรรเทาวงษ์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งยกที่ดินรวมประมาณ 10 ไร่ให้กับจังหวัดจันทบุรีเพื่อพัฒนาเป็นสถานที่ทางประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยว

โครงการโบราณคดีใต้น้ำ กรมศิลปากรดำเนินการขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีเรือสำเภาเสม็ดงามในปี พ.ศ. 2525 และ พ.ศ. 2532 พบว่าซากเรือลำนี้เป็นเรือสำเภาท้ายตัด ขนาดกว้างประมาณ 7-8 เมตร ยาวประมาณ 24 เมตร เป็นเรือสำเภาขนาดเล็ก มีเสาใบ 3 เสา ใช้หางเสือแบบติดตั้งที่กลางท้ายไม้เปลือกเรือเป็นไม้เนื้ออ่อนในตระกูลไม้สน สันนิษฐานว่าเป็นเรือที่ต่อมาจากจีน มีรูปร่างลักษณะคล้ายกับเรือสำเภาแบบฟูเจี้ยน

เรือสำเภาลำนี้ถูกนำขึ้นคานซ่อมในอู่แห้ง แต่อาจจะมีสภาพชำรุดเกินกว่าจะซ่อมได้สำเร็จ หรือเจ้าของมีเวลาซ่อมไม่พอ จึงละทิ้งเรือลำนี้ไว้ในอู่ซ่อม ซึ่งพิจารณาจากหลักฐานเศษเครื่องถ้วยชามจีนแบบชิวเถาที่คุณภาพไม่ค่อยดีนักที่พบมากในบริเวณอู่ซ่อมเรือ สันนิษฐานว่าเรือสำเภาลำนี้ถูกนำขึ้นซ่อมเมื่อราวต้นพุทธศตวรรษที่ 24 หรือ พ.ศ. 2300 เศษ

ชาวบ้านเกาะเสม็ดงาม และชาวเมืองจันทบุรีเล่าสืบต่อกันมาว่าบริเวณที่ขุดพบซากเรือสำเภาโบราณลำนี้เป็นอู่ต่อเรือของพระเจ้าตากเมื่อคราวที่พระองค์ไปรวบรวมไพร่พลและเตรียมกองทัพเรือเพื่อยกไปขับไล่กองทัพพม่าที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2310 ซึ่งเมื่อพิจารณาจากสภาพเรือที่ถูกทิ้งไว้โดยที่ซ่อมไม่เสร็จทั้งๆ ที่สภาพยังค่อนข้างดี และโบราณวัตถุที่พบมีอายุอยู่ในช่วงเวลาเดียวกับยุคสมัยการกู้ชาติของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ก็น่าเชื่อได้ว่าอาจจะเป็นเรือสำเภาลำหนึ่งที่พระองค์โปรดให้ซ่อมดัดแปลงเป็นเรือสำหรับกองทัพเรือ แต่ซ่อมไม่เสร็จทันเวลายกทัพ จึงทิ้งไว้และไม่มีใครเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรือลำนี้อีกเลย (สายันต์ ไพรชาญจิตร์ 2533)

ภายหลังการขุดค้นศึกษาในปี พ.ศ. 2532 ซากเรือสำเภาเสม็ดงามไม่ได้ถูกนำขึ้นไปสงวนรักษาในห้องปฏิบัติการ แต่ทำการรักษาสภาพโดยปล่อยให้อยู่ในที่เดิมและมีการทำคันดินล้อมรอบปล่อยให้จากแม่น้ำเข้าท่วมซากเรือไว้ ซึ่งเป็นวิธีการอนุรักษ์ซากเรือตามสภาพธรรมชาติ ซึ่งต่อมาเรื่องราวของซากเรือสำเภาเสม็ดงามได้เผยแพร่ออกไปสู่สาธารณะมากขึ้น จึงมีผู้สนใจเดินทางไปเที่ยวชม และสักการะศาลพระเจ้าตากสินในบริเวณเดียวกันเป็นจำนวนมาก

ด้วยเหตุที่แหล่งเรือสำเภาเสม็ดงามมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ และมีศักยภาพทางด้านการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว คณะกรรมการหมู่บ้านเกาะเสม็ดงามจึงได้ประสานงานขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ในเบื้องต้นได้รับงบประมาณจากจังหวัดจันทบุรีสำหรับการสร้างเขื่อนกั้นน้ำเพื่ออนุรักษ์ซากเรือ ได้รับการสนับสนุนจากกรมเจ้าท่าดำเนินการดูแลรักษาที่ปรับพื้นที่ให้แน่นเพื่อสร้างแนวตลิ่ง

ปี พ.ศ. 2535 ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกรมแรงงานในการสร้างอาคารอาคารสองหลังในบริเวณใกล้แหล่งเรือเสม็ดงามเพื่อเป็นศูนย์พัฒนาอาชีพด้านการสร้างเรือจำลอง มีการพัฒนาภูมิทัศน์พื้นที่โดยการปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่น จากนั้นกรมประมงก็สร้างสะพานทอดออกไปยังริมทะเลเพื่อเป็นที่พักผ่อนของประชาชน ซึ่งการพัฒนาพื้นที่บริเวณโบราณคดีเรือสำเภาเสม็ดงามเกิดจากความมานะพยายามในการประสานงานและร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านเกาะเสม็ดงามที่ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาหลายปี แต่ในการจัดการก็ยังไม่ได้เข้าไปพัฒนาซากเรือสำเภาให้เป็นพิพิธภัณฑ์ เนื่องจากเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับด้านวิชาการและการอนุรักษ์ทรัพยากรทางโบราณคดีที่จะต้องได้รับอนุญาตจากกรมศิลปากร และที่สำคัญต้องใช้งบประมาณในการก่อสร้างอาคารเป็นจำนวนมาก ลำพังคณะกรรมการหมู่บ้านคงไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยตัวเอง

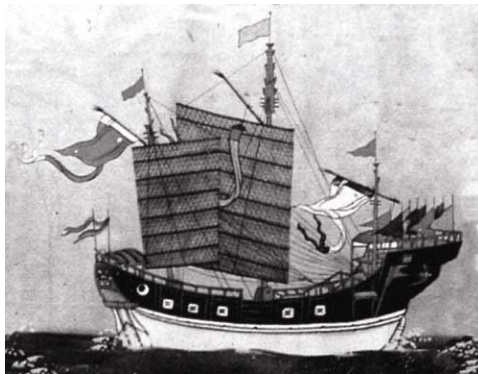
ในขั้นตอนการพัฒนาอาคารพิพิธภัณฑ์เรือเสม็ดงามนี้ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองบัวได้เข้ามามีส่วนร่วมเป็นมีบทบาทสำคัญในการจัดทำโครงการของงบประมาณ และประสานขอให้กรมศิลปากรออกแบบอาคารพิพิธภัณฑ์คลุมซากเรือเสม็ดงามให้ และเมื่อได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นเงิน 5 ล้านบาทเศษ และได้รับความเห็นชอบจากกรมศิลปากรแล้วจึงมีการก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์เป็นอาคารโปร่งหลังคาโค้งคลุมบ่อน้ำที่มีซากเรือสำเภาเสม็ดงามแช่จมอยู่น้ำอยู่ และสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ทรงไทยยกพื้นสูงอีกหลังหนึ่งอยู่ข้าง ๆ อาคารคลุมซากเรือสำหรับเป็นที่จัดแสดงนิทรรศการ โดยมีเจ้าหน้าที่จากกลุ่มงานโบราณคดีได้นำ กรมศิลปากร เข้าไปช่วยจัดแสดงนิทรรศการในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งชุมชนและองค์การบริหารส่วนตำบลหนองบัวได้ทำพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์เรือสำเภาเสม็ดงามอย่างเป็นทางการเมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2547 (ยุวดี มณีกุล 2547)

ปัจจุบันคณะกรรมการหมู่บ้านเกาะเสม็ดงามทั้งหมดที่ 10 และหมู่ที่ 11 ช่วยกันดูแลจัดการพิพิธภัณฑ์ฯ ทั้งปรับปรุงสภาพพื้นที่ ทำความสะอาด

พัฒนาเป็นศูนย์กลางทำกิจกรรมของชุมชน ให้คำแนะนำและข้อมูลแก่ผู้มาเยี่ยมชม และกำลังช่วยกันวางแผนพัฒนาพื้นที่พิพิธภัณฑ์ในระยะยาว โดยวางแผนการเตรียมจัดการอบรมมัคคุเทศก์และเตรียมคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามารับผิดชอบงานจัดการพิพิธภัณฑ์ต่อจากกลุ่มผู้อาวุโส และเริ่มคิดหาแนวทางในการทำโครงการกู้ซากเรือสำเภาเอาขึ้นมาทำการอนุรักษ์และจัดแสดงบนบก ก่อนที่โครงสร้างไม้เรือจะผุสลายจนไม่สามารถกู้เอื้อมรักษาสภาพได้

ในกรณีการจัดการพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งเรือสำเภาเสม็ดงาม จะเห็นว่ากลุ่มแกนหลักในการบริหารจัดการแหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ คือ คณะกรรมการหมู่บ้าน และคนในชุมชนต่างๆของตำบลหนองบัว ไม่ใช่องค์การบริหารส่วนตำบลหนองบัวโดยตรง แต่องค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งมีผู้บริหารและสมาชิกสภามาจากราษฎรในตำบลหนองบัวที่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของแหล่งโบราณคดีซากเรือสำเภาเสม็ดงามร่วมกัน จึงรับเป็นภาระในการแสวงหางบประมาณ (5 ล้านบาท) ประสานงานในการขอการสนับสนุนการออกแบบอาคารและความช่วยเหลือด้านวิชาการจากกรมศิลปากร และยังทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานและอำนวยความสะดวกในการระดมความคิดวางแผนการจัดการแหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ในระยะยาว ซึ่งผลการทำงานร่วมกันระหว่างคณะกรรมการหมู่บ้านต่างๆในตำบลหนองบัว และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองบัวในกรณีนี้ ได้ชี้ให้เห็นว่าชุมชนท้องถิ่นสามารถจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีความสำคัญระดับชาติได้ในรูปแบบ “ประชารัฐร่วมใจจัดการร่วมกัน” และองค์การบริหารส่วนตำบลหนองบัวก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องเข้าไปเป็นเจ้าของ เจ้าภาพ หรือผู้บริหารจัดการพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งเรือสำเภาเสม็ดงามเสียเองทั้งหมด เพียงแต่ทำหน้าที่ผู้ประสานงาน สนับสนุนงบประมาณ และอำนวยความสะดวกในการจัดการให้ราษฎรในพื้นที่สามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการให้มากที่สุดก็สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งโบราณคดีในการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาพบน :สภาพของซากเรือสำเภา
เสมีตงามที่ถูกทิ้งร้างอยู่ในอู่ซ่อม
เรือตั้งแต่ราว พ.ศ. 2310
ชาวบ้านพบซากเรือโดยบังเอิญ
และแจ้งให้โครงการโบราณคดี
ใต้น้ำ กรมศิลปากรไปดำเนินการ
ขุดค้นศึกษา เมื่อ พ.ศ. 2525

ภาพล่าง : รูปวาดเรือสำเภาจีน

อาคารพิพิธภัณฑ์คลุมแหล่งโบราณคดีที่มีซากเรือสำเภาสมัยดงาม และสภาพพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาจากป่าชายเลนที่มีแต่หล่มโคลน กลายเป็นศูนย์รวมด้านกิจกรรมชุมชนท้องถิ่นของตำบลหนองบัว และเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดีของจังหวัดจันทบุรี โดยการริเริ่มของชุมชนท้องถิ่นและการหนุนช่วยของภาคราชการ และการเข้าไปรับผิดชอบอย่างต่อเนื่องขององค์การบริหารส่วนตำบลหนองบัว นับว่าเป็นความสำเร็จที่น่าชื่นชมอย่างยิ่งของการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีคุณค่าในระดับชาติแบบ “ประชาร่วมรัฐจัดการร่วมกัน” ซึ่งปัจจุบันชุมชนท้องถิ่นและองค์การบริหารส่วนตำบลหนองบัวก็ยังเต็มใจในการเข้าไปดูแลจัดการแหล่งโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ แม้ว่าจะไม่ได้รับการถ่ายโอนภารกิจอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานภาครัฐที่มีความเชี่ยวชาญและมีอำนาจตามกฎหมายอย่างกรมศิลปากรก็ตาม กรณีศึกษาชิ้นนี้ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถริเริ่มสร้างสรรค์กิจกรรมในการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตนเองได้

กรณีศึกษาที่ 3

การจัดการแหล่ง

โบราณคดีดอยภูซาง

ต.นาซาว อ.เมืองน่าน

จ.น่าน

แหล่งโบราณคดีดอยภูซางเป็นภูเขาใหญ่วางตัวตามแนวเหนือ-ใต้ ประกอบด้วยยอดเขาสูง ๆ ต่ำ ๆ หลายยอด มีชื่อเรียกต่างกันไป เช่น ดอยป่าตึง อยู่ทางด้านทิศเหนือใกล้บ้านก้อด และดอยภูซางทางด้านทิศใต้ใกล้กับบ้านสะไ่มย์ ในท้องที่ต.นาซาว อ.เมืองน่าน จ.น่าน พื้นที่ดอยภูซางมีความกว้างตามแนวตะวันออก-ตะวันตกประมาณ 1,300 เมตร ความยาวตามแนวเหนือใต้ประมาณ 4,200 เมตร ยอดสูงสุดทางด้านทิศใต้อยู่สูงจากพื้นที่ราบโดยรอบประมาณ 100-120 เมตร

ที่ดอยภูซางมีหินวัตถุประเภทหินควอร์ตไซต์เนื้อละเอียด และหินแก้วภูเขาไฟสีดำ หินบะซอลต์เนื้อละเอียดสีดำ หินโดอะเบสสีเขียวอยู่มากมายทั้งตามที่ลาดเชิงเขาจนถึงยอดเขา โดยในพื้นที่ทางตอนเหนือมีหินวัตถุติดตั้งกล่าวเป็นจำนวนมากตามที่ลาดเชิงเขา ในขณะที่พื้นที่ทางตอนใต้มีหินวัตถุชนิดตั้งกล่าวบนยอดเขาเป็นจำนวนมาก ตามที่ลาดไหล่เขาและบนยอดเขาหลายแห่งพบหินบะซอลต์และหินภูเขาไฟชนิดต่างๆมากมาย ซึ่งเป็นเครื่องยืนยันว่าดอยภูซางมีหินโครงสร้างที่กำเนิดจากภูเขาไฟหรือกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับภูเขาไฟ

ดอยภูเขา เป็นภูเขาที่มีหินภูเขาไฟเนื้อดีเหมาะสำหรับการทำเครื่องมือหิน มีหลักฐานการ
 กะเทาะผลิตเครื่องมือหินของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์เมื่อราว 4,000-8,000 ปีมาแล้ว ปรากฏ
 อยู่ทั่วทั้งภูเขาสูงนี้ เรียกได้ว่าเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องมือหินที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย

เครื่องมือหินรูปแบบต่างๆที่พบใน
 แหล่งโบราณคดีดอยภูเขา มีทั้ง
 เครื่องมือหินขัด เครื่องมือหิน
 กรวดกะเทาะแบบลับตัด และ
 เครื่องมือหินรูปขวาน และ เสียม

ลักษณะแหล่งโบราณคดีบนดอยภูซาง ตามพื้นผิวดินมีแกนหิน สะเก็ดหิน และเครื่องมือหินที่ชำรุดแตกหักที่เกิดจากการบวกรผลิตเครื่องมือหินถูกทิ้งทับถมอยู่หลานร้อยล้านชิ้นทั่วพื้นที่เกือบ 1,500 ไร่ (ภาพถ่ายเมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2546)

พืชพรรณบนดอยภูซางโดยทั่วไปเป็นป่าแดงแล้ง มีต้นไม้ประเภทไม้แดง เต็ง(แฉะ) ตึง รัง พลวง เที่ยง รัก ชาง ผักหวาน ส้าน มะตั้น มะกั่ง มะปิ่น (มะตุม) โป่งเป็ง มะขี้กา ขมิ้นนกก หนาดป่า หนามจี้ จั้มคา จี้จ้อ ฯลฯ บนผิวดินก็มีหวายชนิดต่างๆ กล้วยไม้ดิน เห็ด และพืชกินได้ตามฤดูกาลต่างๆมากมาย

ในหน้าแล้งประมาณเดือนมกราคมถึงเดือนพฤษภาคม สภาพป่าบนดอยภูซางค่อนข้างโปร่ง บนผิวดินไม่มีหญ้าและพืชผิวดินปกคลุมเนื่องจากถูกไฟไหม้หมดทำให้สามารถมองเห็นหลักฐานและร่องรอยการผลิตเครื่องมือหินถูกทั้งที่ทับถมอยู่มากมายหลายร้อยล้านหรืออาจจะพันล้านชิ้น

หลักฐานทางโบราณคดีที่ดอยภูซางมีลักษณะคล้ายๆกับที่พบบนเขาหินแก้ว เขาชมพู ดอยปู่แก้วและดอยภูตอกที่เป็นแหล่งโบราณคดีประเภทเดียวกันและอยู่ใกล้เคียงกัน คือ มีก้อนหินวัตตุดิบ แขนหิน สะเก็ดหินขนาดต่างๆ รวมทั้งเครื่องมือหินที่ชำรุดบ้าง ทำไม่เสร็จบ้าง แต่เครื่องมือหินที่ทำเสร็จแล้วหรือใช้งานได้ไม่ค่อยมีให้เห็น ซึ่งคงจะเป็นเพราะว่าเมื่อคนในยุคก่อนประวัติศาสตร์ทำเครื่องมือเสร็จแล้วก็นำไปใช้ที่อื่น

คุณสมบัติที่โดดเด่นของดอยภูซางก็คือ เป็นแหล่งโบราณคดีที่ยังคงสภาพบริสุทธิ์ มีการรบกวนและทำลายน้อยมาก มีพื้นที่กิจกรรมการกะเทาะผลิตเครื่องมือหินตั้งแต่ตามที่ลาดเชิงเขาเรื่อยไปจนถึงยอดเขามากมายครอบคลุมพื้นที่มากกว่าร้อยละ 60 ของภูเขา ซึ่งกล่าวได้ว่ามีสภาพดีกว่าเขาหินแก้ว เขาชมพูและดอยปู่แก้ว

การจัดการแหล่งโบราณคดีดอยภูซางเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2545 เมื่อแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ถูกค้นพบโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์สายันต์ ไพรชาญจิตรี ผู้จัดการโครงการโบราณคดีชุมชน ภาควิชาการพัฒนาศูนยามชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และจำสืบทารวจมนัส ตีคำ ผู้จัดการพิพิธภัณฑสถานโบราณบ้านบ่อสวก และพิพิธภัณฑสถานบ้านสวกแสนชื่น และได้แจ้งข้อมูลการค้นพบแหล่งโบราณคดีให้กับคณะกรรมการหมู่บ้าน

บ้านก้อดสวรรค์ (หมู่ที่ 4) และบ้านดอนคีรี (หมู่ที่ 6) บ้านนาขาว (หมู่ที่ 1) ต.นาขาว อ.เมืองน่าน และแจ้งให้ทางปลัดอำเภอเมืองน่านเข้าไปร่วมทำการสำรวจเบื้องต้นให้เป็นการรับทราบร่วมกันว่ามีแหล่งโบราณคดีสำคัญอยู่ในพื้นที่ปกครองและพื้นที่ทำกินของราษฎร และจะได้หาแนวทางจัดการให้เกิดประโยชน์ทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นต่อไป

ต่อมาในปี พ.ศ. 2546 โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน โดยการสนับสนุนทุนวิจัยจากสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านก้อด และหมู่บ้านดอนคีรี พิพิธภัณฑ์เรือนบ้านสวกแสนชื่น ศูนย์ประสานงานประชาคมจังหวัดน่าน องค์การบริหารส่วนตำบลนาขาวในฐานะเจ้าของพื้นที่ และองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านในฐานะผู้สนับสนุนงบประมาณในการจัดกิจกรรมพัฒนาวิทยากรชุมชน ได้ร่วมกันศึกษาวิจัยและพัฒนาพื้นที่ตัวอย่างในแหล่งโบราณคดีดอยภูซาง โดยมีคณาธิการศึกษาลำดับสูตรพัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัย และหลักสูตรสังคมสงเคราะห์ศาสตร์บัณฑิต เข้าไปร่วมทำการศึกษาและจัดกิจกรรมการพัฒนาร่วมกับชุมชนท้องถิ่นทั้งสองหมู่บ้าน

ผลการศึกษาดอยภูซางในขั้นต้นของชาวบ้านก้อด บ้านดอนคีรีร่วมกับนักศึกษาคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ทำให้ทราบว่าในพื้นที่ดอยภูซางทุกหลุมมีหลักฐานการแกะสลักเสียมตุ่นหนาแน่นมากทั้งตามทีลาดเชิงดอยและบนยอดเขา ซึ่งบางบริเวณมีหลักฐานก้อนหินที่ถูกแกะสลักทำเครื่องมือ แกนหิน สะเก็ดหิน (ชาวบ้านเรียก "ซี้กากหิน") และเครื่องมือที่ชำรุดเสียหายทับถมอยู่ในพื้นที่ต่อเนื่องกันมากกว่า 100 ตารางเมตร และพื้นที่ดังกล่าวมีอยู่หลายสิบบริเวณ และอาจกล่าวได้ว่าในแต่ละบริเวณนั้นหินวัตถุดิบทุกก้อนถูกคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์คัดเลือก ทูบ และแกะสลักเอามาทำเครื่องมือหินเกือบทั้งหมด ยกเว้นในบริเวณที่ไม่มีหินวัตถุดิบหรือมีหินแต่คุณสมบัติไม่ดีพอก็จะไม่พบร่องรอยการแกะสลักเครื่องมือ

สิ่งที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งก็คือ ดอยภูซางและอาณาบริเวณโดยรอบเป็นพื้นที่ที่มีหลักฐานทางธรณีวิทยาที่เกี่ยวข้องกับภูเขาไฟอย่างชัดเจน ซึ่งข้อมูลส่วนนี้อาจจะไม่มีใครให้ความสนใจมาก่อน แต่จากการสังเกตกลุ่มหินที่มีอยู่ในระดับความสูงต่างๆ ของภูเขาที่เดินสำรวจก็พบว่ามึหินภูเขาไฟหลายชนิดทั้ง หินบะซอลต์เนื้อละเอียดสีดำ หินบะซอลต์มีรูพรุน (vesicular basalt) หินแก้วภูเขาไฟ หินไดอะเบสเนื้อละเอียดสีเขียว และพบชั้นทับถมของหินคองโกลเมอเรตที่มีหินกรวดฝังอยู่ในชั้นแก้วภูเขาไฟในบริเวณก้นลำน้ำขาว แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ย่านนี้เคยมีภูเขาไฟระเบิดมาก่อน อาจจะหลายล้านปีหรือเมื่อไม่กี่แสนปีมาแล้ว

นอกจากนี้ยังมีประมึประภาคติทางความเชื่อที่สำคัญเรื่องหนึ่งซึ่งผู้สูงอายุส่วนใหญ่ได้เคยพบเห็นด้วยตนเองก็คือ ปรากฏการณ์ ธาตุเสด็จ หรือการเห็นดวงไฟหรือลำแสงขนาดใหญ่ปรากฏบนยอดดอยภูซางในวันสำคัญ เช่น วันเพ็ญ (วันพระสิบห้าค่ำ) ซึ่งบางครั้งดวงไฟนั้นก็หมุนวนเวียนตามยอดไม้ และบางครั้งก็พุ่งขึ้นไปในกลางอากาศข้ามไปยังยอดดอยเขาชะโนด หรือภูสะงัด หรือบางครั้งก็ไปยังเขาน้อย (ที่ตั้งพระธาตุน้อย) ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นการเสด็จของพระบรมสารีริกธาตุ กล่าวได้ว่าดอยภูซางเป็นพื้นที่มีศักยภาพทั้งด้านวิชาการ โบราณคดี ธรณีวิทยา ภูมินิเวศ แหล่งทรัพยากรและอาหารของชุมชน และประมึประภาคติทางความเชื่อของชุมชน ฯลฯ

จากข้อค้นพบในการสำรวจศึกษาร่วมกันระหว่างชาวบ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้บริหารและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลนาข้าว นักวิชาการ และคณะนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้นำไปสู่การพูดคุยถึงแนวทางในการแหล่งโบราณคดีดอยภูซางให้เกิดประโยชน์ทางการพัฒนา โดยในขั้นแรกมีมติร่วมกันว่าต้องสงวนพื้นที่ดอยภูซางทั้งหมดให้คงสภาพเดิมมากที่สุด ป้องกันการขยายพื้นที่ทำกินที่จะเป็นการบุกรุกทำลายพื้นที่แหล่งโบราณคดี ห้ามการตัดไม้ทำลายป่า ห้ามขุดดินและเก็บหินที่เป็นหลักฐานทางโบราณคดีออกไปจากพื้นที่ ซึ่งนำไปสู่การร่วมมือกันจัดกิจกรรม

“การบวชดอยภูเขา” ที่ประยุกต์พิธีกรรมพื้นบ้านมาสร้างการมีส่วนร่วมและสร้างความตระหนักในคุณค่าของแหล่งโบราณคดี รวมทั้งการทำกิจกรรมพัฒนาพื้นที่บางส่วนในแหล่งโบราณคดีให้เป็น “ศูนย์เรียนรู้แหล่งโบราณคดีดอยภูเขา” การพัฒนาพิพิธภัณฑ์บ้านก้อดสวรรค์ทันใจ และการพัฒนาวิทยากรชุมชนที่มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจากชุมชนบ้านก้อด (หมู่ที่ 4) ชุมชนบ้านดอนคีรี (หมู่ที่ 6) และชุมชนบ้านสะเมย์ (หมู่ที่ 2) ทั้งผู้สูงอายุ ผู้ใหญ่ สามเณร และเยาวชน ประมาณ 200 คน โดยได้รับการสนับสนุนทรัพยากรและงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลนาซาว และองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวดำเนินการระหว่างเดือนมีนาคม-พฤษภาคม พ.ศ. 2546

หลังจากการทำกิจกรรมศึกษาวิจัย พัฒนาและเปิดศูนย์เรียนรู้ฯ เปิดพิพิธภัณฑ์บ้านก้อดสวรรค์ทันใจ และพิธีบวชดอยอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2546 แล้ว ชุมชนบ้านก้อด บ้านดอนคีรี และองค์การบริหารส่วนตำบลนาซาวก็ได้เข้าไปรับผิดชอบการดูแลคุ้มครองพื้นที่แหล่งโบราณคดีดอยภูเขา และร่วมกันทำหน้าที่มีัคคุเทศก์นำชมแก่นักเรียน นักศึกษา และส่วนราชการต่างๆ ที่เข้าไปศึกษาและเยี่ยมชมดอยภูเขาอย่างต่อเนื่อง

ต่อมาในปี พ.ศ. 2547-2548 แหล่งโบราณคดีดอยภูเขาได้รับความสนใจจากส่วนราชการและภาคประชาสังคมจังหวัดน่าน จึงได้ร่วมกันจัดทำข้อมูลแสดงคุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดีและศักยภาพของชุมชนท้องถิ่น และนำเสนอต่อคณะกรรมการมรดกโลก (ประเทศไทย) และได้รับการตอบรับจากคณะกรรมการฯ นำรายชื่อแหล่งโบราณคดีดอยภูเขาเข้าบัญชีรายชื่อเบื้องต้น รอกการประเมินเป็นมรดกโลก (World Heritage Tentative List) แล้ว

จากกรณีศึกษาการจัดการแหล่งโบราณคดีดอยภูเขาที่จังหวัดน่าน จะเห็นว่าแม้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะไม่ได้เป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมการศึกษาวิจัย การอนุรักษ์ และการพัฒนาแหล่งโบราณคดีด้วยตนเองตั้งแต่ต้น

แต่การเข้าไปมีส่วนร่วมกับโครงการวิจัยทางวิชาการ และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่นก็เป็นการแสดงบทบาทที่เหมาะสม สอดคล้องกับศักยภาพขององค์กรที่ในระยะนั้นยังไม่มีใครรู้ว่าดอยภูซางเป็นแหล่งโบราณคดีที่มีความสำคัญมากน้อยเพียงใด และเมื่อผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลนาขาคณะกรรมการหมู่บ้านในพื้นที่ได้ร่วมทำการสำรวจ ศึกษาวิจัย และจัดการงานพัฒนาเบื้องต้นทั้งการก่อสร้างศูนย์เรียนรู้แหล่งโบราณคดีดอยภูซาง การก่อสร้างพิพิธภัณฑสถานก่อสร้างสรรค์ทันใจ การมีส่วนร่วมสำคัญในการจัดพิธีกรรมบวชดอยภูซาง และการร่วมกันกำหนดแนวปฏิบัติและข้อบัญญัติของชุมชนในการปกป้องคุ้มครองแหล่งโบราณคดีดอยภูซางก็เป็นเครื่องยืนยันถึงความสามารถและศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบลนาขาคณะได้เป็นอย่างดีว่าทำหน้าที่จัดการแหล่งโบราณคดีทั้งในฐานะองค์กรพัฒนา และในฐานะที่เป็นสมาชิกของชุมชนท้องถิ่น (ประชาชน) ได้อย่างสอดคล้องไม่ขัดแย้งกัน ซึ่งนำไปสู่การยอมรับจากหน่วยราชการส่วนกลาง จังหวัดน่าน กรมศิลปากร สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งคณะกรรมการมรดกโลกที่มีมาตรฐานความไว้วางใจต่อการจัดการแหล่งโบราณคดีค่อนข้างสูง

ในขณะเดียวกันก็มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับจังหวัด คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน ได้เข้าไปมีบทบาทร่วมในการจัดการแหล่งโบราณคดีดอยภูซางตั้งแต่เริ่มแรก โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน สนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ เครื่องจักรกล และอำนวยความสะดวกหลายประการในการจัดกระบวนการศึกษาวิจัย พัฒนาแหล่งเรียนรู้ การพัฒนาพิพิธภัณฑสถานก่อสร้างสรรค์ทันใจ การพัฒนาวิทยากรชุมชน และการบวชดอย ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในเรื่องการสนับสนุน และการเข้าร่วมปฏิบัติการทั้งในฐานะที่เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัด และในฐานะที่เป็นประชาชนในพื้นที่อำเภอเมืองน่าน

รูปแบบการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีแบบมีส่วนร่วมดังกล่าวช่วยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งระดับ อบจ. อบต. รวมทั้งคณะกรรมการหมู่บ้าน กำนันผู้ใหญ่บ้าน คอยเรียนรู้ ทำความเข้าใจผ่านการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติจริง และจะค่อยมีความมั่นใจเพิ่มขึ้นเมื่อได้รับการยอมรับจาก

ภายนอก ทั้งส่วนราชการเชี่ยวชาญตามกฎหมาย จังหวัด ส่วนราชการอื่นๆ รวมทั้งคณะกรรมการพิจารณามรดกโลก และจะค่อยๆ เพิ่มบทบาทในการเป็นผู้จัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในลักษณะการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นมากขึ้นในอนาคต

ศูนย์เรียนรู้แหล่งโบราณคดีออยภูซางที่ชุมชนท้องถิ่นร่วมกันพัฒนาเพื่อใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ และทัศนศึกษา โดยที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่และไม่มีผลกระทบต่อหลักฐานทางโบราณคดีรวมทั้งสภาพป่าธรรมชาติ

การทำพิธีบวชออยภูซาง โดยผู้ทรงคุณวุฒิ
พื้นบ้านทำหน้าที่อัญเชิญพระพุทธรเจ้า เทวดา
และสิ่งเหนือธรรมชาติมาร่วมปกป้องรักษาแหล่ง
โบราณคดี พิธีกรรมนี้มีชาวบ้านในพื้นที่และ
ชาวจังหวัดน่านหลายร้อยคนมาร่วมพิธีในวันที่
9-10 พฤษภาคม พ.ศ. 2546

พิธีบายศรีสู่ขวัญดอย และการร่วมกันประกาศเจตนารมณ์เพื่อการอนุรักษ์ดอยภูซางอย่างยั่งยืน เป็นการเริ่มต้นกระบวนการจัดการแหล่งโบราณคดีดอยภูซางของภาคประชาชน ที่มีองค์การบริหารส่วนตำบลนาซาว และองค์การบริหารส่วนจังหวัดน่านให้การสนับสนุนและมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด

พิธีบวงสรวงดอยภูซางเป็นการสื่อสารความรู้ความเข้าใจเรื่องคุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดีไปสู่ประชาชน จนทำให้เกิดความ “เชื่อมั่นศรัทธา” ได้อย่างรวดเร็ว

บรรณานุกรม

- จิรา จงกล. 2532. *พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากรจัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนางจิรา จงกล วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2532.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2542. *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. กรุงเทพฯ:มูลนิธิโกมลคีมทอง. พิมพ์ครั้งที่ 6.
- ดำรงราชานุภาพ.,สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา. 2503. *เรื่องโบราณคดีจากลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพกับของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์*. พระนคร : ศิลปบรรณาคาร.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. 2542. "พระเจ้าอยู่หัวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม" เอกสารประกอบการบรรยาย ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร. 14 กรกฎาคม 2542.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. 2545. *แนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม*. รวมบทความเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่ดีพิมพ์ในนิตยสารอาทิตย์รายสัปดาห์. (ต้นฉบับถ่ายเอกสาร).
- วุฒิสาร ตันไชย. 2544. *การกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วุฒิสาร ตันไชย. 2547. *การกระจายอำนาจและการปกครองส่วนท้องถิ่น : ความก้าวหน้าหลังรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540*. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยพัฒนาการปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.
- วสันต์ เทพสุรียานนท์. 2546. *ทฤษฎีกับการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรม*. (เอกสารประกอบการศึกษาวิชา พช.617 พัฒนาสัมมนา) คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยุวดี มณีกุล. 2547. *ชุมชนร่วมสร้างพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งเรือเสม็ดงาม*. ในคอลัมน์จุดประกาย หนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจรายวัน วันอังคารที่ 20 กรกฎาคม พ.ศ. 2547.
- ศิลปากร, กรม. 2535. *มรดกโลกทางวัฒนธรรมในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาส 81 ปีแห่งการสถาปนากรมศิลปากร.
- ศิลปากร, กรม. 2538. *แนวทางการจัดการโบราณสถานในบัญชีมรดกทางวัฒนธรรมของโลก*. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในโอกาสครบรอบ 60 ปีแห่งการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานครั้งแรก (8 มีนาคม 2478) ของพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535.
- ศิลปากร, กรม. 2538. *พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535*. กรุงเทพฯ : ฝ่ายควบคุมดูแลรักษา กองโบราณคดี จัดพิมพ์เผยแพร่.

- ศิลปากร, กรม. 2547. *คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน*. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.
- ศิลปากร, กรม. 2547. *คู่มือพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2539. *เอกสารการสัมมนาทางวิชาการเรื่องพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร (เอกสารทางวิชาการหมายเลข 6).
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2547. *ก้าวไปด้วยกัน* (จุลสารเพื่อชุมชนพิพิธภัณฑ์) ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 ต.ค.-ธ.ค. 2547.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. 2533. *โบราณคดีสี่คราม 3 : เรือสำเภาเสม็ดงาม*. กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีใต้น้ำ ฝ่ายวิชาการ กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร 2546. *โบราณคดีชุมชน : การจัดการอดีตของชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน. ภาควิชาการพัฒนารวมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร 2546. *โบราณคดีชุมชน : แนวทางใหม่ที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมและการพัฒนาชุมชน* "วารสารไทยคดีศึกษาฉบับปฐมฤกษ์" *โลกาภิวัตน์กับอำนาจรัฐไทย* (1) : 197-259.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร 2547. *การฟื้นฟูพลังชุมชนด้วยการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ : แนวคิด วิธีการและประสบการณ์จากจังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข(สรส.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- สายันต์ ไพรชาญจิตร 2548. *การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในงานพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน ภาควิชาการพัฒนารวมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สายันต์ ไพรชาญจิตร. 2548. *กระบวนการโบราณคดีชุมชน : การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา และภาควิชาการพัฒนารวมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุรพล นาถะพินทุ. 2547. *ข้อมูลใหม่เรื่องประเพณีการปลงศพของวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายที่แหล่งโบราณคดีบ้านโป่งมะนาว ต.ห้วยขุนราม อ.พัฒนานิคม จ. ลพบุรี*. ใน *ดำรงวิชาการ* ปีที่ 3 ฉบับที่ 5 (ม.ค.-มิ.ย. 2547).
- หนังสือพิมพ์มติชนรายวัน ฉบับวันจันทร์ที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2548

- Amareswar Galla. 1995. "Authenticity: Rethinking Heritage Diversity in a Pluralistic Framework." *NARA Conference on Authenticity in relation to the world heritage Convention*, Japan : UNESCO World Heritage Centre, Agency for Cultural Affairs. ICCROM, ICOMOS.
- Chambers, Erve. 1985. *APPLIED ANTHROPOLOGY : A Practical Guide*. New Jersey : Prentice-Hall.
- Charles R. McGimsey III & Hester A. David., Editors. 1977. *The Management of Archaeological Resources : The Airlie House Report*. USA. : Special Publication of the Society for American Archaeology.
- Department of Communication and Arts. 1995. *Mapping Culture*. Australia : The Commonwealth Department of Communication and Arts.
- Gerald George & Cindy Sherrell-Leo. 1989. *Starting Right : A Basic Guide to Museum Planning*. U.S.A. : American Association for State and Local History. Third Printing.
- ICOMOS. 1993. *Tourism at World Heritage Cultural Sites : The Site Manager's Handbook*. Colombo : The ICOMOS International Specialized Committee on Cultural Tourism.
- Ife, J.W. 1999. *Community Development, Creating community alternatives-vision, analysis and practice*. Australia : LONGMAN.
- Lyndel Prott & James Specht, Editors. 1989. *Protection or Plunder : Safeguarding the Future of Our Cultural Heritage*. Canberra : Australian National Commission for UNESCO.
- N.W.Thompson. 1981. *RUIINS, Their Preservation and Display*. Great Britain : A Colonnade Book.
- Pisit Charoenwongsa. 2003. *Community-Based Archaeological Resource Management in Southeast Asia*. WAC-5, The Fifth World Archaeological Congress, June 21-26 2003 Washington DC. Theme: Finding Common Ground: the Role of Stakeholders in Decision-Making, Convened by Australia ICOMOS and National Monument of Chile.

- Ronaldo Munck & Denis O'Hearn., Editors. 1999. *Critical Development Theory : Contributions to New Paradigm*. London & New York: Zed Books.
- Sayan Prishanchit. 1999. "Key Sites of Ceramics Production in 15th Century Lanna Region, Upper Northern Thailand." *Taidal Journal of Art History*. No. 7. Taiwan : Graduate Institute of Art History, National Taiwan University.
- Sayan Prishanchit. 1995. *Assessment Towards Environmental Management Plan for Archaeological Resources with the Applications of Remote Sensing and Geographic Information System : A Case Study at Khao Wong Phra Chan Valley and Lopburi Area, Central Thailand*. Thesis No.NR-95-6 Asian Institute of Technology.
- Sayan Prishanchit. 2000. "Maritime Trade from the Fourteenth to the Seventeenth Century"., in *THE SILK ROADS : Highways of Culture and Commerce*. Ed. Vadime Elisseff. UNESCO Publishing. Berghahn Books.
- Thomas F, King. 2000. *Cultural Resource Management Legal Requirements*. (on-line source)
- UNDP. 2003. *Thailand Human Development Report 2003*. Bangkok.
- UNESCO. 1972. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Adopted by the General Conference at its seventeenth session Paris, 16 November 1972.
- U.S. Department of Energy [DOE]. 1955. *Environmental Guidelines for Development of Cultural Resource Management Plans : Final Report*. DOE/EH-0501.
- Wadsworth, Y. 1998. "What is Participatory Action Research?" *Action Research International*, Paper 2. Available on-line :
<http://www.scu.edu.au/schools/sawd/ari/ari-wadsworth.html>
- William D. Lipe. 1984. "Value and meaning in cultural resources". in Henry Cleere, Ed. *Approaches to the archaeological heritages* . Great Britain.

